

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

2

ROČNÍK 67, 2016

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS
VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS
SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Hlavná redaktorka/Editor-in-Chief: Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Výkonní redaktori/Managing Editors: PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD., Mgr. Miroslav Zumřík, PhD.

Redakčná rada/Editorial Board: doc. PhDr. Ján Bosák, CSc. (Bratislava), PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), Mgr. Alexandra Jarošová, CSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Jana Kesselová, CSc. (Prešov), PhDr. Ľubor Králik, CSc. (Bratislava), PhDr. Viktor Krupa, DrSc. (Bratislava), Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Viedeň – Rakúsko), Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc. (Nitra), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava).

Technický redaktor/Technical editor: Mgr. Vladimír Radík

Vydáva/Published by: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

- v tlačenej podobe vo vydavateľstve SAP – Slovak Academic Press, s.r.o.

- elektronicky vo vydavateľstve Versita – De Gruyter (Open Access)

www.degruyter.com/view/j/jazcas

Adresa redakcie/Editorial address: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
kontakt: gabam@juls.savba.sk

Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>

Vychádza dvakrát ročne/Published semiannually

Dátum vydania aktuálneho čísla (2016/67/2) – december 2016

SCImago Journal Rank (SJR) 2015: 0,101

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2015: 0,875

Impact per Publication (IPP) 2015: 0,111

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS je evidovaný v databázach/JOURNAL OF LINGUISTICS is indexed by the following services: CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities); Celdes; CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure); CNPIEC; De Gruyter - IBR (International Bibliography of Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences); De Gruyter - IBZ (International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences); DOAJ; EBSCO (relevant databases); EBSCO Discovery Service; Elsevier – SCOPUS; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences); Google Scholar; International Medieval Bibliography; J-Gate; JournalTOCs; Linguistic Bibliography Online; Linguistics Abstracts Online; MLA International Bibliography; Naviga (Softweco); Primo Central (ExLibris); ProQuest - International Bibliography of the Social Sciences (IBSS); ProQuest - Linguistics & Language Behavior Abstracts (LLBA); ProQuest - Research Library; ReadCube; SCImago (SJR); Summon (Serials Solutions/ProQuest); TDone (TDNet); Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WorldCat (OCLC).

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1337-9569 (verzia online)

MIČ 49263

OBSAH

Štúdie

Martina BODNÁROVÁ: Osobné zámená <i>ja</i> a <i>on</i> v komunikačných súvislostiach.....	107
Alexandra BRESTOVIČOVÁ: Personálna deixa <i>ja</i> a <i>ty</i> v reči matky orientovanej na dieťa do troch rokov.....	125
Róbert SABO: Percepcia emócií na pozadí prozodickej prominencie slov	143

Recenzie a správy

Dvë knihy o jazykovém mënëní. Bybee, Joan: <i>Language Change</i> . Givón, T.: <i>The Diachrony of Grammar</i> (Bohumil VYKYPËL).....	155
Nekula, Marek – Šichová, Kateřina – Valdrová, Jana (eds.): <i>Bilingualer Sprachvergleich und Typologie: Deutsch – Tschechisch</i> (Tomáš KÁŇA).....	159

Referáty

20. medzinárodná a celopofská onomastická konferencia (Iveta VALENTOVÁ).....	163
--	-----

Kronika

Odišiel profesor Ivan Lutterer (Iveta VALENTOVÁ).....	171
---	-----

CONTENTS

Studies

Martina BODNÁROVÁ: Personal Pronouns <i>ja</i> [I] and <i>on</i> [he] in the Communication Context.	107
Alexandra BRESTOVIČOVÁ: Personal Deixis <i>ja</i> [I] and <i>ty</i> [you] in the Mother's Speech Directed to a Child under Three Years	125
Róbert SABO: Perception of Emotions on the Background of Prosodic Prominence of Words.....	143

Book Reviews

Two Books about Language Changing. Bybee, Joan: <i>Language Change</i> . Givón, T.: <i>The Diachrony of Grammar</i> (Bohumil VYKYPËL).....	155
Nekula, Marek – Šichová, Kateřina – Valdrová, Jana (eds.): <i>Bilingualer Sprachvergleich und Typologie: Deutsch – Tschechisch</i> (Tomáš KÁŇA).....	159

Reports

20 th International Onomastic Conference (Iveta VALENTOVÁ).....	163
--	-----

Chronicle

Professor Ivan Lutterer passed away (Iveta VALENTOVÁ).....	171
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Мартина БОДНАРОВА: Личные местоимения <i>ja</i> [я] и <i>on</i> [он] в коммуникативном контексте.....	107
Александра БРЕСТОВИЧОВА: Персональный дейксис <i>ja</i> [я] и <i>ty</i> [ты] в речи матери, направленной на ребенка до трех лет.....	125
Роберт САБО: Восприятие эмоций на фоне просодической интенсивности слов.....	143

Рецензии

Две книги о языковых изменениях. Bybee, Joan: <i>Language Change</i> . Givón, T.: <i>The Diachrony of Grammar</i> (Богумил ВЫКИПЕЛ).....	155
Некула, Марек – Шихова, Катержина – Валдрова, Яна (ред.): <i>Bilingualer Sprachvergleich und Typologie: Deutsch – Tschechisch</i> (Томаш КАНЯ).....	159

Научная жизнь

XX Международная и общепольская ономастическая конференция (Ивета ВАЛЕНТОВА).....	163
---	-----

Хроника

Скончался профессор Иван Люттерер (Ивета ВАЛЕНТОВА).....	171
--	-----

OSOBNÉ ZÁMENÁ JA A ON V KOMUNIKAČNÝCH SÚVISLOSTIACH¹

MARTINA BODNÁROVÁ

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

BODNÁROVÁ, Martina: Personal Pronouns *ja* [I] and *on* [he] in the Communication Context. *Journal of Linguistic*, 2016, Vol. 67, No 2, pp. 107 – 124.

Abstract: Contribution presents a partial research probe into the problems of non-institutional dialogue of adults in Eastern Slovakia focused on two representative means of a personal pronouns subsystem – *ja* [I] and *on* [he]. We observe their communication use in the spontaneous communication through the prism of the adult dialogue typology (cf. Bodnárová, 2012). One of the main issues associated with the group of the personal pronouns is the motivation of the explicit expression of pronominal subject. In the contribution we reflect on this particular issue, based on the existing research of the analogous issues, above all in Slovak and Czech linguistics. Despite of this fact, it is not limited to affirmative findings and exemplification, but it attempts to deepen and complement the already known findings through their own original material. In addition to communication and pragmatic approach we also apply point of view of the personal deixis and syntax.

Key words: pronouns *ja* [I] and *on* [he], non-institutional dialogue, communicative function, types of the dialogue

1. OSOBNÉ ZÁMENÁ

Subsystém osobných zámen bol v lingvistickej literatúre, domácej i príbuznej českej, pertraktovaný už viackrát. Uplatňovalo sa pritom spravidla syntaktické hľadisko (porov. Oravec, 1961; Gálisová, 2011; Mathesius, 1947; Šarapatková, 1982; Zimová, 1988; Karlík, 2000) a hľadisko personálnej a sociálnej deixy (napr. R. Madecki, 2004; Hirschová, 2006, 2008; Dudok, 2010; D. Slančová – T. Slančová, 2010), resp. pragmatické hľadisko (Kesselová, 2005). Práca Naděždy Svozilovej *Promluvné funkce osobních zájmen v současné češtině* (1966) sa v podstate dotýka všetkých troch hľadísk. František Daneš v štúdiu *Osobní zájmena v textu* (1998) zvlášť upozornil na dva problémy späté s exponovaným subsystémom, ktoré však reflektovali niektorí autori už pred ním: 1.) že osobné zámená sa často chápu ako substitúty mien, čo neplatí bezvýhradne a najmä to neplatí pre zámená prvej a druhej osoby; 2.) že nie v každom jazyku je explicitné vyjadrovanie podmetu osobným zá-

¹ Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu MŠ SR VEGA č. 1/0099/16 *Personálna a sociálna deixa v slovenčine (človek v jazyku, jazyk o človeku)* (vedúca grantu prof. PaedDr. Jana Kesselová, CSc., Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity).

menom obligatórne a že v súvislosti s tým je potrebné skúmať motiváciu takého vyjadrovania v jazykoch s neobligatónym vyjadrovaním subjektu.

K prvému problému uvádza Ludmila Zimová, že „osobní zájmena 1. a 2. os. sg. a pl. se (...) výrazně odlišují od zájmena 3. os. sg. a pl.: především nezastupují plno-významová pojmenování, ani neplní funkci textově odkazovací, která je pro zájmeno 3. os. charakteristická, nýbrž ukazují mimo text přímo ke komunikujícím osobám, aniž je pojmenovávají, a tím určují (identifikují), kdo je v daném okamžiku promluvy mluvčím a kdo adresátem jazykového projevu“ (1988, s. 22). Podobné stanovisko zaujíma Milada Hirschová (2006) i Jana Kesselová (2005), keď tvrdia, že zámená *ja, ty, my, vy* reprezentujú účastníkov komunikácie a zámená tretej osoby zasa neúčastníkov komunikácie. Miroslav Komárek (1978) k tomu dodáva, že vzťah medzi zámenami prvej a druhej osoby chápe ako pomer medzi bližším (*ja, my*) a vzdialenejším ukazovaním (*ty, vy*) a že zámená tretej osoby tým, že ich možno často vnímať ako pronomínálnu náhradu substantíva, sa stávajú blízkymi výrazom *ten(to), taký, tu*.

Pokiaľ ide o druhý problém, teda o motiváciu vyjadrovania podmetu osobnými zámenami v jazykoch s neobligatónym vyjadrovaním subjektu, týmto príznakovým prípadom sa v češtine venovala podrobnejšie na materiáli prevažne písaných komunikátov spomínaná L. Zimová (1988), na materiáli písaných aj hovorených komunikátov N. Svozilová (1966), na korpusovom materiáli František Štícha v štúdiu *Nerozumím tomu vs. Já tomu nerozumím* (2010), komparatívnym spôsobom (staroslovienske texty – hovorová čeština) Žofie Šaraptková (1982); v slovenčine na materiáli písaných textov Ján Oravec (1961) a na materiáli hovorených inštitucionálnych aj neinštitucionálnych komunikátov zasa J. Kesselová (2005). J. Oravec konštatuje, že na vyjadrovaní zámenného podmetu sa podieľajú gramatické, štylistické (dôraz, citové zafarbenie), rytmické príčiny či dôvody a osobitne ešte uvažuje o substantivizácii osobného zámena v podmete. O veľmi podobných, ba až totožných príčinách hovorí L. Zimová, keď exponuje emocionálne a rytmické dôvody, aktuálne členenie a gramatickú výstavbu výpovede, i Ž. Šaraptková, keď vydeľuje štyri skupiny prípadov s explicitným vyjadrovaním zámenného podmetu: „mluvnické“ dôvody, dôraz, rytmické dôvody a motivácia predlohou. V týchto mantineloch sa napokon pohybuje aj N. Svozilová už v roku 1966 – vo svojej kandidátskej práci rozlišuje prípady obligatórneho a fakultatívneho použitia osobného zámena ako podmetu. K obligatónym patrí rozlišovanie niekoľkonásobného podmetu („*Přece vidíš: já a tatínek před nimi musíme utíkat.*“ – tamže, s. 140), vysvetlenie zložiek skupinového podmetu („*Na tohle si my s manželem nepotrpíme.*“ – tamže) či bližšie určenie podmetu prívlastkom („*My havíři už jsme zvyklí se ohlížet, kde na nás čeká zubatá.*“ – tamže). Medzi prípadmi fakultatívneho použitia sa nachádza už spomínaný rytmický činiteľ („*Libo, já du nakoupit, kdyby mně někdo volal.*“ – výpoveď by bez osobného zámena vyznela príliš stroho, porov. tamže, s. 143), emocionálny činiteľ v spojení s dôrazom (tzv. náladové použitia, napr. „*Kde já sem to, safra, moh nechat?*“ – tamže, s. 144); nadvetný činiteľ zastrešuje zmeny v rovine výstavby prehovoru, kde

sa v novej vete/výpovedi oproti tej predchádzajúcej podmet bud' mení, alebo nemení – práve v týchto prípadoch je explicitné vyjadrenie osobného zámena podľa autorky najťažšie zdôvodniteľné. Uvažuje pritom o použití pronomínálneho podmetu ako prostriedku navodenia novej línie, ktorú chápe v zmysle zmien v časovej („*Teta se zamračila. Ona nemá ráda, když ji někdo odbude příslovím.*“ – tamže, s. 147) alebo príčinnej súvislosti („... *ale někdy mi lezou na nervy, protože voni sou šíleně ukecaný.*“ – tamže). Medzi posledné pertraktované činitele patrí zmena hovoriaceho, štylistický činiteľ (osobné zámeno vo funkcii opakovanej jednotky prehovoru, napr. „*Voni si to nemyslej, voni to vědí.*“ – tamže, s. 148) a nóvum oproti dosiaľ prezentovaným faktorom predstavuje činiteľ štruktúrnej analógie, relevantný najmä vo vzťahu k spontánnemu hovorenému prejavu: „Je to povědomí dvoukomponentové, dvojčlenné struktury věty, které si vyžaduje analogicky takovou stavbu i tam, kde je teoretická možnost jiná“ (tamže, s. 142). Ako príklad autorka uvádza: „... *a ta služka byla taky v tom domě a voni jí hrozně trápili...*“ (tamže).

Práve druhý problém, teda motiváciu explicitného vyjadrovania pronomínálneho subjektu, by sme prostredníctvom dialogického materiálu východoslovenskej proveniencie chceli sledovať a riešiť v tomto príspevku. Konkrétne sa zameriame na dva najfrekvencovanejšie reprezentanty subsystemu personálií – na zámená *ja* a *on* a ich komunikačno-funkčné špecifiká budeme sledovať na pozadí typológie neinštitucionálneho dialógu dospelých komunikantov (porov. Bodnárová, 2012). Samozrejme, nebudeme sa pritom vyhýbať doterajším zisteniam uvedených autorov; pôjde nám o ich verifikáciu a prípadné doplnenie.

2. CHARAKTERISTIKA VÝSKUMNÉHO MATERIÁLU

Náš výskumný materiál bol reprezentovaný súborom 100 dialógov. K dispozícii sme mali magnetofónové nahrávky a prepisy alebo len prepisy autentických rozhovorov z bežného každodenného života z prostredia východného Slovenska. Jednu časť nahrávok a ich transkriptov² (ich počet je približne 45) sme si obstarávali sami; pred-

---

² Rozhovory sme zapisovali podľa štandardných pravopisných princípov, fonetickú transkripciu sme použili iba ojedinele, napr. v prípade osobitne vyslovených cudzích, prevzatých a nárečových slov alebo ak sa výslovnosť slova odlišovala od štandardu (napr. *nevede'li, olivač, Talijansko*). Na označenie intonačného priebehu repliky alebo jej časti sme použili značky ↑ pre antikadenciu, ↓ pre konkluzívnu kadenciu a → pre semikadenciu. Krátku pauzu označujeme /, dlhú //, hezitálny zvuk @, dôraz veľkými písmenami, emfázu a predĺženie hlások dvojbodkou, prízvuk apostrofom (ak sa realizuje inde než na prvej slabike). Do zátvoriek ( ) umiestňujeme hlásky a slová, ktoré sú málo zrozumiteľné a len potenciálne dešifrovateľné. Úplne nezrozumiteľné pasáže označujeme ----. Rôzne komentáre týkajúce sa parajazykových alebo extrajazykových charakteristík situácie a komunikácie umiestňujeme do zátvoriek < >. Takéto zátvorky využívame aj v prípade, že je replika aktuálneho hovoriaceho náhle a krátko prerušená iným komunikantom – jeho verbálny prejav tu uvádzame tučným písmom. Repliky alebo časti replík dvoch či viacerých komunikantov, ktoré sa realizujú súčasne, zapisujeme pod seba a vyznačujeme ich tučným písmom. Časti replík realizované zrýchleným tempom reči vyznačujeme kurzívou. V transkrip-

stavujú prvú a základnú časť súboru. Druhú časť tvoria nahrávky a transkripty (približne 30) pochádzajúce od študentov slovenského jazyka a masmediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU). Napokon, tretia časť súboru reprezentovaná 25 dialógmi pozostáva iba z transkriptov (bez nahrávok), ktoré tiež vypracovali študenti spomenutých odborov. Všetky dialógy výskumného korpusu vznikali medzi rokmi 2008 a 2015. Rozsah korpusu môžeme vymedziť počtom transkribovaných strán (približne 365), počtom slov (73 582) a časovým trvaním (približne 570 minút a 30 sekúnd, čo predstavuje asi 9 hodín 30 minút a 30 sekúnd zvukového záznamu), a to aj napriek tomu, že nahrávky spomenutých 25 dialógov nám chýbajú; vychádzame totiž z toho, že každá z nich trvala približne 5 minút, pretože výskumnou úlohou študentov štylistiky FF PU bolo vyhotovenie zvukového záznamu dialógu a prepísanie jeho päťminútového úseku. Transkripty boli vyučujúcou kontrolované a porovnávané s nahrávkou, ich autenticita a korešpondencia s nahrávkou teda bola overená.

Nahrávky vznikali výlučne v geografickom priestore východného Slovenska, jeho jednotlivé oblasti však nie sú v našom materiáli zastúpené rovnomerne, a to predovšetkým kvôli náhodnosti výberu komunikantov. Najviac ich pochádzalo z okresov Prešov, Trebišov, Michalovce, Košice, ale objavili sa aj reprezentanti miest a okresov Vranov nad Topľou, Sečovce, Poprad, Levoča, Krompachy, Kežmarok, Spišská Nová Ves, Bardejov, Snina, Sobrance a Medzilaborce. Išlo o rozhovory, ktoré sa odohrávali tak v súkromnom (počas cesty autom, na internáte, doma, počas priateľského posedenia alebo rodinnej oslavy), ako aj vo verejnom prostredí (v MHD, v očnej optike, v obchode so suvenírmí, v reštaurácii); boli to prevažne rozhovory dvoch účastníkov, ale vyskytovali sa aj dialógy v troch a viac člennej skupine. Účastníci rozhovorov patrili k rôznym vekovým kategóriám, pričom prevahu mala kategória od 16 do 30 rokov; kategórie 30 – 50 a 50 – 70 rokov boli takmer rovnako početné. Zo sociolingvistickeho hľadiska je relevantným parametrom aj sociálny status a rola, resp. roly komunikantov, ktoré sú v našom prípade pomerne pestré, a ak k tomu pripojíme i parameter vzdelanie, tak aj relatívne vyvážené. Celkovo v zachytených dialógoch alternovalo zhruba 260 rôznych účastníkov. Z toho asi polovicu tvorili študenti vysokých, stredných, marginálne i základných škôl, čo ide ruka v ruke s dominanciou vekovej kategórie 16 – 30 rokov. Z ďalších profesií a sociálnych statusov, v pozadí ktorých stojí vysokoškolské vzdelanie, sa vyskytli tieto: kňaz, vysokoškolský a stredoškolský pedagóg, lekár, pracovník v mediálnej sfére, riaditeľ firmy. Ostatné sociálne statusy „tieňovalo“ stredoškolské vzdelanie s maturitou alebo bez nej: robotník, cestár, predavačka, osvetová pracovníčka, resp. organizátorka kultúrno-spoločenských podujatí, vodič autobusu, zdravotníčka, upratovačka, pracovník očnej optiky, barman a čašníčka. Za relevantné považujeme aj sociálne roly matka/otec a dôchodca/dôchodkyňa.

---

toch vynechávame všetky priezviská, naznačujeme ich prvým písmenom, bodkou, príp. aj koncovou morféomou (-ová, -ák a pod.).

3. ZÁMENO JA V KOMUNIKAČNÝCH SÚVISLOSTIACH

„Ako keď som ja prišiel do Talijanska...“

Zámene *ja* spolu s ostatnými zámenami prvej a druhej osoby identifikuje účastníkov komunikácie, a to jednoznačne a individuálne. N. Svozilová toto zámeno označuje ako „situační reprezentant mluvčího“ (1966, s. 58), M. Hirschová ho charakterizuje tak, že „prezentuje svoj referent ako komunikačnú rolu, tj. takový, ktorý má vlasnosť byť v danou chvíľou mluvčím“ (2008, s. 138). Podľa Miroslava Dudoka (2010, s. 392) má identifikátor *ja* jednak autoreferenčný ráz: hovoriaci ním odkazuje na seba; jednak sa používa na označenie úlohy hovoriaceho. Autor tiež konštatuje, že „deiktický identifikátor *ja* je príznakový pre hovorené prejavy“ (tamže).

V úvode svojej štúdie sa J. Oravec (1961) zmieňuje o tom, že všeobecne sa nadmerné používanie osobných zámen pokladá za prejav štylistickej neobratnosti a pri prvej osobe i za prejav egoizmu (porov. 1961, s. 200). Čiastočne s týmto tvrdením súhlasíme, keďže máme pred sebou materiál, ktorý je rýdzo spontánny, úplne nepripravený, štylizácia mnohých či všetkých výpovedí prebieha tu a teraz, pričom produktormi týchto výpovedí sú často osoby, ktoré so štylizáciou majú výrazné problémy; títo komunikanti sú teda naozaj „neobratní“. Podrobným výskumom sme však zistili, že za hypertrofiou osobných zámen veľakrát stoja aj iné dôvody, nielen štylistická neobratnosť. Konštatovanie o egoizme by sme usúvzťažnili so zistením J. Kesselovej (2005, s. 134), že zvýšená frekvencia zámena *ja* býva „súčasťou sebaaprezenčnej stratégie dominantného účastníka komunikácie“. Nazdávame sa, že k sebaaprezenčii majú blízko tie prípady, keď **sa expedient identifikuje s nejakou sociálnou rolou** alebo keď **vyjadruje svoj pôvod či príslušnosť**. Deje sa to väčšinou v rámci konštrukcií „ja som XY“, vzácné „ja ako XY“, v ktorých substantívnu pozíciu v rámci slovesno-menného prísudku obsadzuje pomenovanie profesie, obyvateľské meno a pod. Použitím syntaktickú terminológiu a typológiu Anny Gálisovej (2011, s. 220 – 221), mohli by sme povedať, že agens vyjadrený zámenom sa realizuje ako identifikant; ide o entitu, ktorá je stotožňovaná s inou entitou v spojení so statickými slovesami. Príklady: *ja som Lučivian, ja som len prisediaca, ja som dôchodkyňa, ja ako cyklista, ja pojdem za rozhodcu*. Značnú frekvenciu podobných konštrukcií sme zaznamenali aj pri zámenách *ty, vy* a *on*: *ona je všade šefka, ona je právnička tiež, ona je akože vychovávateľka, ona je aj predsedníčka aj skúšajúca, ona je Polka, on je majiteľ zábavného parku, vy ste jazykárka, ta ty ťi novodoby olívač*. Zdá sa, že (i) v spontánnej neinštitucionálnej dialogickej komunikácii sa veľmi často prezentujeme prostredníctvom svojich sociálnych i profesijných rolí a podobne aj ostatných ľudí reflektujeme primárne týmto spôsobom; že teda sociálne zaradenie a sociálna identita sú pre nás dosť významné až prioritné. Explicitným vyjadrením zámenného podmetu v podobných konštrukciách zdôrazňujeme identifikáciu seba aj iných so svojou/ich sociálnou rolou.

I na našom materiáli sa potvrdilo ďalšie zistenie J. Kesselovej (2005), že explicitné *ja* funguje ako **prostriedok istotnej modality** či **vo funkcii istotného modifikátora** (porov. Dudok, 2010, s. 393). Vtedy sú jeho najčastejšími kolokáciami rozličné verba cogitandi. V postavení s verbami cogitandi si vyjadrenie/nevyjadrenie zámena *ja* na korpusovom materiáli češtiny všimal aj F. Štícha (2010) a ako osobitný podtyp realizácie agensa, a to ako kognizanta, teda osoby, ktorá aktívne poznáva, ho na materiáli hovorenej slovenčiny reflektovala A. Gálisová (2011).

Ja spolu s prázeknými negatívnymi i afirmatívnymi tvarmi slovíes *vedieť*, *poznať*, *vyznať sa*, *chápať sa* podieľa na vyjadrovaní váhania, neistoty, pochybností a rozpakov, resp. nevedomosti: *ta ja viem*↑ – *čo ja viem* – *ja zase sa tak nevyznam* – *ja neviem čo tam akože robili* – *ja nechápem jak to je možné* – *ja nepoznam nikoho* – *viem jak ja sa do toho vyznam*. Vidí sa nám, že kontexty s negovaným *chápať sa* sú intenzívnejšie než ostatné, že signalizujú až rozhorčenie expedienta a intenzifikujú neporozumenie zmyslu, logiky niečoho: *to je úplne mimo ja nechápem* – *ona furdava domace ja nechápem* – *no hej ale ja nechápem proste*.

Kolokácie explicitného *ja* s verbami cogitandi však vyjadrujú aj opačný význam – posilňujú istotu vlastného poznania, myslenia a pod. Tak sa správa najmä sloveso *pamätať si*: *no to ste o tom DEbatovali to ja: si pamätam*↓ – *ja si pamätám že sme stáli na námestí a zrazu prišiel taký OBrovský HÚF tých holubov normálne sme sa museli skloniť hlavy celé až na zem skoro aby nás nesejmli* – *hej tu je sviečkový pochod*→ *ten bol tiež super ináč ja si to veľmi dobre pamätám*↓.

Sloveso *myslieť si* v prázekne so zámenom *ja*, zdá sa, expedientovo poznanie relativizuje (*no viete čo pre tých pre tých chorých a pre tých príbuzných*→ *ja si myslím že to je úžasné pretože...* – *a: tak to sa jej len vráti čo sa naučí ja si myslím*↓ – *ja tam myslím že problém sú...*), pričom sa javí ako prostriedok argumentačnej expanzie témy; prázekálne tvary, spravidla bez morfémy *si*, zasa vystupujú jednak v hyperbolizujúcich a výrazne emocionálne zafarbených výpovediach (často i bez explicitného *ja* s anteponovanou morfémou *som*): *ta: ja som myslela že Stano (mu) hodi asi do: To rýsy abo co* ↓ – *no NESkutočne jak ma štipali*→ *podražky HORuce som mal*→ (*ja*) *som myslel že sa mi rozteču*→; jednak zvyknú stáť vo výpovediach tematizujúcich nezhodu, rozpor či kontrast medzi uvažovaním expedienta a reálnou situáciou: *ja som si myslela že on je taky KROtký KLUDný*→ – *a: a vieš a to je najhoršie na tom že: ma to potom mrzelo lebo ja som si myslel že som spravil niečo fakt dobré* – *no veď aj ja som to tak myslela že tak t(r)eba ro bit'*↓ – *my sme si mysleli že to su strom čerky ktore sú nejake o'zdozne*↑ *a to su HRUšky*↓. Posledný príklad ukazuje, že podobne to funguje aj v kontextoch so zámenom 1. osoby plurálu.

Z motivácií explicitného vyjadrenia zámena *ja*, ktoré uvádza L. Zimová (1988), sa v našom materiáli potvrdili viaceré. Podrobnejšie by sme sa však chceli zmieniť o selekcii a o kontraste. Podstatou významu selekcie je, že hovoriaci vyčleňujú seba z nejakej množiny indivíduí. Napr.:

- (1) Ma: *no a vidiš pre dobrý skutok spravil ZLÝ lebo my sme ZAmrzli* ↓ *tak* ↓
 Mj: <smiech>
 JN: (*ale tak keď*) *nikto nežamrzol tak ty* -----
 Ma: *ja áno* ↓³
- (2) *no tak večer sme: už vlasne išli s tymi kama'ratmi lebo ja už chodim vieš dlho tak* ↓/@ *sme si boli sad'nut' len tak na kavu*
- (3) *a potom* → *lebo my sme v podstate mu'seli na ĎA:lši deň --- ja som až na d'alši deň recitovaLA* ↓/ *sme: začí'nali o ôsmej ra:no vie:š* ↓/ *a to je skoro pokiaľ sa ešte pri'praviš aj trošku nama'ľuješ*

Význam kontrastu sa realizuje, keď sa expedient pomocou *ja* stavia do ostrého protikladu voči tomu, čo je vyjadrené v predchádzajúcej výpovedi. V našom materiáli sme najviac dokladov tohto významu našli v dialógu, ktorý reprezentuje typ rozhovor-rada a v ktorom výraznejšie rezonuje napätie medzi komunikantmi, neporozumenie, disenz; alebo inak, kde udeľované rady komunikačného partnera nie sú efektívne a ním navrhované riešenia sa neprijímajú, ale skôr problematizujú. Explicitné vyjadrenie *ja* pritom konštantne sprevádzajú konjunkcie či uvádzacie partikuly adverzatívneho charakteru:

- (4) *no šak nove lenže pod... počas liečby by som si ich ne'mala chapeš* ↓ **ale ja** *musim nove hned* → *po 'tyžni musim nove šo'šovky dať* ↓
- (5) *ona mi pove'dala lenže ja mam v Micha'lovciach mama pozna jednu vieš* ↑ *v op'tike že tu: je DRAhe v Pre'šove* ↓
- (6) *mama že pridem domov ta pridem domov* ↓ **no ta lenže ja** *pridem domov koncom týžňa* → *a za ten čas moja* → / *oči sú v rici* ↓//
- (7) S2: *a tote oku'ľare co maš stare* ↑
 S1: **šak ja** *cez nich ne'vidim lebo oni su chapeš* ↓
- (8) S2:-----*že ši necha'vala ich v očoch a:*
 S1: <skok do reči> *ale KEdy* ↓ **šak ja** *som jak si teraz nove dala už som ich nenechavala* ↓

Naše zaznamenanie vyššieho výskytu explicitného *ja* v replikách rozhovoru-rada spolu s rôznymi adverzatívnymi prostriedkami možno dobre prepojiť s postrehom J. Kesselovej (2005, s. 134), že zvýšená frekvencia zámena *ja* býva súčasťou replík zdôrazňujúcich odlišnosť postojov hovoriaceho od názorov ostatných účastníkov komunikácie. Napokon dodávame, že kumulácia iniciálového *ja* v replikách jedného typu dialógu, jednak argumentačného dialógu by sa dala vysvetliť aj často uplatňovaným hniezdovým spôsobom rozvíjania témy v týchto dialógoch.

³ V ukázkach používame buď skratky krstného mena a priezviska (napr. Ma, JN), alebo sociálnej roly/statusu komunikantov (napr. S1 = prvá študentka, S2 = druhá študentka, DEK = kňaz – dekan, ST = starosta obce).

Popri funkciách a motívaciách korešpondujúcich so zisteniami J. Kesselovej a L. Zimovej sme sa stretli ešte s niekoľkými ďalšími komunikačnými použitiami zámena *ja*. V spojení so slovesom *chcieť* zdôrazňuje vôľu subjektu, podieľa sa na vyjadrovaní komunikačnej funkcie (**KF**) **prianie, želanie**: *ja ju chcem vidieť – ja už nescem – ja som povedala že ja chcem dačo sladke – ja cudzieho nechcem*.

Tvar zámena *ja* v datíve zvyčajne spolu so slovesom *páčiť sa* participuje na konštituovaní **KF hodnotenie**, pričom sa takmer výlučne používa dlhší tvar *mne* (oproti možnému kratšiemu tvaru *mi*); vtedy je jeho pozícia iniciálová: *čo nepáčilo↓ ta greckokatolícki sa mi nepáčia – budem úprimný mne sa takisto nepáčili – mne sa veľmi nepáčia tje chramove zbory – mne sa strašne páčia dekanove kazne*. Kurióznym prípadom je použitie oboch pronomínálnych foriem pri jednom slovese: *mne sa napríklad windows wista sa mi páči strašne v tom že...* Dodávame, že predmetom hodnotenia býva iba zriedka expedient sám (*ale ja som taky ká'vovy zase↓ – ale ja som zlý v týchto veciach – a ja som bula žiarliva ta me dobili ne↑*), zvyčajne sa jeho hodnotenie týka tretích osôb a neživých entít.

Popri KF hodnotenie sme explicitné vyjadrenie *ja* zaznamenali vo výpovediach s **KF ospravedlnenia a vysvetlenia**, ktoré niekedy hraničilo až s výhovorkou (*ja domov chodim o jede'nastej↓ / večer↓ (...) ja od rana som preč → až o jede'nastej prichadzam večer↓ – už boli aj ŠANce boli MOŽnosti boli PRÍležitosti→ a ja som ich @: → som ich / DOsta: l v nesprávny čas↓ – ja: som si až teraz všimla že ste bosa↓ – no šak ja nič s tym ňemam no šak ja ni:č↓*), a vo výpovediach, kde expedient explicitne formuloval svoj **zámer v blízkej budúcnosti niečo urobiť**, čo niekedy malo charakter prísľubu (*ja idem na Du'bravu↓ – a / ja sa za'stavim no↓ – ňeňe pan dekan NIČ↓ ja už Idem↓ – no↓ a ja sa idem→ BALiť↓ – NO:↓ päťdes'jatka↑ jak by ste boli spokojny no že päťdesiatka→ a JA zrobim vydajovy doklad a vy podpi'sete v ne'delu↓ – ja sa pozriem potom doma (a) ja ti to potom po'suniem↓*). Hovoriaci v takýchto prípadoch často siaha po slovese *ísť*, ktorého charakter v daných kontextoch osciluje medzi autosémantickým pohybovým a pomocným limitným slovesom, alebo po futúre nejakého perfektívneho slovesa. KF informácia o zámere vyjadrenú identickými jazykovými prostriedkami vrátane explicitného *ja* identifikovala v reči dieťaťa J. Kesselová (2014). Východiskom tejto KF je podľa autorky KF konsituačná informácia – ktorú možno badať aj v pozadí našich kontextov – a KF informácia o zámere predstavuje v reči dieťaťa významný medzistupeň na ceste od participačno-sociatívnych a pozitívnych výpovedí k výpovediam s negatívnymi reaktívnymi funkciami.

Reduplikované *ja* v samostatnej pozícii a v spojení so semikadenciou sa stáva **indikátorom váhania, rozpakov**, ale i **rozhorčenia**: *a @ ja som si nebola istá→ a teraz rozmyšľam (že ja ja→) – ona jak PRI'behla ku mne↓ vieš↑ tak ja ja ešte pazerám→ najprv som si nebola ista či to ona:→ – ja som uplne ja som→ ces'TOVka↑ ko'LEno↑ šak ja som→*.

K najfrekvencovanejším slovesným kolokáciám explicitného *ja* patria popri verbách *coGITANDI*, popri slovesách *BYŤ*, *MAŤ* a popri emocionálnych verbách s prevažne negatívnou sémantikou (*a ja som nechcel na operáciu ja som sa bál – ja sa bojím psov – a ja som sa zhrozil – ja to začínam už tu nenávidieť proste celý Prešov – ja som sa zľakla*) aj verba dicendi.⁴ Kolokácia „**ja (ti/vám) tak poviem**“ máva iniciálovú pozíciu a zvyrazňuje vstup do dialógu a vlastné stanovisko hovoriaceho:

- (9) D: ako **ja tak poviem** ↓ z môjho ženského pohľadu → na: → *na tak na PO-HEAD sa mi viac pačilo v Poprade v aquacity* ↓ *take krajšie sa mi to videlo a: →* *jednak to že ja si v tych termálnych napríklad sa mi zdalo že: → sa mi tak nebridilo ako tu* ↓

Spojenie „**ja hovorím že**“ uvádza uzuálny názor expedienta na určitú tému či problematiku:

- (10) *no ale ja: hovorím že to je stále o ľud'och* ↓ / *stále o ľud'och* → *a to je jedno či budete v Bratislave v PRAhe a keď sa stretnete* → *alebo keď žijete / v prostredí takých ľudí ktorí vám NEvyhovujú* → *tak prosto* →
- (11) *jaj včera (o tom) bola reč v televízii že mladi ľudia chcú chceli by sa dostať skôr do parlamentu a ja hovorím že títo mladi ľudia ktorí by sa dostali VIAC by urobili ako ako títo starši VIAC by urobili* ↓.

Osamostatnené „**aj ja hovorím**“ podľa nášho názoru podlieha partikulizácii a stáva sa indikátorom vyjadrenia súhlasu:

- (12) G1: *a už by tu aj mohli BYŤ konečne* ↓
G2: *aj ja ho'vorim* ↓

Konštrukcia „**ja som sa chcel(a) spýtať že**“ (niekedy aj bez explicitného vyjadrenia záměna) predstavuje performatívne použitie verba dicendi a indikuje zdvořilejšiu otázku: *a JA som sa chcela spýtať že kto to je* ↓ – *ja som sa chcel spýtať že jak vysporia'danie* ↓.

Kondicionálové spojenie „**ja by som tak povedal(a)**“ slúži na relativizáciu vlastného tvrdenia, expedient prostredníctvom neho vyslovuje svoj názor akosi „opatrnejšie“, resp. obmedzuje platnosť tvrdenia, ktoré práve vyslovil: *ešte dobre že dačo take JE no* ↓ *ja by som tak pove'dala* ↓.

Kolokácie s verbami dicendi sa veľmi často viažu na narácie a na naratívny typ dialógu, kde dochádza k reprodukcii vlastnej, cudzej, reálnej i fiktívnej (myslenej) reči. Potvrdil sa výskyt záměna *ja* ako prvku (dlhšej) naratívnej repliky v rámci konštrukcie „**ja keď**“ (porov. Kesselová, 2005), ktorá máva aj varianty „**keď ja**“ alebo „**jak ja**“: *ja keď som mu posielal autorizovať článok... – ja keď mam nejaký problem alebo čo sa zarázpravam...*

⁴ Tieto kolokácie sa nápadne zhodujú s podtypmi realizácie agensa vyčlenenými A. Gálisovou (2011, s. 220 – 221).

- (13) *ALE* viete čo je na tom najkrajšie ↑ *ŽE* → ja som si to tak zobrala / že **ked'** **som ja** bola malá → no **ked'** **som ja** bola malá → mamka sa o mňa musela starať ↓ *SOM* bula zla / nič še mi neľubilo / všetko nervy / nie ↑
- (14) jak voni hovorili že (nech) ide do *H*Agoch na liečeňe ta ide → ide ↓ vošli sme tam a *ZRA*zu kuknem → / na onkolo'giju tu na ---- sa neopovažte sa povedať že da(va)m na onkolo'giju že: proste ju posielaju tam ↓ **jak ja** ju od'nesiem ako do *H*Agoch hovári mi ta na prve po'schodie ↓ prve po'schodie je do:le ↓ pojdem *D*Ole → kuknem na dvere a tam onkolo'gija ↓
- (15) to my taki taki ga'džove tak ked to tak *P*Oviem ako **ked'** **som ja** prišiel do *T*ali'janska teraz som si tu kávu tak vychutnával a ňe som si *MIE*šal som si sadol k tomu oni na mňa poze'raju → čo sa:daš i'deme het ňe (tu ani) nesa:daš (k tomu to len) za po'chodu vypi:ješ a ideš ↓

Zámeno *ja* spolu s verbom dicendi stávalo v uvádzacej vete **pred reprodukovanou rečou** alebo v subjektovej pozícii na začiatku takejto reči, čím zvýrazňovalo jej počiatočnú hranicu (*ja som povedal že chodte za ňou – ja mu hovorim že... – on hovári že ja len potrebujem žeby si mi nafotil finálnu fázu – hovorim len že ja som tak pochopil že môžeme prísť*). Ž. Šarapatková (1982) sa tiež zmieňuje o podobných prípadoch iniciálového *ja* v rámci priamej reči, ktoré komentuje tak, že „zájmeno tvorí klidný, nedúrazný úvod vety“ (s. 64), a zaraďuje ich medzi rytmické dôvody explicitného vyjadrenia pronominálneho subjektu.

Ak *ja* stálo v uvádzacej vete s elipsou verba dicendi a so segmentom *že* ako indikátorom reprodukcie vlastnej či cudzej reči, vznikla konštrukcia „**ja že**“ (*ja že ňe ňe idem domov – potom potom vlasne už zme išli lebo UŽ AJ ked' mi navrhol či nechcem prespať nahodou a ja že ta t.. čo si/co ši šak tu nemam ani PYžamu ani kešku ani* →). V niektorých naráciách bolo možné pozorovať proces postupného elidovania: *ja hovorím že – ja že – ja*. O prípadoch explicitného vyjadrenia *ja* vo vetách s elipsou prísudkového slovesa sa zmienili už J. Oravec (1961) a L. Zimová (1988), ale aj ďalší vyššie spomínaní autori. *Ja* tiež iniciovalo prezentáciu osobnej skúsenosti, zážitku expedienta: *čo* ↓ → *ja som videl video... – a ja som išiel dole ňe* ↑ ... – *to ja neska som išiel... – ja som napríklad z domu išla o: pol osm / ne o pol deviatej som išla z domu / a normálne oco ma viezol na zastávku lebo pršalo... – v tom to bude že: že maju smolu napríklad vo'dafon lebo ja som bol v Ne'mecku* ↑ *a nasko'čilo (do) auto'matu vo'dafon* ↓ *som ho zrušil a manualne ako ručne som (ho) vy.. premenil na: na ten @* ↓ *mobil* → / *mobil jedna: dojče* ↓ *mobil jedna dojče* ↓. Využívalo sa aj vnútri narácie, keď mávalo pozíciu na začiatku novej obsahovo-pragmatickej jednotky v rámci dlhšej monologickej repliky, často po pripájajúcej partikule *a*, pričom po osobnom zámene mohlo byť sloveso elidované; zvyčajne sa tým dosiahol efekt dramatizácie rozprávania: *a ja už som len videl... – a ja oproti nim – ja oproti rozumieš – ja takto zhora*.

Dramatizačný efekt v rámci narácie vyvoláva aj použitie historického prezenta verb percipiendi, a to predovšetkým sloviess zrakového a sluchového vnímania.

V našom materiáli sa najviac – a práve s explicitným vyjadrením zámenného subjektu *ja* – využívali slovesá *kukať* a *počúvať*:

- (16) *dneska som mala bryndzove halušky*→ *ktore okolo bryndzi ani nešli*→ / *ale mi dala teta zlata*↓ / *mi (davala) že sóju*↓(a) ***ja kukam*** na ňu→ *a nič hej*↓
- (17) *mi vravi mate päťdesiat percent zľavu na to kukam dvacaťosem eur koženka hej*→ // *taky jak kožený plášť dlhý ale bol asi z pravej kože bo taky bol FAjny meky*→ / ***a ja tak kukam***→ // *ako nebola ani veľkosť na mňa hej*↑ / *ale ta cena ma trošku*→ / *zašľakla*→ // *taže*→
- (18) *no a: / sme sa rozpra'vali*→ *sme pozhasi'nali*→ // *sedíme sa rozprava'me*→ *smejeme sa dupoceme* ***a ja zrazu počuvam počuvam***→ // *iba taka hudba*↓ *hm to zme nemali začať*↑.

Použitím exponovaných slovíec v tvare *préterita* a v zápore spolu s predložkovým spojením v *živote* je v dialogickej komunikácii dosiahnutý efekt *hyperbolizácie*: *ja som ich v živote nevidel tých ľudí – a to čo je za chlapík*↑ *ja som ho v živote nepočul tyпка*.

„Zájmeno *já*, jakožto promluvo­vý reprezentant mluvčího, je nositeľom 1. promluvo­vé osoby a prináša do výpovední perspektívy hľadisko mluvčího. Činí to pro každou novou situaci promluvo­vého aktu nově,“ konštatuje N. Svozilová (1966, s. 59), čím sa v podstate už dotýka problematiky *deixy* a fungovania tzv. *shifters*.⁵ Hľadisko hovoriaceho je do výpovednej perspektívy vnášané špecifickým spôsobom **pri fenoméne reprodukcie reči**, ktorý sa objavuje predovšetkým v naratívnom type dialógu. V rámci *narácie*, keď *expedient* reprodukoval cudziu reč, často v uvádzacej vete explicitne použil zámeno tretej osoby *on* a v reprodukovanej (priamej) reči v iniciálovej pozícii zasa zámeno *ja*. Vznikla tak konštrukcia „**on hovorí(l) že ja...**“. Niekoľko príkladov:

- (19) *on hovorí že ja len potrebujem žeby si mi nafotil finálnu fázu*
- (20) *a on potom hovorí že ja s nim musím roz'pravať roz'pravať a po dvoch hodinach ho'vori*→ *ja ešte ŇEska MUSím DOstať M.*↓

Prostredníctvom tejto konštrukcie *expedient-narátor* vlastne mení výpovednú perspektívu, posúva *deiktické centrum* (porov. Hirschová, 2008) a ilustrovaným postupom sa snaží túto zmenu zvýrazniť a posilniť aj *autentickosť* reprodukovanej reči.

Jednou z posledných oblastí uplatnenia explicitného *ja*, ktorú čiastočne zachytili už aj vyššie citovaní autori, je **vyjadrenie konfrontácie** – explicitné *ja* implikuje kontrast s inou osobou či osobami, resp. koreluje s nimi (porov. Štícha, 2010, s. 227, 230; Svozilová, 1966, s. 145 – 146; nepriamo aj Ž. Šarapatková, 1982, s. 63); iná osoba pritom môže, no nemusí byť explicitne vyjadrená príslušným zámenom. V rámci konfrontácie sú možné v podstate dve základné opozície:

⁵ K tomuto termínu porov. O. Jespersen, 1922; R. Jakobson, 1984.

1. opozícia prvej a druhej osoby reprezentovaná vzťahom **ja – ty**, ktorý môže mať varianty **ja – vy**, **ja – Vy** (vykanie);
2. opozícia prvej a tretej osoby reprezentovaná vzťahom **ja – on** s variantmi **ja – ona**, **ja – oni/ony**.

Vzácnne sme sa stretli s prípadmi, že sa expedient akoby konfrontoval sám so sebou, čo by sa dalo vyjadriť schémou **ja nie – ja áno**. Zaznamenané kontexty vyznievajú do určitej miery ako zámerné rektifikácie a majú gradačný charakter: *mne nezaleži na góloch*↓ *ja chcem LEN hru vidieť*↓ – *ja nerozpravam ja SPIEvam v angličtine s ňou*. Na dve základné opozície by sme aplikovali protiklad kosituáčnosť – konsituáčnosť v tom zmysle, že opozícia *ja – ty* má konsituáčny charakter, je frekventovaná v konsituáčnych dialógoch, kde dominuje operatívnosť; opozícia *ja – on* má zasa kosituáčny charakter a používa sa najmä vtedy, keď určitá replika dialógu nadobudne charakter monológu s naratívno-deskriptívnym spôsobom expanzie témy, teda keď expedient produkuje nejakú (mikro)naráciu, v rámci ktorej exponuje seba v konfrontácii s inou osobou či osobami. Niekedy pritom dochádza až k hypertrofii osobných zámen, čím sa hovoriaci-narátor snaží zabezpečiť presnejšiu identifikáciu osôb, príp. i objektov, o ktorých referuje, vrátane identifikácie osôb s ich prehovormi, ktoré expedient reprodukuje.

Konfrontácia prvej osoby singuláru s druhou a tretou osobou môže mať pomerne rozmanité podoby a spôsoby vyjadrenia. Môže sa realizovať ako jednoduchá komparácia s akcentom na identickosť (*inač: Terka @ Terka D. ová @ robi @ na tom istom poschodi ako ja*↓ – *jak ty maš červenú ona mala bielu ale taku ve: lku*) alebo je vzťah medzi osobami indiferentný, bližšie nešpecifikovaný (*oni mi ho prinie:šli tu ja: som to tu na:šiel ňev(i)em ná(hodou)*↓; *ideme na kapustu idzeme gu hordovu a dvomi jime dvojo jime vona chvata ja chvatam* – v tomto príklade je markantný aspekt paralelizmu medzi konfrontovanými osobami). Môže doň však zasiahnuť intenzifikácia (*ja som viac možno vynervo'vana z tej skušky jak TY*↓) či dokonca adverzativnosť a disenz (*lebo on tam nema svetlo a on nemá rád*→ *on on on keď príde on si nerád zasvieti*↓ / *ja to mam prave rad*↓ – *no pozri* → / *ani si mu neve'rila a nakoniec ty si to mala jak rýchlo*↓ / *a ja*→). Vzťah medzi jednotlivými osobami napokon môže byť aj imitatívny, keď expedient zastúpený zámenom *ja* v istom zmysle vyjadruje spolupatričnosť s komunikačným partnerom či partnermi:

(21) *Ja: ale ja som s tetou mal taky super roz'hovor*↓ *sme nedokon'čili*↓

Ma: *a:hm*↓

Ja: *jo:j*↓

Kpl: *aj JA som mal mi'nule s tetou roz'hovor*→

(22) *lebo jak ona roz'prava tak rozpravam aj ja*

alebo ho možno špecifikovať pomocou tzv. modelu vinník – obeť:⁶

⁶ O tomto i o ďalších modeloch a vzťahových opozíciách medzi zámennými kategóriami podrobnejšie hovoríme v štúdií venovanej komunikačno-funkčným špecifikám zámena *my* (Bodnárová, 2014).

- (23) *Ale chapešš ho' rúco: → tak chodim JA: ↑ ko' nečne neska celkom fajne by tam bolo → ta ide ko' lega ↓ ta mňa: /*
 (24) *níkomu nič NErobím → a mňa tu Píchajú → JA jim nenadavam ani nič z čeho sa mám spovedat ↓*

4. ZÁMENO *ON* V KOMUNIKAČNÝCH SÚVISLOSTIACH

„... ale že *on* že mikrospanok“

Druhé najfrekvencovanejšie osobné zámeno *on* (a jeho rodové varianty) býva definované ako prostriedok referencie, teda odkazovania nie na seba a ako deiktický prostriedok vyhradený pre neúčastníkov dialógu (Kesselová, 2005, s. 133); ako skutočné „zámeno“ (oproti zámenám prvej a druhej osoby identifikujúcim účastníkov komunikácie) i ako deiktický prostriedok odkazujúci na živé bytosti, ale aj na neživé objekty (Hirschová, 2006, s. 65); ako „lexikální jednotka závislá svým významom jak na mimojazykové skutočnosti, tak na kontextu“ (Svozilová, 1966, s. 68).

Skúmaný dialogický materiál všetky uvedené charakteristiky potvrdil. Ukázalo sa však, že niekedy odkazovanie na živé osoby a neživé veci splýva a diferenciacia vec – osoba nie je dostatočne jasná. Okrem toho zámeno *on* referuje aj na osoby, ktoré sú neznáme alebo ktorých známosť v danej komunikačnej situácii nie je dôležitá:

- (25) *my už nenabi' jame ko' líky ↓ a: na tých ko' líkoch maju výšky alebo rok' sory nabiješ popri ceste → / tam maš (výšku) presne vrch toho rok' soru alebo: klince alebo čo tam je na' bite ↓ / a **on** vlasne ide s tym strojom ↑ s tym fini' šerom ↑ no a: on tam má ja neviem ako ten stroj pres--- funguje → ale ma →.*

N. Svozilová (1966) explicitné použitie osobného zámena *on* v pozícii subjektu v takýchto prípadoch vysvetľuje ako uplatnenie princípu štruktúrnej analógie, o ktorom sme sa zmienili vyššie, a ako realizáciu tzv. všeobecného podmetu. Takéto videnie či interpretáciu treba vzhľadom na rozmanitosť prípadov podľa nášho názoru ďalej špecifikovať, o čo sa pokúšame nižšie.

„Špecifickým typom odkazovania v súkromnom dialógu je tzv. inferenčné odkazovanie,“ konštatuje J. Kesselová (2005, s. 138) a pripája nasledujúcu charakteristiku: je to „typ odkazovania, v ktorom explicitne vyjadrený výraz, na ktorý sa odkazuje zámenom, chýba a adresát si „medzeru“ vyplňa vlastným usudzovaním, založeným na bežnej skúsenosti, situácii a texte“ (tamže). Náš materiál potvrdil výskyt **inferenčného odkazovania** aj pri zámene *on*:

- (26) S2: *a že teraz by som zrobila -----len krimina' litu mládeže ↓ / myslíš že si bude pa' mätať ↑ / lebo vieš akože mam na to KNlhu doma ↓*
 S1: *@ môže: š ↓ / ale to **ona** [=vyučujúca] si NEchala ten tu semi' narku ňe ↑ / to NEMAš doma ↓*

- (27) *u nas nad nami oprá'vuju↑ / byt→ lebo dajaka pani zo Sekčova kúpila↑ / lebo to len tak prenajímali↑ (vpredu)↑ vodu včeru včera zme mal'i plny byt↑ NESka Zase↑ ta potom prišiel s tebou popo'zerať ten pan↑ taže to pri o'pravach tak musi byť↓ **oni** [=opravári] kým ju vytla..vy'tiahnu↑ tje rury ano↑ keď da'vaju abo čo no ta sem tam -----↓ // a: @ zatep'ľuju↑ a prave pred 'nami↑*

Podobne sme zachytili i „osobitný prejav inferenčného odkazovania“, tzv. **synekdochické odkazovanie** (tamže, s. 139):

- (28) *te a trojka tam **oni** stale len da'vaju toto iste doo'kola↓*
 (29) *(ale) mne sa najviac pači:↑ keď je su televizne no'viny↑ pridu rozprava nejaky ša rišan a **oni** daju pod to ti'tulky↓*
 (30) *ta(k) choďte do word'polu **oni** vam to vy'riešia↓*
 (31) *@ no: ta Ne'mecko→ nejaky projekt vieš idem čo som bol aj mi'nuly rok čo s Eu'ropskou u'niju **oni** to CVA'kaju---*

Zdá sa, že prostredníctvom tohto odkazovania dochádza k personifikácii inštitúcie, o ktorej expedient referuje – zámenom *oni* sa spravidla odkazuje na nejakých predstaviteľov alebo pracovníkov príslušnej inštitúcie. Pre takéto prípady je príznačná práve plurálová maskulinna podoba exponovaného zámena. V nasledujúcich príkladoch sú indikátormi inštitucionálnosti predikátové sloveso *robiť* a registrovo motivované lexémy (porov. Ološtiak, 2011) distribuované v širšom kontexte:

- (32) *podľa môjho názoru najlepšie by bolo keby vlastne ONA tu aj sama vždy prišla → skočila si podať to ku pani sestričke↑ **oni** robia od pol siedmej do poobedia do neskora taže→*
 (33) *prax → <Ža: prax↓> bude na internom oddelení ..<Ža: @aha> chirurgiji: alebo: → // alebo neviem ešte asi na detskom ↓ // tam si budeme ťahať → akože: listky ↑ / <Ža: no→ > a vyberieš si pacienta → a teraz už s tým pacientom **oni** ti dajú úlohy → bude na tom listku úloha, že čo musíš urobiť ↓*
 (34) *@ keď je: ľudí viac na tom odbore tak **oni**: robia ve.. väčšie Čistky ako: keď@napríklad→ keď si v MENšom odbore ↓.*

Väčšinou sa v našich dialógoch zámenom *on* a jeho rodovými variantmi referovalo na neprítomné osoby; zaznamenali sme však aj **odkazovanie na prítomné osoby**, ktoré sa z hľadiska sociálnej deixy hodnotí negatívne a má odtieň pejoratívnosti (porov. Kesselová, 2005; Hirschová, 2006), čo je však zmiernené humornou tonalitou rozhovoru-zábava, z ktorého uvedený príklad pochádza:

- (35) **Kpl:** *ale ma na to pravo↓ šak sa musi o'ženiť↓ <T: ano↓> / šak poz'rite jak vy'zera↓ (no) otrasne↓*
T: *veď **on** [=komunikant **Ja**] sa neo'ženi ani keď bude mať päťdesiat↓*
Kpl: *nie neho'vorte↓ / ČO: ↑*
Ja: *za 'kňaza pôjdem↓*
Kpl: *<smiech> / dos faráro: v↓*

V dialogickej komunikácii východoslovenskej proveniencie pravidelne dochádza ani nie tak k unifikácii, ako skôr ku **kríženiu zámenných tvarov oni – ony**, čo možno hodnotiť ako príznak východoslovenského variantu štandardnej variety slovenčiny.⁷ Maskulínny tvar *oni* sa používa aj pre ostatné rody (*jak oni dve tedy*) a opačne – tvar *ony* sa aplikuje aj na životné maskulína (*ony* [t. j. spolužiaci] *piju*).

Niektoré z vymedzených komunikačných použití zámena *ja* sme pozorovali i pri zámene *on*. Išlo napríklad o spojenia, kde sa osoba, o ktorej expedient referoval, **identifikovala s nejakou sociálnou rolou**, resp. kde bola prezentovaná ako nositeľka istej sociálnej roly či sociálneho statusu, príp. kde sa objasňoval jej pôvod, štátna príslušnosť, národnosť (*ona je všade šefka, ona je právnička tiež, ona je akože vychovávateľka, ona je Polka, on je lekár, on už teraz je mních*).

Už vyššie sme sa zmienili o tom, že s explicitným vyjadrovaním zámena *ja* sa pravidelnejšie stretávame vo výpovediach s **KF hodnotenie**, pričom expedient pred hodnotením seba či pred sebacharakteristikou uprednostňuje hodnotenie iných, tretích osôb, čo potvrdzuje aj pomerne vysoký výskyt explicitného *on* vo výpovediach s **KF charakteristika**, ktorá býva často negatívna:

- (36) *ona bola veľmi zvedavá*↓ *ona taká*→ *taka je z toho nešťasná že to n..nebudeš mať zmluvu*↓
- (37) *no lenže ja som mys(l)ela že on je KLUDny taky č(l)ovek vieš že: robi si svoje*
- (38) (*vona zapad'ňarka hej*)↓ *a oni do'teraz parobč(i)a*↓ *a STArši su jak ja ešte*↓ *no:→↑*
- (39) *oni oni Nemci sú pe'danti*↓ *oni*→ / *oni keď od 'siedmej @ za'čiatok pra'covnej smeny a do de'viatej*→ *do prvej pre'stavky*↑ *tak tak arbeit*↓ / *robiť*↓
- (40) *šak on im ANTIreklamu (robi)*↓
- (41) @: *Žipovč..no: no no oni asi najlepši*↓ *by som povedala*→
- (42) *Deni mala zase sukňu všetko ta on ho'tovy bol*↑
- (43) *NORko*→ *maly chlapec*↑ *a on taky že taky nepo'sedny*.

V rámci narácie a pri reprodukcii reči môžu vznikať konštrukcie „**on že**“ (*a on že nemam to so sebou*) a „**on keď**“ (*on keď má tú... – píše píše: / presne on on on*

⁷ Čo sa týka problematiky stratifikácie národného jazyka, preberáme tú predstavu o stratifikácii, ktorú, vychádzajúc z J. Horeckého (1979), prezentovali vo svojich prácach D. Slančová a M. Sokolová (1994, 1995, 2011). Súhlasne s nimi používame nie pojem *forma národného jazyka*, ale pojem *varieta*. Pracujeme teda predovšetkým s pojmovým aparátom *spisovná varieta – celoslovenská štandardná varieta – východoslovenský variant štandardnej variety – východoslovenská subštandardná varieta – nárečová varieta*. Fenomény ako slang, argot, žargón, profesijná reč súhlasne s J. Bosákom (1996) zahŕňame pod pojem *sociolekty* a – podobne ako on i spomínané autorky – ich chápeme ako polovariety (semivariety) prestupujúce v rôznom stupni ostatnými varietami národného jazyka (porov. 1996, s. 27).

ked' piše sa VYstre takto: → takto sa vystr(i)e → – **on ked'** Ide → NIže TO↑ tak normalne smerovka vieš↑ a na plny → alebo stáť↓ za 'staviť rozumieš↓ *ked'* vidi že oproti ide auto tak ne' môže obe 'hovať↓ hej↑), pričom konštrukcia „on ked'“ sa stáva príznačnou pre vysvetľujúce a charakterizujúce pasáže. Pokiaľ v expedientovom rozprávaní vystupuje viacero osôb, hypertrofia osobných zámen vrátane zámen tretej osoby slúži na zabezpečenie jednoznačnejšej identifikácie. Popri takýchto prípadoch sme zaznamenali aj prípady s hypertrofiou či aspoň duplicitným výskytom zámena *on* slúžiacim na spresnenie vyjadrenia; išlo o výpovede s rektifikáciou:

- (44) *hej*↓ ale neviem vieš koho koho volat' jedine že ----- lenže **oni** len internet inštaluju↓ **oni** nemaju nič so zvukovými kar'tami↓ a takými vecami↓
 (45) a **ona** bola SAMA↓ **ona** sa nikdy nevydala↓
 (46) aj dievčata boli fešandy↓ <Pa: áno áno> ja som bol prekvapeny že **ony** NEchceli **ony** si nemohli najst známost'↓ a take fešandy **ony** boli ↓.

Zámeno *on* vstupuje pomerne často do **koreferenčných vzťahov so substantívom**, a to propriom i apelatívom. Zaznamenali sme pritom možnosť dvojakého slovosledu:

a) poradie **zámeno + substantívum** funguje približne tak ako apozícia v písaných komunikátoch: *ňe: to ony HYmmer maju dajaku taku značku tiež dajake čer'vene pasy či čo tam (im) piše↑ – oni oni Nemci sú pe'danti↓*. Ak sú tieto dva komponenty koreferencie od seba v rámci výpovede oddelené, uvažovali by sme už o realizácii kompletačnej funkcie, ktorú exponuje Martina Ivanová (2011, s. 219) v súvislosti s demonstratívami a charakterizuje takto: „Ide o prípady, keď sa ukazovacie zámeno v základovej výpovedi spresňuje autosémantickým výrazom v pozícii osamostatneného vetného člena alebo pripojeného vetného člena.“ V pozadí tejto funkcie stojí, samozrejme, kataforické odkazovanie (porov. aj Kesselová, 2005, s. 138). Niekoľko príkladov: *takže: ona nam tam jedna pani → / objed'nala: @ ona: akože → – no ta išiel farar na omšu → a on ostal sam doma ten Norko↓*.

b) Poradie **substantívum + zámeno** pripomína realizáciu vytýčeného vetného člena a má zdôrazňujúcu funkciu: *ale: ja som čula že: g.pravoslavni oni celych ŠTYricat' DNI nejedia mäso – šak naša → ako babkina sestra ona tak vidí → Ona dakedy nevidela a teraz vidí... – STANKo ešte ten či EDko on furt robi na TYM↑ na: kamijone → – a ten je ten @ t.ten ten zámok amboas on už je vlasne taky u'PLne nad tou riekou LOÁrou↓ – ale tá Studenková ona ona hrala akože tú matku – a jej suseda ona je taká bohatá a ona nemá deti a strašne chce*.

5. ZÁVER

V tomto príspevku sme sa zamerali na komunikačno-funkčné špecifiká dvoch komunikačne najpreferovanejších osobných zámen – *ja* a *on*. Motiváciu explicitného vyjadrovania zámenného subjektu *ja* sme sledovali predovšetkým cez jeho naj-

frekventovanejšie slovesné kolokácie (s verbami *cogitandi*, *percipiendi*, *dicendi*; s emotívnymi verbami), čo nám pomohlo identifikovať viaceré komunikačno-funkčné osobitosti výpovedí s exponovaným zámenom. Vychádzali sme pritom z doterajších výskumov analogickej problematiky, no neobmedzili sme sa len na afirmatívne konštatovania a exemplifikácie, ale pokúsili sme sa o prehlbenie a doplnenie už známych zistení (značný počet výpovedí s KF identifikácia so sociálnou rolou; nízky počet výpovedí s KF sebahodnotenie; špecifikácia významových odtienkov výpovedí s verbami *cogitandi* a *dicendi*; špecifikácia zámenných relácií *ja* s inými osobami a pod.).

V druhej časti štúdie sme pozorovali výpovede s explicitným vyjadrením zámenného subjektu *on*. Naša snaha o doplnenie doterajších lingvistických zistení vústila do konštatovania o markantnom výskyte výpovedí s KF hodnotenie a charakteristika, prevažne negatívna; o tom, že inferenčné synekdochické odkazovanie prostredníctvom *oni* sa v neinštitucionálnej komunikácii využíva ako prostriedok personifikácie inštitúcie; o výskyte *on* v rámci rektifikačných výpovedí; o profilácii konštrukcií *on že a on keď* ako naratívnych s presahom do sféry explikácie; a napokon sme sledovali a porovnávali dva spôsoby výskytu zámena *on* v koreferenčnom vzťahu so substantívom – tu sa ukázala výrazná analógia s morfosyntaktickými špecifikami výpovedí s ukazovacími zámenami *to* a *toto* (porov. Bodnárová, 2013).

Bibliografia

- BODNÁROVÁ, Martina: K problematike typológie dialógu dospelých. In: Zborník zo 7. študentskej vedeckej konferencie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2012, s. 786 – 807.
- BODNÁROVÁ, Martina: Ukazovacie zámená *to* a *toto* v neinštitucionálnom dialógu dospelých na východnom Slovensku. In: *Philologica LXXII: Slovo a tvar v štruktúre a v komunikácii*. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 445 – 456.
- BODNÁROVÁ, Martina: „*Neokradneme štat my, štat okradne nas.*“ Zámeno *my* v neinštitucionálnom dialógu dospelých na východnom Slovensku. In: *Registre jazyka a jazykovedy I. Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014, s. 190 – 198.
- BOSÁK, Ján: Dialekty a sociolekty. In: *Studia Academica Slovaca 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Zost. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1996, s. 25 – 30.
- DANEŠ, František: Osobní zájmena v textu. In: *Jazykovědné aktuality*, 1998, roč. 35, č. zvl., s. 37 – 39.
- DUDOK, Miroslav: Deiktické identifikátory. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava: VEDA 2010, s. 387 – 400.
- GÁLISOVÁ, Anna: Ja v pozícii subjektu v hovorenej komunikácii. In: *Bohemica Olomucensia 2*. Olomouc: Univerzita Palackého 2011, s. 218 – 222.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Pragmatika v češtině. Olomouc: Univerzita Palackého 2006. 243 s.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Deiktické výrazy v reprodukovanej reči. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, roč. 57, A56, s. 137 – 144.
- HORECKÝ, Ján: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221 – 227.

IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2011. 249 s.

JAKOBSON, Roman: Shifters. Verbal Categories and the Russian Verb. In: Russian and Slavic Grammar. Studies 1931 – 1981. Eds. Linda R. Waugh and M. Halle. Berlin – New York – Amsterdam: Mouton Publishers 1984, s. 41 – 58. Dostupné na: http://monoskop.org/images/7/74/Jakobson_Roman_Russian_and_Slavic_Grammar_Studies_1931-1981.pdf

JESPERSEN, Otto: Language: its Nature, Development and Origin. New York: H. Holt and company 1922, s. 128 – 129. Dostupné na: <https://archive.org/details/languageitsnatur00jespiala/1922>

KARLÍK, Petr: Personální deiktika v češtině. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2000, roč. 49, A 48, s. 147 – 154.

KESSELOVÁ, Jana: Komunikačno-pragmatický status osobných zámen v súčasnej hovorenej komunikácii. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 3, s. 129 – 141.

KOMÁREK, Miroslav: Sémantická struktura deiktických slov v češtině. In: Slovo a slovesnost, 1978, roč. 39, s. 5 – 14.

MADECKI, Roman: Osobní zájmena jako prostředky aktualizace diskurzu. In: Vztah language a parole v perspektivě „interaktivního obratu“ v lingvistickém zkoumání. Sborník příspěvků z 3. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů. Olomouc: Filozofická fakulta PU 2002, s. 244 – 247.

MATHESIUS, Vilém: Pronominální podmět v hovorové češtině. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich 1947, s. 286 – 293.

OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s.

ORAVEC, Ján: Osobné zámená v podmete. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, s. 199 – 206.

SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Sociálna deixa v trénerskom registri. In: Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. 9. 2009 v Banskej Bystrici. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: 2010, s. 510 – 523.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 23. Vedecký redaktor J. Mlacek. Bratislava: FF UK 1994, s. 225 – 240.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: VEDA 1995, s. 132 – 143.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť M. Sokolovej. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2011, s. 341 – 357.

SVOZILOVÁ, Naděžda: Promluvové funkce osobních zájmen v současné češtině. Praha: 1966. 196 s. Nепublikovaná kandidátska práca.

ŠARAPATKOVÁ, Žofie: Explicitní vyjadřování pronominálního podmětu 1. a 2. osoby v staroslovenštině. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 1982, roč. 31, A 30, s. 61 – 68.

ŠTÍCHA, František: *Nerozumím tomu vs. Já tomu nerozumím.* (K užívání zájmena *já* z hlediska korpusových nálezů). In: Užívání a prožívání jazyka. K 90. narozeninám Františka Daneše. Eds. S. Čmejrková – J. Hoffmannová – E. Havlová. Praha: Karolinum 2010, s. 227 – 232.

ZIMOVÁ, Ludmila: Vyjadřování podmětu osobními zájmeny 1. a 2. osoby. In: Naše řeč, 1988, roč. 71, č. 1, s. 22 – 32.

PERSONÁLNA DEIXA *JA* A *TY* V REČI MATKY ORIENTOVAanej
NA DIEŤA DO TROCH ROKOV¹

ALEXANDRA BRESTOVIČOVÁ
Katedra jazykov Technickej univerzity v Košiciach

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Personal Deixis *ja* [*I*] and *ty* [*you*] in the Mother's Speech Directed to a Child under Three Years. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 67, No 2, pp. 125 – 142.

Abstract: The longitudinal case study of the usage of personal deixis *I* and *you* in the mother's speech directed to her first born child from the age of 6 months to 3 years is based on the analysis of 30 one-hour recordings of their interaction transcribed via CHAT in Childe. The focus is on one aspect of the child directed speech register, which is its variability in time. In the longitude of 30 months the number of occurrences of personal pronoun *you* is constantly decreasing while the number of personal pronoun *I* is constantly increasing in mother's speech directed to the child. The communicative functions which are being fulfilled by usage of personal pronouns *I* and *you* are also changing in time due to the development of the child's cognitive and speaking abilities. New communicative function while using personal pronoun *I* such as explanation to the child occurs in her 33rd month. New communicative function while using personal pronoun *you* such as role play starts at her age of 20th month and mother's repetitions of the child's statements as the display of mother's understanding occur from the 31st month. Other functions are fading in time such as commenting on the child's physical abilities, which is dominant to her 17th month and commenting on the child's state, which occurs up to one year of her age.

Key words: child directed speech, personal deixis, longitude, variability

1. ÚVOD

Termín reč orientovaná na dieťa (RD), z anglického „child directed speech“, uviedla do slovenskej lingvistiky Daniela Slančová vo svojej monografii *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra* (1999). Tento termín označuje spontánne, situované prehovory, v ktorých je dieťa individuálnym alebo kolektívnym adresátom (1999, s. 26). Odvtedy sa výskumu najmä detskej reči v slovenskom kontexte systematicky venujú aj Jana Kesselová, Marína Mikulajová, Svetlana Kapalková, Zuzana Ondráčková a Stanislava Zajacová, ktorých spoločným výstupom k tejto problematike bol zborník *Štúdie o detskej*

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0099/16 *Personálna a sociálna deixa v slovenčine (človek v jazyku, jazyk o človeku)* pod vedením J. Kesselovej.

reči (2008) a vytvorenie diagnostického nástroja na posúdenie rečového vývoja detí pre rodičov *Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku – s testami a normami* (Kapalková a kol., 2010).

Podľa D. Slančovej (porov. 1999, s. 32) sa štúdie zaoberajúce sa otázkami RD zväčša zhodujú v tom, že tento špeciálny register sa používa v komunikácii s malými, teda 1 – 3-ročnými, prípadne až 4-ročnými deťmi. Jeho podoba sa mení v súčinnosti s rozvíjajúcimi sa rečovými schopnosťami dieťaťa, teda ide o vývinovú a vekovú variabilitu registra RD.

Register reči orientovanej na dieťa je charakteristickým mikrosociálnym komunikačným registrom a podľa D. Slančovej predstavuje „konvencionalizované jazykové a nejazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť“ (Slančová – Zajacová, 2007, s. 154). Subregister reči matiek orientovanej na dieťa (RMD) je špecifický typ simplifikovaného registra s vysokou mierou redundancie a posilnenou expresívnou zložkou (porov. Slančová, 1999, s. 29). Predurčujú ho na to pragmatické faktory danej komunikačnej situácie, a to vzájomná intimita matky a dieťaťa, súkromnosť rodinného prostredia, ústnosť prehovorov, komunikačné zámery a stratégie matky a najmä stupeň spoločných poznatkov oboch komunikačných partnerov o danej téme.

Reč matky orientovaná na dieťa sa prispôsobuje detským percepčným schopnostiam, a preto sa vyvíja s vekom dieťaťa: aby bola efektívna, komunikačné signály matky musia byť dobre prispôbené percepčným schopnostiam a limitáciám dieťaťa. Tento proces sa nazýva zrkadlenie (porov. Dominey – Dodane, 2004, s. 126).²

Ako ďalej uvádzajú títo autori (porov. Dominey – Dodane, 2004, s. 126), počas prvých štyroch mesiacov veku dieťaťa vkladajú matky do reči stále viac a viac izolovaných slov, páuz a prestávok. Keď dieťa dovŕši približne 4 mesiace, tieto charakteristiky materskej reči zoslabnú. Od štvrtého do šiesteho mesiaca vrátane je interakcia medzi matkou a dojčat'om najintenzívnejšia. Matka používa vyššie hlasové nasadenie, aby pritiahla pozornosť dieťaťa a dosiahla očný kontakt. Neskôr, keď dieťa dovŕši 14 mesiacov, matka podľa výskumov Richarda N. Aslina a kol. (1996) prízvukuje predikát, a to tak, že nasadí vyšší tón a výraznejšiu amplitúdu. Zároveň nové slová pozične zaraďuje na koniec výpovede.

Práve v tomto veku u dieťaťa rýchlo stúpa schopnosť porozumenia slov v rodnom jazyku, a to vďaka zdieľanej pozornosti. Dare A. Baldwin (1991) ukázal, že už 16 – 19-mesačné deti vedia sledovať pohľad dospelého, aby usúdili, o čom sa hovorí, aj keď je pohľad dospelého uprený mimo dieťaťa, a teda ho priamo nezahŕňa. Druhým faktorom, ktorý napomáha dieťaťu usúdiť, o čom niekto hovorí, je jeho znalosť o intencii hovoriaceho. Porozumenie intenciam dospelého jasne napomáha znižovať referenčnú neistotu u dieťaťa o tom, o čom dospelý hovorí (porov. Dominey – Dodane, 2004, s. 132).

---

² Preklad zahraničných zdrojov vypracovala autorka štúdie.

Reč sa stáva prostriedkom, ktorým najmä matky dieťa nielen učia jazyk a socializujú ho, ale aj vytvárajú emocionálnu atmosféru plnú kladných citov, bezpečia a lásky. „Viac ako ktokoľvek iný v sociálnej sieti dieťaťa poskytuje matka dieťaťu pocit vzájomnosti, a to až do takej miery, že vzhľadom na svoje maličké dieťa matka potláča vlastný pocit identity a usiluje sa prebrať zorný uhol dieťaťa“ (Slančová, 1999, s. 36). Reč matky orientovaná na dieťa sa nazýva i „rečou druhého ja“. „Čím silnejšie sú emocionálne väzby medzi dospelým a dieťaťom, tým viac sa dospelý prispôsobuje komunikatívnej kompetencii dieťaťa“ (porov. Slančová, 1999, s. 31).

Materská reč má počas prvého roka dve hlavné funkcie: informatívnu a afektívnu (pozri Penman – Cross – Milgrom-Firedman – Meares, 1981, s. 23). Pri informatívnej funkcii matky komentujú (1) detské činnosti, (2) detské pocity, (3) svoje vlastné správanie, (4) predmety a iné elementy v externom prostredí. Afektívna funkcia zahŕňa povzbudenie (*šikovné dievčatko*), odrádzanie (*kto je neposlušný?*), nonsensové výroky, ktorých interpretácia závisí výlučne od kontextu (*abú*), pozdravy (*ahoj, Luki*), napodobňovanie dieťaťa (*gú gú*), riekanky (*varila myšička kašičku*) a smiech.

D. Slančová (2008, s. 111) pozoruje u matky dieťaťa reakcie na jeho vokálne i nevokálne prejavy už od tretieho mesiaca jeho veku, a to počudovaním, pritakaním, výzvou, otázkami. Zároveň matka výroky interpretuje tak, akoby boli nositeľmi sémantickej a pragmatickej informácie.

Podľa psychológov (Karras a kol., 2002, s. 521 – 522) „schopnosť matiek slovne reagovať na svoje dieťa definovaná ako afirmácie, imitácie alebo expanzie (rozšírenie detských výroky), opisy, otázky a hra alebo vysvetľovacie našepkávanie, je väčším prediktorom detských jazykových úspechov vo veku 21 mesiacov ako samotné správanie dieťaťa, definované ako pohľady na matku, skúmanie, vokalizácia alebo hra.“

Register RMD je definovaný nielen ako simplifikovaný, expresívny a prediktabilný, a to všetko pod egidou situatívnosti (porov. Slančová, 1999; Brestovičová, 2014), ale aj ako variabilný, prispôsobujúci sa kognitívnym a rečovým schopnostiam vyvíjajúceho sa dieťaťa. Práve variabilnosti registra RMD na príklade používania personálnej deixy *ja* a *ty* sa budeme venovať v tomto príspevku. Pozornosť budeme venovať najmä intenciám dospelého vyjadrených vo výroky s použitím personálnej deixy *ja* a *ty* v reči orientovanej na dieťa.

2. CIEĽ A METÓDA VÝSKUMU

V predkladanej longitudinálnej štúdiu (30 mesiacov) chceme poukázať na výskyt a používanie personálnej deixy *ja* a personálnej deixy *ty* v reči matky orientovanej na dieťa, a to na pragmatické komunikačné funkcie³, ktoré plnia výroky s týmito deixami v jej reči.

³ Termín používame v súlade so štúdiou D. Slančovej (porov. 2008).

Predpokladáme, že výskyt osobných zámen *ja* a *ty* sa bude v RMD meniť s pribúdajúcimi kognitívnymi a jazykovými schopnosťami dieťaťa a že výpovede s týmito zámenami v nominatíve budú postupom času plniť rôzne pragmatické komunikačné funkcie.

Vychádzame z prepisov 30 jednohodinových videonahrávok reči jednej matky orientovanej na svoje zdravé prvorodené dieťaťa vo veku od 6. mesiaca do 36. mesiaca, resp. do 3 rokov, uskutočňovaných raz za mesiac v domácom prostredí pri rutinných činnostiach počas dňa, akými sú hra, kúpanie, jedenie, ukladanie na spánok. Nahrávky sú kódované v transkripčnom systéme CHAT so zachovaním situačného kontextu.⁴

3. INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV

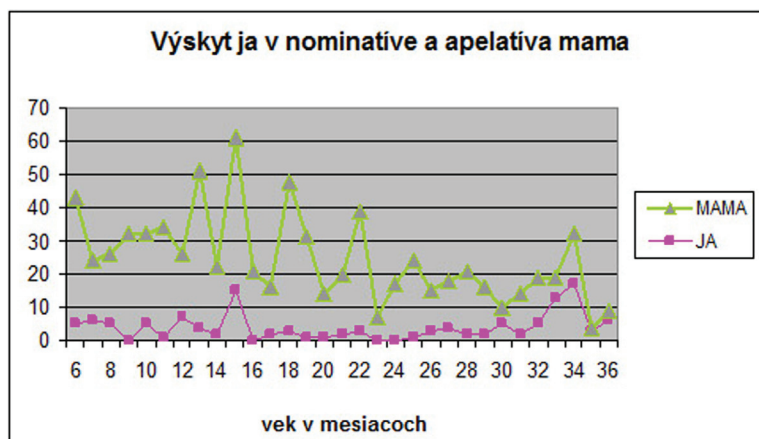
3.1. Výskyt zámen *ja* a *ty* v RMD počas 30 mesiacov

Počas celého skúmaného obdobia matka konzistentne referuje v reči o sebe najčastejšie apelatívom, čo vyplýva zo základnej charakteristiky registra RMD, ktorou je simplifikácia súvisiaca s transformáciou 1. zámennej a slovesnej osoby na 3. osobu, a teda s transformáciou *ja* na *mama*, *mamka*.

D. Slančová uvádza medzi vlastnosťami diskurzu reči orientovanej na dieťa posuny v slovesnej a zámennej osobe (1999, s. 28). Cituje pritom Charlesa Fergusona, ktorý pozoruje, že napr. gramatická simplifikácia RD spočíva v nahrádzaní 1. a 2. slovesnej osoby 3. osobou (ibid., s. 30). Práve transformácia slovesnej a zámennej osoby patrí k základným gramatickým znakom RMD (porov. Mitrová a kol., 2006, s. 5). Gramatická simplifikácia sa ukazuje v reči matiek napr. tak, že matka komentujúca svoj zámer alebo konanie do podmetovej pozície vety spravidla kladie apelatívne pomenovanie matky (stálu referenciu na ňu), a tak transformuje stavbu vety, napr. *chytím si ťa* na *mama si ťa pekne chytí* v snahe prispôbiť sa kognitívnym schopnostiam dieťaťa. Z takejto charakteristiky diskurzu RD vyplýva nízky výskyt autoreferencie osobným zámenom *ja* v RMD v nominatíve (pozri Graf 1), pretože agens, matka, je vyjadrovaný explicitne apelatívom *mama*, *mamka*, *mamička*. Z toho vyplýva, že dospelí v RD na seba častejšie odkazujú stálou referenciou než zámenom *ja* (napr. matka takmer 5-krát viac substantívom). Hoci sú výpovede s osobným zámenom *ja* v RMD zriedkavejšie, plnia špecifické komunikačné funkcie, ktorým sa budeme venovať podrobnejšie ďalej.

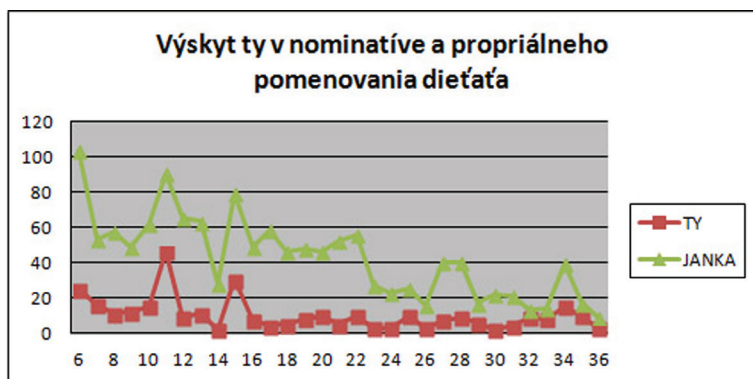
---

⁴ Nahrávky boli aj súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0129/12 *Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku* s hlavnou riešiteľkou D. Slančovou.

Graf 1: Porovnanie výskytu personálnej deixy *ja* a apelatívneho pomenovania matky v RMD od 6. do 36. mesiaca veku dieťaťa.

Podobne referencia na adresáta je v RMD častejšie vyjadrená propriálnym pomenovaním dieťaťa (stálou referenciou pomocou substantíva), najmä hypokoristikom, ako osobným zámenom *ty* (pozri Graf 2).

Graf 2: Porovnanie výskytu personálnej deixy *ty* v nominatíve a pomenovania dieťaťa propriom v nominatíve v RMD od 6. do 36. mesiaca veku dieťaťa.

Propriálne pomenovanie dieťaťa a apelatívne pomenovanie matky sú dve najfrekventovanejšie substantíva v reči matiek orientovanej na dieťa do 1 roka (Brestovičová, 2013).

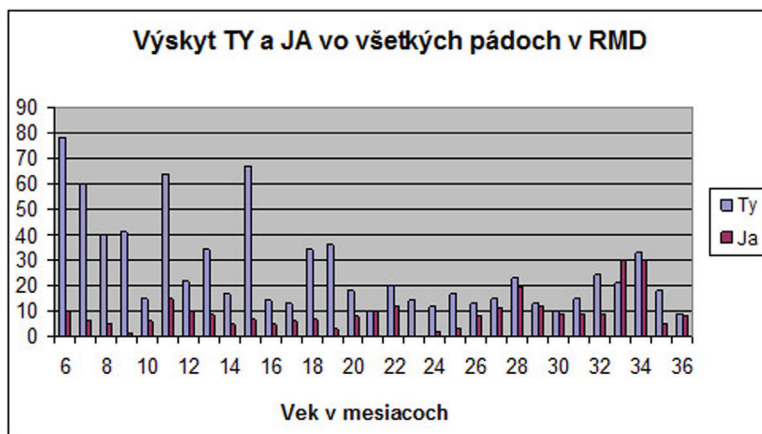
Ako ukazujú výsledky nášho rozsiahleho výskumu reči matiek orientovanej na dieťa do jedného roka,⁵ z osobných zámen je v RMD najpoužívannejšie osobné pro-

⁵ Reč matky orientovanú na dieťa sme skúmali na korpuse nahrávok reči troch matiek orientovanej na vlastné prvorodené dieťa v rámci dizertačnej práce ako súčasť grantového projektu VEGA 1/0129/12

nomen *ty*,⁶ čo výrazne poukazuje na to, že smer a tému RMD určuje dieťa (porov. Brestovičová, 2014, s. 63). Pronomen *ty* možno hodnotiť ako univerzálny kontaktný prostriedok, ktorým sa obraciame na individuálneho partnera dialógu (porov. Kesselová, 2003, s. 26).

Matka približne do 1 roku veku dieťaťa komentuje stavy, deje a procesy, ktoré sa dieťaťa aktuálne týkajú, napr. *kde ty pozeráš?, jaj ty chceš pomádu do ruky a tak kopat?, aj ty sa chceš šibať*. Komunikácia matky je zameraná na dieťa („child-centered“, p. Toda – Fogel – Kawai, 1990, s. 280). Dieťa určuje smer komunikácie tým, že matka sleduje jeho záujmy a jeho prejavy. Reaguje na mimiku, gestiku a proxemiku dieťaťa, ako aj na kašeľ, plač, kýchnutie, pohyb a iné neverbálne správanie (porov. Brestovičová, 2014).

Hypertrofia osobného zámena *ty* zdôrazňuje operatívny charakter RMD a zameranie sa na dieťa. Tento jav upriamena pozornosti na dieťa je viditeľný aj pri porovnaní zastúpenia personálnej deixy *ty* a personálnej deixy *ja* v RMD počas obdobia 30 mesiacov (pozri Graf 3).

Graf 3: Porovnanie výskytu personálnej deixy *ty* a *ja* vo všetkých pádoch v RMD od 6. do 36. mesiacov veku dieťaťa.

Z grafu vyplýva, že najväčší rozdiel medzi zastúpením personálnej deixy *ja* a *ty* vo všetkých pádoch je do veku dieťaťa 18 mesiacov. Od 18 mesiacov do 3 rokov sa postupne výskyt zámen *ja* a *ty* vo všetkých pádoch v RMD vyrovnáva.

Aj v neskoršom veku dieťaťa (od 18 mesiacov do 3 rokov) je pozornosť matky stále zameraná na dieťa v zmysle filozofie, že „prirodzený, obojstranne uspokojujúci

Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku. Longitúda nahrávania bola 8 mesiacov u každej z matiek. Vek detí bol od 3. mesiaca do objavenia sa prvých slov u detí, t. j. približne do 1 roku.

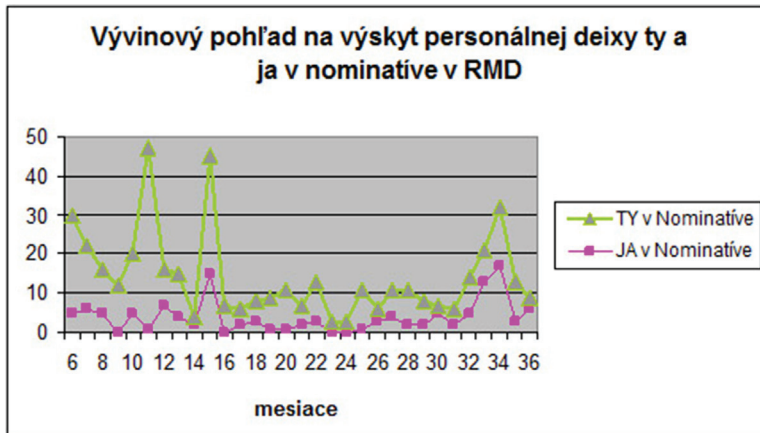
⁶ Osobné zámena v RMD usporiadané vo frekvenčnom slovníku podľa absolútneho výskytu počas 24 hodín nahrávania (3 x 8): *ty* (1670), *on, ona, oni* (356), *ja* (351), *my* (248), *vy* (8). *Ty* bolo použité 5-krát viac ako *ja*.

a súčasne efektívny spôsob výchovy najmenších detí vychádza z pozorovania ich aktivity a z ponuky podnetov a činností, ktoré sú v súlade s ich aktuálnym záujmom“ (Kopřivová a kol., 2008, s. 250), avšak s pribúdajúcou jazykovou kompetenciou detí sa zastúpenie prítomnosti hovoriaceho v reči pomocou referencie personálnou deixou *ja* a zastúpenie adresáta (dieťaťa) pomocou referencie personálnou deixou *ty* vyrovnáva.

Aarre Laakso a Linda Smithová (2007)⁷ skúmajúci reč rodičov orientovanú na dieťa na veľkých anglických korpusoch metódami komputačnej lingvistiky uvádzajú, že v prípade sloviess pomenúvajúcich psychické stavy a procesy sa prvá osoba singularu v RMD spája predovšetkým so slovesami vyjadrujúcimi istotu hovoriaceho (*bet* ‚staviť sa (že)‘, *guess* ‚domnievať sa‘, *think* ‚myslieť si‘), kým druhá osoba singularu sa spája hlavne so slovesami, ktoré vyjadrujú potreby a vôľu dieťaťa (*like* ‚páčiť sa, chcieť‘, *want* ‚chcieť‘, *need* ‚potrebovať‘), ktoré rodič komentuje ako potrebné, prijateľné alebo neprijateľné. Autori tieto výsledky interpretujú tak, že vo vzťahu rodič – dieťa je rodič ten, kto má vedomosti, kým dieťa je to, ktoré má potreby.

3.2 Pragmatické funkcie využitia zámene *ja* v RMD

Aké funkcie plní zámeno *ja* v RMD v slovenčine, v jazyku typu pro-drop, t. j. v takom, v ktorom je identifikátorom osoby relačná morféma verba, a osobné zámeno na identifikáciu osoby nie je nevyhnutné? Na zodpovedanie tejto otázky je potrebné pozrieť sa na výskyt zámene *ja* v nominatíve, kde sa ukáže jeho potreba pri vyjadrovaní špecifickej pragmatickej komunikačnej funkcie (PF). Opäť pripomíname fakt, že výskyt personálnej deixy *ja* je v RMD menej zastúpený v danom období ako výskyt personálnej deixy *ty*, a to aj v nominatíve (porov. Graf 4).

Graf 4: Porovnanie výskytu zámene *ty* a *ja* v nominatíve v RMD od 6. do 36. mesiacov veku dieťaťa.

⁷ Za odkaz vďačím M. Walkovej, spoluriešiteľke grantového projektu VEGA 1/0099/16 *Personálna a sociálna deixa v slovenčine (človek v jazyku, jazyk o človeku)*.

Počas skúmaného obdobia bola personálna deixa *ja* v RMD v nominatíve najčastejšie používaná v pragmatickej komunikačnej funkcii ZÁMER (pozri Graf 5), ktorá je extenziou PF KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA. Kým PF KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA je vyjadrenie, ktoré „sprevádza činnosť alebo sa týka aktuálnej komunikačnej situácie“ (Slančová, 2008, s. 73) a je jazykovým vyjadrením stavu vecí v aktuálnom tu a teraz, resp. stavu krátko pred momentom prehovoru, PF ZÁMER dopĺňa časovú paradigmatu o „stav sveta“ v blízkej budúcnosti (porov. Kesselová, 2016). Jazykovými indikátormi PF ZÁMER sú kombinácie zámena:

a) *ja* + syntetické futúrum perfektíva (*ja otočím, ja fľašku dám okolo, ja nastrúham*),

b) *ja* + analytické futúrum imperfektíva (*ja budem skákať*),

c) *ja* + verbum *ísť* vo funkcii gramatickej morfémy blízkej budúcnosti (*ja idem zapnúť*).

Matka informuje dieťa o svojom konaní v blízkej budúcnosti, a tým sa mu približuje, napr. *vieš ja ťa rozveselím Janka* (6. mesiac); *a ja ti vyzlečiem zatiaľ tričko dobre?* (7. mesiac); *ja ťa trochu potiahnem* (7. mesiac); *a ja sa idem hrať s bábikou* (13. mesiac); *ja ti otvorím a dajme tam fazuľky* (14. mesiac); *ja ťa chytím* (15. mesiac); *a ja ťa konečne učešem* (25. mesiac); *počkaj ja ti kreslo posuniem a budeš robiť kolísku* (28. mesiac); *vyber mi a ja zaspievam a natočíme* (30. mesiac); *ja mu dám aj zapíť* (32. mesiac pri hre s medvedíkom); *a ja idem tú vetvičku tak tú vetvičku* (34. mesiac pri maľovaní); *tak ja ich vezmem* (35. mesiac pri ukladaní hračiek).

Graf 5: Zastúpenie pragmatických funkcií vo výpovediach s personálnou deixou *ja* počas 30 mesiacov výskumu.

Druhou najviac zastúpenou pragmatickou komunikačnou funkciou za skúmané obdobie vyjadrovanou použitím personálnej deixy *ja* v RMD v nominatíve je PF

HOVORENIE ZA INÉHO. Počas obdobia od pol roka veku dieťaťa do jeho tretieho roku je neustále prítomná symbolická hra matky s dieťaťom a od druhého roka aj dieťaťa samotného. To sa odráža na vysokom výskyte použitia zámena *ja* v hovorení za inú postavu v rolovej hre, napr. *ja som zajko* (8. mesiac), *Janka ja som prasiatko ahá, ja mám pekné labky červené* (10. mesiac); *ja bývam v tomto domčeku, ja som tvoja ochrankyňa* (12. mesiac, hovorí za handrovú bábiku); *ja som princezná* (13. mesiac, symbolická hra, matka má sieťku na hlave); *ja už musím ísť preč, ja už idem bývať k zvieratú* (21. mesiac, hovorí za postavu v rozprávke); *ja chcem ísť na Janku* (30. mesiac, hovorí za hračku); *a ja som macko už hladný* (32. mesiac); *ja som statočný pešičik a ja to tak nenechám* (33. mesiac, hovorí za šachovú figúrku).

Tretou najčastejšie sa vyskytujúcou PF vo výpovediach s personálnou deixou *ja* v nominatíve v RMD bola za skúmané obdobie PF POSTOJ, ktorú J. Kesselová (2016) vymedzuje ako vyjadrenie vzťahu k vlastnému výpovednému obsahu, k obsahu výpovede komunikačného partnera alebo k mimojazykovej skutočnosti. Táto PF sa objavuje v prvých mesiacoch obohatená o sému pochybnosť, napr. *joj len či ti to ja oblečiem* (6. mesiac); *tak ja neviem či ti to chutí, tak ja už neviem neviem že či chceš* (7. mesiac); *vlastne ja som mala dať tie teplé nohavičky* (17. mesiac); *ja viem že ty s tatom rada chodíš, ja myslím že to je pyžamko že v tom nemôžeme ísť* (22. mesiac); *čo je v tom mlynčeku ja neviem* (33. mesiac).

Medzi centrálnne zastúpené PF v RMD za skúmané obdobie pri používaní deixy *ja* vo výpovediach matky patrí aj PF TEXTOVÁ RUTINA, ktorá sa identifikuje pri čítaní knižiek s dieťaťom a realizovaní estetických výtvorov, ako sú riekanky, básničky, spievanie piesní, napr. *ja by som ťa dievča ľúbil* (10. mesiac, pieseň); *ak máš dáke mrzutosti ukáž ja ti pomôžem* (12. mesiac, báseň); *ja mám červíka, aj ja* (15. mesiac, rozprávka Kuriatko a kačiatko); *ja na ňu dupi dupi dup!* (20. mesiac, pieseň); *a mala som ja psíka* (30. mesiac, pieseň).

Podobne PF KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA je v skúmanom období zastúpená pomerne často. Matka komentuje svoju činnosť v situácii tu a teraz, prípadne tesne pred prehovorom. V prípade replík so zámenom *ja* sa na konsituačnú informáciu často navrstvuje PF PÚTANIE POZORNOSTI so zámerom dosiahnuť pozornosť dieťaťa, najmä ak je prítomný aj iný dospelý, napr. *a ja tu mám ešte pre teba pozri sa!* (13. mesiac v prítomnosti babky); *nebudeš? ale ja tu mám aj zemiaky* (30. mesiac); *veď ja mám vreckovku!* (31. mesiac); *ja lyžicou ukladám marhule áno* (34. mesiac pri pečení), *ide mamí ó prepáč ja zase mám päť* (34. mesiac pri spoločenskej hre), *ja už dokončujem kridlo papagája* (34. mesiac pri maľovaní).

K širšiemu jadru PF vyjadrených zámenom *ja* v RMD patria PF VYSVETLENIE a PF POTVRDENIE POROZUMENIU DIEŤAŤU.

PF VYSVETLENIE sa vyskytlo raz v prvej nahrávke a najmä v posledných nahrávkach za skúmané obdobie. V nahrávke zo 6. mesiaca matka vysvetlila vlastnú intenciu dieťaťa, ktoré rozrušila, aj ako formu ospravedlnenia sa: *neplač zlatko ja som ťa chcela utrieť, ja som ťa chcela utrieť*. V inej nahrávke matka zdôvodnila

vlastnú činnosť: *a ja som ti dala strúhadlo vieš aby si postrúhala* (32. mesiac). V nahrávke z 34. mesiaca matka vysvetlila svoj výber hračky: *lebo ja som myslela že sa budeme hrať s týmito*. V tejto nahrávke (1) vysvetľuje aj, prečo je mokrá:

(1) *JAN: *mamka ty si si vypjatá?*

*MOT: *ja som zmokla.*

*MOT: *ja som bola kúpiť jogurtik vieš?*

vek: 2;09.15⁸

PF POTVRDENIE POROZUMENIU DIEŤAŤU sa väčšinou v RMD realizuje cez odpoveď s odkazom *ja viem*, ktorým matka súhlasne reaguje na aktivitu či zámer dieťaťa, napr. *noha # ja viem* (19. mesiac); *aj Janka má klobúčik ja viem* (22. mesiac); *veď tebe môžeme zabaliť túto hračku si si ju tu zabalila to ja už vidím* (22. mesiac); *ja už viem čo ty myslíš* (33. mesiac). V nahrávke z 36. mesiaca (2) matka potvrdzuje výpoveď dieťaťa, ktoré komentuje jej štýl ukladania hračiek do koša:

(2) *JAN: *a plečo ty vieš hajabaja?*

*MOT: *ja viem aj halabala aj pekne.*

*JAN: *aje plečo ty vieš ukjadať hajabaja?*

*MOT: *a to je najrýchlejšie.*

vek: 2;11.15

K periférnym PF v skúmanom materiáli patrila PF OHRADENIE SA, ktorú J. Keselová (2016) interpretuje ako špecifickú podobu NESÚHLASU. Ide o námietku matky proti činnosti dieťaťa, ktorá istým spôsobom poškodzuje matku, napr. *Janka ja som ti vravela že ma nekuš* (17. mesiac). V nahrávke z 12. mesiaca v situácii, keď Janka plače, lebo nevie sama otvoriť kabelku (3), a matka jej chce pomôcť, sa matka ohradí, že jej vlastné počínanie nie je dôvodom pre plač dieťaťa:

(3) *MOT: *no čo tam je?*

*MOT: *tak sa pozri.*

%act: *Janka nemôže otvoriť kabelu.*

*JAN: *0 [=! kričí].*

*MOT: *dobre Janka ja ti ne.*

*MOT: *dobre Janka ja ti nič nerobim.*

*JAN: *0 [=! plače].*

*MOT: *pozri s a sama.*

*MOT: *sama sa pozri.*

*MOT: *nech sa pači.*

%act: *Janka sa upokojí.*

vek: 0;11.18

---

⁸ Vek dieťaťa sa v systéme CHAT udáva v poradí: rok; mesiac. deň.

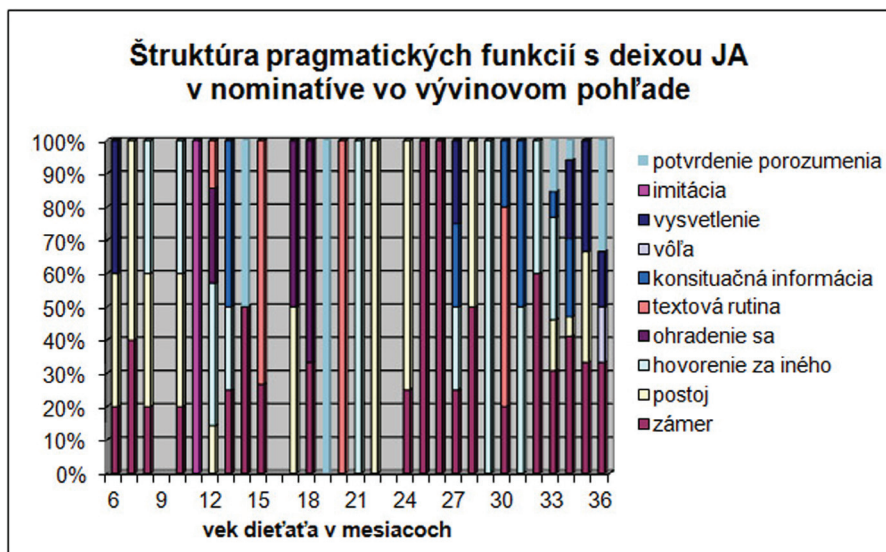

Pre sociálnu rolu matky je typické, že potláča svoje chcenie vykonať nejaký dej na úkor túžob dieťaťa a skôr preferuje detské túžby. To sa ukazuje aj v našom materiáli, pretože PF VÔĽA je zastúpená okrajovo. V 30 hodinách nahrávok sa táto PF s použitím personálnej deixy *ja + chcem* objavila iba jeden raz: *ale ja chcem spievať tú pesničku* (36. mesiac).

Raz matka imitovala a zároveň interpretovala reč dieťaťa pri jeho kanonickom džavotaní ako *ja ja* v 11. mesiaci veku dieťaťa.

Z vývinového pohľadu na PF počas obdobia 30 mesiacov od pol roka do tretieho roku veku dieťaťa môžeme konštatovať, že jednotlivé PF sú zastúpené rovnomerne počas celého obdobia. Centrálné PF ZÁMER, PF HOVORENIE ZA INÉHO, PF POSTOJ, PF TEXTOVÁ RUTINA a PF KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA sú prítomné takmer v každej nahrávke. Takisto PF POTVRDENIE POROZUMENIU DIEŤAŤU sa ukazuje v celom skúmanom období.

Naopak, PF VYSVETLENIE je väčšinou zastúpené až v posledných nahrávkach (pozri Graf 6).

Graf 6: Štruktúra pragmatických funkcií vo výpovediach so zámenom *ja* v nominatíve v RMD v jednotlivých nahrávkach od 6. do 36. mesiaca veku dieťaťa.

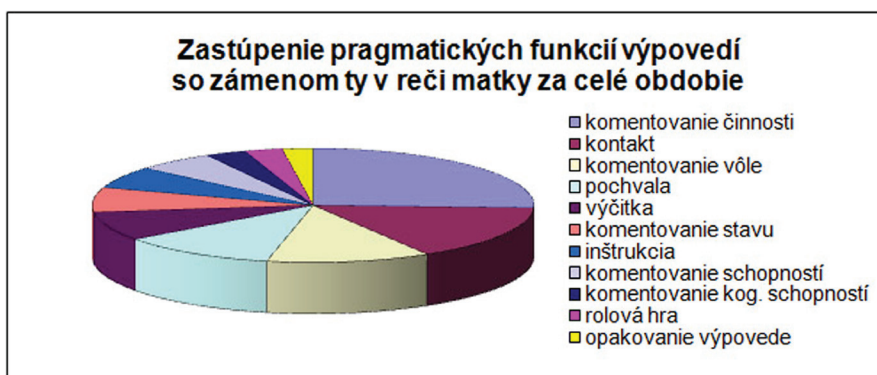
3.3 Pragmatické funkcie využitia zámena *ty* v RMD.

Najčastejšie zastúpenou pragmatickou komunikačnou funkciou (PF) v RMD vo výpovediach s personálnou deixou *ty* počas skúmaného obdobia bola PF KOMENTOVANIE ČINNOSTI DIEŤAŤA, ktorej častý výskyt vyplýva z obojstranne uspokojujúcej interakcie medzi matkou a dieťaťom, pri ktorej matka sleduje a komentuje činnosti

a záujmy dieťaťa. Dominantná je aj PF KOMENTOVANIE VÔLE U DIEŤAŤA, kde matka komentuje jeho chcenie.

Podobne PF KONTAKT (OTÁZKA) a PF POCHVALA sú najčastejšie sa vyskytujúce PF vo výpovediach s deixou *ty* v RMD popri PF KOMENTOVANIE ČINNOSTI DIEŤAŤA a PF KOMENTOVANIE VÔLE U DIEŤAŤA (pozri Graf 7). Spolu tvoria $\frac{3}{4}$ všetkých PF s referenciou na adresáta pomocou personálnej deixy *ty* v nominatíve v RMD.

PF KONTAKT (OTÁZKA), PF POCHVALA, PF VÝČITKA a PF INŠTRUKCIA sú zastúpené ako rovnocenné komunikačné intencie pri všetkých ostatných uvádzaných PF. Ide o kombinované komunikačné funkcie (porov. Slančová, 1999, 2014), pri ktorých sa nedá určiť, ktorá z nich je dominantná. Uvádzame ich v zátvorke popri danej PF, ale rátame s nimi ako s rovnocennými komunikačnými funkciami vyjadrovanými matkou v danej výpovedi orientovanej na dieťa.

Graf 7: Zastúpenie pragmatických komunikačných funkcií vo výpovediach s personálnou deixou *ty* v nominatíve v RMD za celé skúmané obdobie.

Výskyt PF KOMENTOVANIE ČINNOSTI DIEŤAŤA bol dominantný do dvoch rokov veku dieťaťa, od dvoch rokov sa vyskytuje menej, aj keď táto PF bola prítomná takmer v každej nahrávke, napr. *no ty to už s tým búchaš* (6. mesiac + PF VÝČITKA); *Janka jak ty otváraš pusku!* (7. mesiac + PF POCHVALA); *ty tak skúmaš* (8. mesiac); *kde ty ideš?* (9. mesiac + PF KONTAKT); *kde ty pozeráš?* (10. mesiac + PF KONTAKT); *ty ukladáš naspät?* (11. mesiac + PF KONTAKT); *ty sa sama obliekaš* (12. mesiac + PF POCHVALA); *ty si našla sponku!* (13. mesiac); *kde ty ideš holá behať Janka?* (15. mesiac + PF VÝČITKA); *kde ty lezieš s tými prasiatkami?* (16. mesiac + PF VÝČITKA); *jaj ty dávaš mackovi odrobinky* (17. mesiac); *ty beháš dookola beháš dookola?* (18. mesiac + PF KONTAKT); *kde ty ideš?* (19. mesiac + PF KONTAKT); *ty si mi zbúrala dom!* (22. mesiac + PF VÝČITKA), *ty už si ma vyklepala* (24. mesiac, pri hre na skrývačku); *ty staviaš prasiatkam domček?* (26. mesiac + PF KONTAKT); *ty si vybaľuješ ten darček* (27. mesiac); *ty si sama taký krásny kostolík postavila?* (28.

mesiac + PF POCHVALA); *ta ty čo robíš?* (31. mesiac + PF VÝČITKA); *ty tu skáčeš* (32. mesiac + PF OPAKOVANIE VÝPOVEDE PO DIEŤATI); *pif ej ta ty si sa do toho pustila* (33. mesiac + PF POCHVALA); *ty si si kúpila tú látku na čo v obchodíku?* (34. mesiac + PF KONTAKT); *a čo ty balíš Janka na výlet knihy?* (35. mesiac + PF KONTAKT).

Ďalšou najviac zastúpenou PF v RMD je PF KOMENTOVANIE VÔLE U DIEŤAŤA. Vyskytuje sa rovnomerne zastúpená vo všetkých skúmaných nahrávkach. Matka sa od počiatku snaží interpretovať chcenie a zámery dieťaťa a rozpráva o nich, napr. *ne ty nechceš dobre dobre dobre* (6. mesiac); *áno ty chceš piť* (7. mesiac); *ty chceš ísť presne tam?* (9. mesiac + PF KONTAKT); *kde ty chceš ísť Janulka?* (10. mesiac + PF KONTAKT); *no ty chceš ísť k tete Janke* (11. mesiac); *ty asi chceš niečo trhať* (13. mesiac); *či ty chceš kopať?* (14. mesiac + PF KONTAKT); *ty chceš otvoriť chladničku?* (15. mesiac + PF KONTAKT); *ty s tým chceš hrkať* (18. mesiac); *a čo ty stade chceš vybrať?* (19. mesiac + PF KONTAKT); *ty nechceš nič hovoriť!* (22. mesiac + PF VÝČITKA); *aj ty sa chceš pozerat' či je modrý?* (23. mesiac + PF KONTAKT); *či ty si ho chceš otočiť?* (25. mesiac); *ty sa nechceš natáčať?* (28. mesiac + PF KONTAKT); *ty si chceš tiež dať?* (31. mesiac + PF KONTAKT); *varešky máme takúto alebo ty chceš takúto?* (34. mesiac + PF KONTAKT); *nie ty nechceš tento klavír?* (36. mesiac + PF KONTAKT).

Ďalšou dominantne sa vyskytujúcou PF vo výpovediach s použitím deixy ty v nominatíve v RMD je PF KOMENTOVANIE STAVU DIEŤAŤA. Vyskytuje sa najčastejšie, a to v každej nahrávke do jedného roka veku dieťaťa, napr. *ty si rada nahá?* (6. mesiac + PF KONTAKT); *ta ty si siláčka!* (7. mesiac + PF POCHVALA); *tak ty máš čielko spotené normálne z tej námahy* (8. mesiac); *to bolí ale ty sa tešíš však?* (9. mesiac + PF VÝČITKA); *Januška čo ty tam máš v hrdielku?* (10. mesiac + PF KONTAKT); *no ty máš malé ručinky* (11. mesiac + PF POCHVALA); *ty máš kde uško?* (12. mesiac + PF KONTAKT). Od jedného roka do približne dvoch rokov sporadicky, napr. *ty už si nastavená na knižočku však?* (15. mesiac + PF KONTAKT); *čo ty tu máš?* (25. mesiac + PF KONTAKT); od 25. mesiaca vyššie už len v jednej nahrávke z 33. mesiaca pri hre šachu: *a ty máš obidve veže vybité, ty máš biele Jani*.

Počas celej longitúdy sa rovnomerne vyskytuje v RMD PF KOMENTOVANIE KOGNITÍVNYCH SCHOPNOSTÍ DIEŤAŤA niekedy spájaná s PF POCHVALA, napr. *ako ty si ma rozumela* (6. mesiac + PF POCHVALA); *a ty myslíš že to je mlieko na pitie?* (7. mesiac + PF KONTAKT); *my vieme že ty vieš kde má bába oči* (12. mesiac); *ty už vieš # lebo tie detičky sú aj tu v Bola raz jedna trieda* (15. mesiac + PF POCHVALA); *Janička a ako si to ty vymyslela tú riekanku?* (23. mesiac + PF KONTAKT); *ty si vymýšľaš rozprávočku?* (28. mesiac + PF KONTAKT); *ty ma spoznáš dobre* (32. mesiac); *ja už viem čo ty myslíš* (33. mesiac).

PF KOMENTOVANIE FYZICKÝCH SCHOPNOSTÍ DIEŤAŤA často spolu s pochvalou je hojne zastúpená v každej nahrávke do 17. mesiaca, potom sme ju už nezaznamenali, napr. *jak ty nožkami vieš šibrinkovať* (6. mesiac + PF POCHVALA); *no ako ty*

viš plávať! (7. mesiac + PF POCHVALA); *ty sa viš ale pekne chytať* (8. mesiac + PF POCHVALA); *tak ty ju vládzeš* (9. mesiac + PF POCHVALA); *ó ty stojíš!* (10. mesiac + PF POCHVALA); *otoč sa na ocka aby videl ako ty viš otáčať knižku* (11. mesiac + PF INŠTRUKCIA); *ne ty sama to viš dať* (12. mesiac + PF INŠTRUKCIA); *a ved' ty viš ukázať kde má mamka nos* (13. mesiac + PF VÝČITKA); *ty viš hrať na flaute* (15. mesiac + PF POCHVALA); *a ved' ty viš pekne sedieť v kresle nie tak stáť* (16. mesiac + PF VÝČITKA).

PF OPAKOVANIE VÝPOVEDE DIEŤAŤA so striedavou referenciou sme zaznamenali až od 31. mesiaca veku dieťaťa (4) ako prejav aktívneho počúvania matky, ale zároveň s PF KONTAKT.

- (4) *MOT: *ták #ja už som doma.*
*JAN: *ja ne šom.*
%com: *ne šom=nie som*
*MOT: *ty ešte nie si?*

V nahrávke z 32. mesiaca sa opakovanie po dieťati prvýkrát spája s PF KONTAKT (5) a druhýkrát sa používa didakticky ako oprava jeho výpove (5).

- (5) *JAN: *tak skáčem*
*MOT: *takto ty skáčeš?*
*JAN: *pysk tu stáče.*
*MOT: *ty tu skáčeš.*

V tej istej nahrávke z 32. mesiaca je ďalšie opakovanie po dieťati prejavom akceptácie jeho činnosti aj jeho reči (6).

- (6) *JAN: *ja len vyd'obkávam nič si z toho nejob.*
*MOT: *nič si z toho nerobím ty takto vyd'obkávaš.*

Opakovanie je zároveň potvrdením výpovede dieťaťa a súhlasom (7), (8).

- (7) *JAN: *a ja nehľadám kostihoj.*
*MOT: *ty nehľadaj.*
vek: 2;07.15 (32. mesiac)

- (8) *JAN: *ja nie som Janka iba dievčatko.*
*MOT: *ty si dievčatko.*
vek: 2;10.17 (35. mesiac)

Opakovanie po dieťati ako prejav súhlasu sa vyskytuje aj pri striedaní rolí v dialógu s použitím personálnej deixy *ty* pri referovaní na dieťa (9), (10).

- (9) *JAN: *Janta.*
*MOT: *to si bola ty hej.*
vek: 2;09.15 (34. mesiac)

- (10) *JAN: *aj ja.*
      *MOT: *aj ty áno.*
      vek: 2;09.15   (34. mesiac)

Menej zastúpenou PF s personálnou deixou *ty* je PF ROLOVÁ HRA, pri ktorej *ty* nereferuje na dieťa, ale na postavu v rolovej hre, napr. *bobrík a ty máš aj nohavičky?, bobrík a ty máš aj tričko?, a ty máš aj chvost?* (20. mesiac).

Pod PF ROLOVÁ HRA sme zaradili aj príklady zo symbolickej hry dieťaťa, ktoré boli viac zastúpené, napr. v 27. mesiaci (11):

- (11) *JAN: *Sanduška valčekuje.*
      *MOT: *ty si Sandruška teraz?*
      *MOT: *ty si mama dobre.*
      vek: 2;02.16

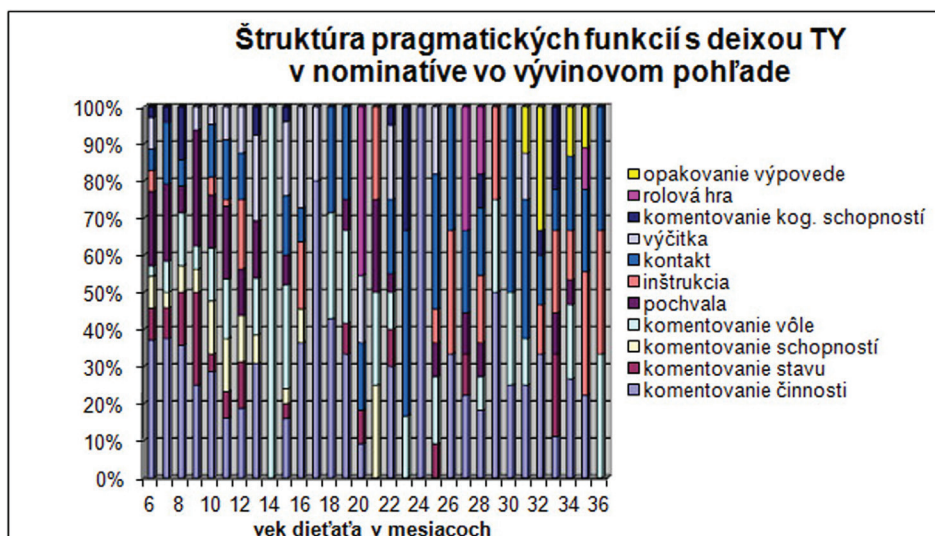
V tejto hre je dôležité predstieranie a zámena osôb, napr. *hehé # ty si bubačik?* (22. mesiac + PF KONTAKT); *ty si tatík a Janička je Hanka aha dobre* (27. mesiac); *ty si baletka postav sa zlatko kuk a zatancuj mi* (28. mesiac); *hej ty si had a teraz ide iné zvieratko a pýta sa uhádneš kto som?* (35. mesiac).

Z vývinového pohľadu ide počas celého skúmaného obdobia o konzistentné zastúpenie takých pragmatických komunikačných funkcií, ako sú KOMENTOVANIE VÔLE U DIEŤAŤA, KONTAKT, POCHVALA, VÝČITKA a INŠTRUKCIA. K PF s deixou *ty* vyskytujúcich sa počas celého obdobia patrí aj PF KOMENTOVANIE KOGNITÍVNYCH SCHOPNOSTÍ DIEŤAŤA (porov. Graf 8).

Naopak, PF KOMENTOVANIE ČINNOSTI DIEŤAŤA je najviac zastúpená do dvoch rokov veku dieťaťa a potom jej výskyt pozvoľna ustupuje, podobne PF KOMENTOVANIE FYZICKÝCH SCHOPNOSTÍ U DIEŤAŤA s kombinovanou PF POCHVALA sa vyskytujú v reči matky len do 17. mesiaca veku dieťaťa, takisto PF KOMENTOVANIE STAVU DIEŤAŤA je najviac zastúpená len do jedného roka veku dieťaťa.

Avšak z vývinového pohľadu s narastajúcim vekom dieťaťa pribúda nová PF OPAKOVANIE VÝPOVEDE PO DIEŤATI s použitím deixy *ty* referujúcej na dieťa, vyjadrujúca opakovaním po dieťati matkin prejav jeho počúvania a akceptácie jeho príspevku do dialógu a zároveň porozumenia mu. Táto pragmatická komunikačná funkcia sa systematicky objavuje až od 31. mesiaca veku.

Podobne PF ROLOVÁ HRA s personálnou deixou *ty* sa vyskytuje až od 20. mesiaca veku dieťaťa na rozdiel od situácie pri využívaní personálnej deixy *ja* vo výpovediach matky, kde PF HOVORENIE ZA INÉHO počas rolovej (symbolickej) hry patrí k najčastejším pragmatickým komunikačným funkciám v RMD vyskytujúcim sa v reči matky už od 8. mesiaca veku dieťaťa.

Graf 8: Vývinový pohľad na štruktúru pragmatických komunikačných funkcií výpovedí s personálnou deixou *ty* v nominatíve v RMD od 6. do 36. mesiaca veku dieťaťa.

4. ZÁVER

Longitudinálna prípadová štúdia o personálnej deixe *ja* a *ty* v RMD poukazuje na variabilitu registra reči matky orientovanej na dieťa.

S narastajúcou jazykovou kompetenciou u dieťaťa zhruba od 18 mesiacov veku sa mení zastúpenie personálnej deixy *ja* a personálnej deixy *ty* v reči matky orientovanej na dieťa. Od 18 mesiacov do troch rokov veku dieťaťa postupne klesá hypertrofia referencie na dieťa pomocou personálnej deixy *ty* a narastá počet autoreferencií pomocou deixy *ja*. Referovanie na hovoriaceho a adresáta sa vo vzájomnom dialógu pri striedaní rolí postupne vyrovnáva.

S narastajúcim vekom dieťaťa sa menia aj pragmatické komunikačné funkcie v RMD vyjadrované týmito personálnymi deixami v nominatíve. Centrálne PF výpovedí so zámenom *ja* v RMD ako ZÁMER, POSTOJ, HOVORENIE ZA INÉHO, TEXTOVÁ RUTINA, POTVRDENIE VÝPOVEDE DIEŤAŤA a iné sú zastúpené takmer v každej nahrávke počas celého skúmaného obdobia. Avšak v 33. mesiaci veku dieťaťa čoraz častejšie pribúda špecifická PF, a to PF VYSVETLENIE DIEŤAŤU.

Centrálne PF výpovedí so zámenom *ty* v RMD ako PF KOMENTOVANIE ČINNOSTI DIEŤAŤA, PF KONTAKT (OTÁZKA), PF POCHVALA, PF KOMENTOVANIE VÔLE U DIEŤAŤA a PF patriace do širšieho frekvenčného jadra ako PF VÝČITKA, PF INŠTRUKCIA, PF KOMENTOVANIE KOGNITÍVNYCH SCHOPNOSTÍ DIEŤAŤA a PF KOMENTOVANIE STAVU DIEŤAŤA sa vyskytujú počas celého obdobia. Avšak PF KOMENTOVANIE STAVU DIEŤAŤA sa vyskytuje najmä do jedného roka veku dieťaťa

a PF KOMENTOVANIE ČINNOSTI DIEŤAŤA je zastúpená dominantne do dvoch rokov veku dieťa. Navyše PF KOMENTOVANIE FYZICKÝCH SCHOPNOSTÍ DIEŤAŤA sa vyskytuje len do 17. mesiaca veku dieťaťa.

Naopak, PF ROLOVÁ HRA s použitím deixy *ty* sa vyskytuje až od 20. mesiaca a PF OPAKOVANIE VÝPOVEDE PO DIEŤATI ako prejav jeho akceptácie a porozumenia mu sa systematicky objavujú až od 31. mesiaca veku.

Bibliografia

ASLIN, Richard N. – WOODWARD, Julide Z. – LAMENDOLA, Nicholas P. – BEVER, Thomas G.: Models of word segmentation in fluent maternal speech to infants. In: From Signal to Syntax. Bootstrapping From Speech to Grammar in Early Acquisition. Eds. J. L. Morgan – K. Demuth. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 1996, s. 117 – 134.

BALDWIN, Dare A.: Infants' contribution to the achievement of joint reference. In: Child Development, 1991, roč. 62, č. 5, s. 875 – 890.

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra.: Prototypová lexika v reči matiek orientovanej na dieťa. In: Usta ad Albim BOHEMICA, 2013, roč. 13, č. 2, s. 10 – 18. Dostupné na: http://www.pf.ujep.cz/files/KBO/USTA/Usta_2013-2.pdf...

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Pronominá v reči matky orientovanej na dieťa. In: Registre jazyka a jazykovedy II. Na počesť Daniely Slančovej. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2014, s. 61 – 68. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kesselova4>

DOMINEY, Peter – DODANE, Christelle: Indeterminacy in language acquisition: the role of child directed speech and joint attention. In: Journal of Neurolinguistics, 2004, roč. 17, č. 2 – 3, s. 121 – 145. Dostupné na: www.elsevier.com/locate/jneuroling

KAPALKOVÁ, Svetlana – SLANČOVÁ, Daniela – BÓNOVÁ, Iveta – KESSELOVÁ, Jana – MIKULAJOVÁ, Marína: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010. 110 s.

KARRASS, Jan – BRAUNGART-RIEKER, Julia M. – MULLINS, Jennifer – BURKE LEFFER, Jennifer: Processes in language acquisition: the roles of gender, attention, and maternal encouragement of attention over time. In: Journal of Child Language, 2002, roč. 29, č. 2, s. 519 – 543.

KESSELOVÁ, Jana: Morfológia v komunikácii detí. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s.

KESSELOVÁ, Jana: Konštruovanie egocentizmu: pragmatika – gramatika – kognícia. 2016. (v tlači)

KOPŘIVOVÁ, Tatjana – KOPŘIVA, Pavel – NOVÁČKOVÁ, Jana – NEVOLOVÁ, Dobromila: Respektovat a být respektován. Spirála 2008. 286 s.

LAAKSO, Aarre – SMITH, Linda B.: Pronouns and verbs in adult speech to children: A corpus analysis. In: Journal of Child Language, 2007, roč. 34, č. 1, s. 725 – 763.

MITROVÁ, Adela – SABOL, Ján – SLANČOVÁ, Daniela – ZIMMERMANN, Július: Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 1, s. 3 – 17.

PENMAN, Robyn – CROSS, Toni – MILGROM-FIREDMAN, Jeannette – MEARES, Russel: Mothers' speech to prelingual infants: a pragmatic analysis. In: Journal of Child Language, 1983, roč. 10, č. 1, s. 17 – 34.

SLANČOVÁ, Daniela: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 1999. 278 s.

SLANČOVÁ, Daniela – ZAJACOVÁ, Stanislava: Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, s. 153 – 163.

SLANČOVÁ, Daniela: Pragmatické funkcie vo vývine rečovej činnosti (v prvých osemnástich mesiacoch života dieťaťa). In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2008, s. 67 – 120.

SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu 2014. 282 s.

Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Jazykovedný zborník 33 (AFPh UP 193/275). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2008. 355 s.

TODA, Sueko – FOGEL, Alan – KAWAI, Masatoshi: Maternal speech to three-month-old infants in the US and Japan. In: *Journal of Child Language*, 1990, roč. 17, č. 1, s. 279 – 294.

PERCEPCIA EMÓCIÍ NA POZADÍ PROZODICKEJ PROMINENCIE SLOV

RÓBERT SABO

Ústav informatiky Slovenskej akadémie vied, Bratislava

SABO, Róbert: Perception of Emotions on the Background of Prosodic Prominence of Words. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 67, No 2, pp. 143 – 162.

Abstract: The paper tests the hypothesis that prosodic highlighting of individual words with emotional connotation can affect the recipient's perception of the expressiveness of the entire utterance. Seventeen respondents listened to two speech realizations of the same text and marked its emotional level on the scale between positive and negative. To achieve emotional neutrality of the utterances, they were synthesized with Kempelen 3.0 speech system. The results show a tendency of respondents to perceive speech with prosodically highlighted negative words as more negative (sad) than speech with positive words highlighted, which was marked as more positive (joyful).

Key words: intonation, expressivity, speech synthesis, perception, emotional connotation.

1. ÚVOD

Bilaterálnosť v jazyku sa objavuje na všetkých jazykových rovinách. Avšak vzťah formy (výrazovej roviny) a obsahu (významovej roviny) vo zvukovej rovine je obzvlášť vzrušujúci. Práve nekonečná variantnosť na najnižšom stupni abstrakcie akustického signálu je pre mnohých výskumníkov veľkou výzvou. Táto variantnosť je spôsobená aj skutočnosťou, že na segmentálne javy sa navrstvujú suprasegmentálne javy, ktoré sú do veľkej miery ovplyvňované citovým prežívaním expedienta rečového prejavu. Prítomnosti emócií v reči¹ (v súvislosti s citovým zdôraznením) sa priamo týka termín *emfáza* (bližšie pozri Král' – Sabol, 1989) chápaný ako „expresívna aktualizácia, modifikácia dôrazu“ (Sabol, 1977, s. 51) alebo ako „výraz extrémneho citového postoja hovoriaceho k vypovedanému“ a „vyznačuje sa zvlášť nápadným melodickým pohybom na zdôraznenom slove, pričom sa obyčajne predlžujú samohlásky“ (Král', 1988, s. 172). Nás v tejto oblasti zaujíma najmä vzťah sémantiky a zvukovej realizácie, pretože, ako je známe z prác Jána Sabola (pozri napr. publikáciu *Syntetická fonologická teória*, 1989), „zvuková sústava jazyka nepracuje izolovane, ale tesne spolupracuje s inými rovinami“ (Sabol, 1989). V našej štúdii sa chceme sústrediť práve na ono „výrazové ‘echo’, posolstvo foném a suprasegmentálnych javov, ktoré sa vo význame lexikálnej jednotky odráža pri eufonickej a expresívnej výstavbe slova a textu“ (tamže). V centre našej pozornosti bude práve

¹ Termín „reč“ používame vo význame hovorený rečový prejav.

moment, keď sa „zvukové jednotky ‘oslobodzujú’ spod područia fonologického zaťaženia a ponúkajú zo svojej štruktúry čosi ‘navyššie’ – je to fónické gesto, zvukový stimulátor spolupracujúci so sémantikou výrazu a výpovede“ (tamže).

Zložitosť problematiky vzťahu emócií a hovorenej reči dokumentujú aj zahraniční autori, ktorí sa na tom, ako sa prejavuje afekt v konkrétnych akustických zmenách kvality hlasu, často nezhodujú (pozri napr. Gobl – Chasaide, 2003, s. 190). Napriek tomu môžeme nájsť viacero štúdií skúmajúcich vplyv emócií na akustické vlastnosti reči (Bachorowski, 1999; Gobl – Chasaide, 2003; House, 2009; Neumann – Strack, 2000), pričom mnohé odborné články sú z oblasti informatiky a venujú sa konkrétnym aplikáciám a možným riešeniam v oblasti identifikácie emócií z reči pomocou výpočtovej techniky (Dellaert – Polzin – Waibel, 1996; Koolagudi – Rao, 2012; Sapra – Panwar, N. – Panwar, S., 2013).

Ak sa posunieme z hladiny akustickej realizácie rečového prejavu na úroveň textu, nájdeme oveľa väčšie množstvo odborných štúdií zaoberajúcich sa prítomnosťou emócií v reči, pričom autori sa sústreďujú na textovú realizáciu reči a venujú sa predovšetkým jednotlivým lexémam alebo frazémam (napr. Tibenská, 1982; Mlacek, 1984; Ivanová-Šalingová, 1970; Považaj, 1988). V Českej republike sa vzťahom emócií a sémantiky zaoberala napríklad Bronislava Volková v článku *K emotívni sémantice a sémiotice* (1992).

Ak hovoríme o sémantike na úrovni vety/textu, pracujeme so sémantikou slov alebo vetných celkov. Ak však pracujeme na úrovni rečovej realizácie, pridaná produkčná informácia pôvodnú sémantiku jazykovej jednotky rôznym spôsobom modifikuje. Treba si totiž uvedomiť, že „významový a výrazový systém jazyka sú navzájom pevne priradené a rovnocenné do takej miery, že jeden podmieňuje druhý a nemôže bez druhého normálne fungovať“ (Kačala, 1998). Pri rečovej komunikácii dokonca môžeme povedať, že k významovej stránke jazykových jednotiek (obsahu) sa dostávame cez jazykový výraz, formu (tamže).

V predkladanej štúdií dávame do vzťahu emocionálny význam jednotlivých lexém a fráz s ich rečovou realizáciou, v rámci ktorej môžu byť tieto významy modifikované (napríklad intenzifikované). Zameriame sa na to, ako je emotívna sémantika na úrovni textu modifikovaná jej rečovou realizáciou.² Typickým príkladom je odlišná rečová realizácia vety „*Ale nie!*“. Z pohľadu sémantiky toto slovné spojenie vyjadruje zápor, ale v rečovej realizácii môže vyjadrovať sklamanie alebo prevrpenie. Dôležitú úlohu pritom zohráva intonácia, ktorá, ako je známe, má dvojakú úlohu – „prvá súvisí s komunikovaným obsahom a druhá odráža citové zaujatie hovoriaceho“ (Ondrejovič, 2002). Nás zaujíma druhá oblasť, a to sledovanie emócií v konkrétnych prehovoroch. Vo väčšine odborných štúdií sa pri charakterizovaní radostného, smutného, bojzlivého či hnevliového rečového prejavu autori väčšinou sústreďujú na všeobecné charakteristiky, akými sú napríklad výška tónu, farba hlasu, tempo reči

---

² Blížšie k emotívnej sémantike a sémiotike pozri B. Volková, 1992.

a pod. V našom prípade pôjde o sledovanie vplyvu intonačného stvárnenia konkrétnych slov (slovných spojení) na hodnotenie prítomnosti emócií v daných rečových realizáciách z hľadiska recipienta.

2. MATERIÁL A METÓDY

Vychádzame z hypotézy, že intonačné zdôraznenie slov s pozitívnymi alebo negatívnymi emocionálnymi konotáciami môže ovplyvňovať vnímanie expresivity výpovede recipientom.³ Vytvorili sme preto experiment, ktorý by túto hypotézu potvrdil, alebo vyvrátil. Aby sme mohli takýto experiment uskutočniť, museli sme najskôr vytvoriť také prehovory, v ktorých by pri jednej rečovej realizácii boli zdôraznené slová (resp. slovné spojenia) s pozitívnymi emocionálnymi konotáciami a v druhej realizácii slová s negatívnymi emocionálnymi konotáciami. Takto pripravené prehovory je možné následne hodnotiť z hľadiska prítomnosti emócií v konkrétnej rečovej realizácii.

Prvým dôležitým krokom experimentu bol výber textu. Aby boli recipienti čo najmenej ovplyvnení obsahom prehovoru, rozhodli sme sa, že ako predlohu použijeme vždy ten istý text interpretovaný v dvoch rôznych rečových realizáciách, ktoré si respondenti budú môcť vypočuť. Textovú predlohu sme vytvorili tak, aby bola na účely experimentu čo najvhodnejšia. Jednou z možností bolo púšťať respondentom iba jednotlivé vety (každú v rôznej rečovej realizácii), čo by značne zjednodušilo fázu tvorby textového materiálu. Rozhodli sme sa však pre vytvorenie krátkeho úryvku, pretože sme chceli, aby textová predloha obsahovala čo najviac slov, ktoré by respondentov emocionálne ovplyvnili, čím by sa intenzifikovalo aj výsledné pôsobenie konkrétnej rečovej realizácie na osobu prijímateľa.

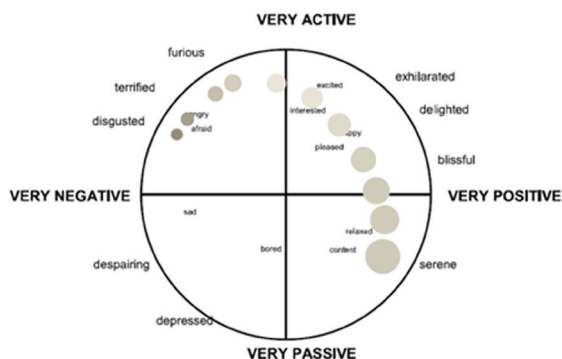
Text, ktorý si mali respondenti vypočuť, sme vytvorili tak, aby obsahoval rovnaký počet lexém s pozitívnymi aj negatívnymi konotáciami, aby sme v jednotlivých rečových realizáciách toho istého textu mohli zdôrazniť najskôr slová s pozitívnymi emocionálnymi konotáciami a potom slová s negatívnymi emocionálnymi konotáciami. Ak by sme výber slov premietli do známej grafickej schémy autorov R. Cowieho a C. R. Randolpha (2003) (pozri obrázok 1)⁴, definovali by sme ide-

---

³ Intenzifikácia suprasegmentov, ktoré sa navrstvujú na jednotlivé fonémy, sa často používa aj v básnickom prednese. Ako príklad môže slúžiť prednes básne *Mor ho!* v interpretácii profesora Viliama Záborského. Vo verši *duní Dunaj a vlna za vlnou sa valí* môžeme na intenzifikovaných slabikách *du* vnímať dunenie Dunaja (pričom má samozrejme nezastupiteľnú úlohu onomatopoickosť konkrétnych slabík). Táto ukážka je ideálnym príkladom prejavu ikonicko-symbolického semiotického princípu so symetriou medzi formou a obsahom (pozri Sabol, 2011). Nahrávka je dostupná na internetovej adrese https://www.youtube.com/watch?v=8AF5ly_UbnQ (uvedený verš sa začína v čase 0:40).

⁴ V originálnej verzii slúži grafické zobrazenie od autorov Cowieho a Randolpha na vyjadrenie emocionálnych stavov vyjadrovaných v reči a na jednotlivých miestach v kruhu sa nachádzajú emócie, ako napríklad smutný, nahnevaný, zhnusený, potešený, deprimovaný a pod. Na naše účely ho však použijeme ako schému na vyjadrenie emocionálnej konotácie slovných spojení použitých v textovej predlohe experimentu.

álny výber slov do textu pre náš experiment tak, že chceme dosiahnuť, aby na pravej aj ľavej strane x-ovej osi (vyjadrujúcej opozíciu „positive – negative“) bol rovnaký počet slov, v rámci ktorých by jednotlivé opozície mali rovnakú vzdialenosť od ypsilonovej vertikálnej osi (vyjadrujúcej opozíciu „active – passive“), ktorá pretína x-ovú os v mieste s nulovým emocionálnym nábojom.

Obr. 1. Grafické zobrazenie emocionálnych stavov vyjadrovaných v reči (Cowie, 2003)

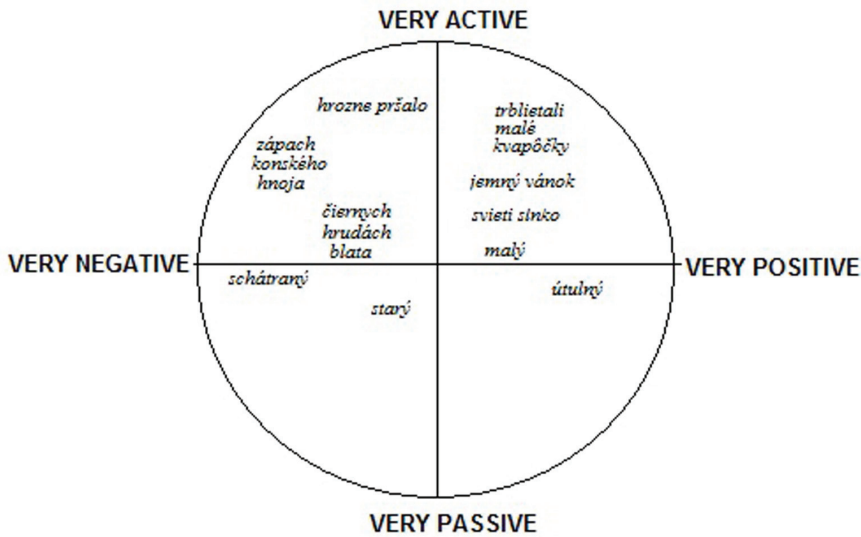
Vyššie uvedený opis vytvoreného textu je však ideálny stav, ktorý sme, samozrejme, nemohli dosiahnuť, ale v textovej predlohe sme sa mu snažili čo najviac priblížiť. Uvádzame text, ktorý sme na základe vyššie uvedených požiadaviek zostavili:

Včera hrozne pršalo, ale dnes svieta slnko. Na čiernych hrudách blata sa trblietali malé kvapôčky vody. Juraja oviol jemný vánok, v ktorom zacítil zápach konského hnoja. Dom, v ktorom býval, bol malý, útulný, ale starý a schátraný.

Pri analýze vytvoreného textu si treba uvedomiť, že vnímanie emocionálnej konotácie použitých slov je do veľkej miery individuálne (subjektívne), a teda aj pri tvorbe textu sme doň preniesli naše subjektívne emocionálne konotácie v konkrétnych slovách a frázach. V tabuľke 1 uvádzame jednotlivé slová, slovné spojenia a frázy, ktoré boli v texte použité a vzájomne tvoria opozíciu na osi emocionálnej konotácie pozitívna vs. negatívna emócia. Na obrázku 2 sú slová umiestnené v dvojrozmernom grafickom zobrazení autorov Cowieho a Randolpha (2003). Slová sú umiestnené podľa ich emocionálnej konotácie.

Tabuľka 1. Zoznam slov s pozitívnymi a negatívnymi emocionálnymi konotáciami v texte

Slovné spojenia s pozitívnou emocionálnou konotáciou	Slovné spojenia s negatívnou emocionálnou konotáciou
<i>svieti slnko</i>	<i>hrozne pršalo</i>
<i>trblietali malé kvapôčky</i>	<i>na čiernych hrudách blata</i>
<i>jemný vánok</i>	<i>zápach konského hnoja</i>
<i>malý, útulný</i>	<i>starý a schátraný</i>

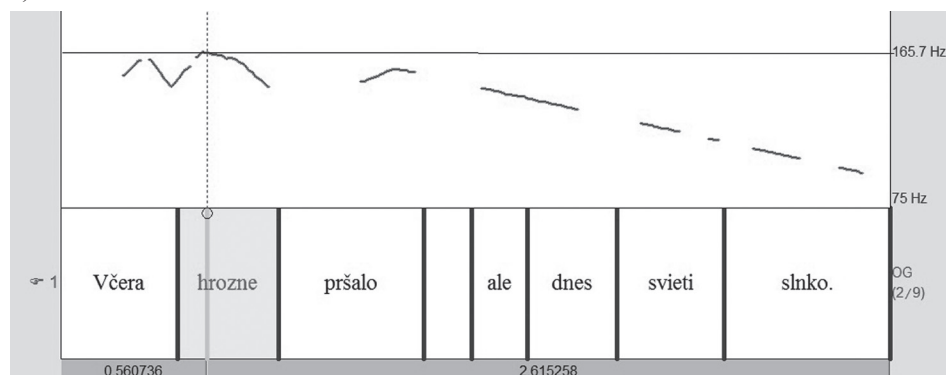
Obr. 2. Umiestnenie použitých lexém a fráz v dvojrozmernom grafickom zobrazení, ktoré bolo navrhnuté autormi R. Cowiem a R. Randolphom (2003).

V experimente mali sedemnásti respondenti za úlohu vypočítať si syntetizovaný text⁵ s dvomi rôznymi intonačnými kontúrami a označiť, s akou emóciou bol text čítaný. Umelo vytvorenú, syntetizovanú reč sme použili z dôvodu zabezpečenia emocionálnej neutrálnosti rečovej interpretácie textu. Ak predpokladáme, že rečová syntéza interpretuje zadaný text z hľadiska expresivity neutrálne, môžeme potom vyhodnotiť vnímanie emocionálnosti recipientom v danom prehovore ako dôsledok vplyvu emocionálnej sémantiky (emocionálnej konotácie) použitých slov, fráz, viet. V prípade rečového prehovoru navyše dôležitú úlohu zohráva dôraz, keď môže ex-

⁵ Na syntetizovanie textu bol použitý slovenský „unit-selection“ syntetizátor Kempelen 3.0, hlas Milan, vyvinutý v oddelení analýzy a syntézy reči Ústavu informatiky SAV v roku 2007. Audiokázky jednotlivých súborov si možno vypočítať na adrese <http://speech.savba.sk/~fylozof/Ukazky/Ukazka1-1.wav> a <http://speech.savba.sk/~fylozof/Ukazky/Ukazka1-2.wav>.

pedient intenzifikovať dôležitosť jednotlivých slov ich zdôraznením.⁶ Preto sme vo výslednom prehovore vygenerovanom syntetizátorom reči pomocou špeciálneho softvéru upravili melodickú kontúru tak, že sme slová so sémantickou emocionálnou konotáciou intonačne vyzdvihli (zdôraznili).⁷ Úprava melodickéj kontúry sa uskutočnila pomocou programu Praat.⁸ Snažili sme sa pritom, aby vo výslednom prehovore neboli melodické akcenty príliš výrazné a aby si recipient neuvedomoval ich prítomnosť. V prvom kroku sme upravili výšku základného tónu jednotlivých slov. Maximálna hodnota, o ktorú sme zmenili výšku tónu, bola 23 Hz, aby nebolo zvýšenie neprirodené. V prípade, že sme po subjektívnom vyhodnotení nadobudli dojem, že slovo nie je dostatočne zdôraznené, pristúpili sme v druhom kroku k zvýšeniu kvantity (časového trvania) prízvučnej slabiky, prípadne k zvýšeniu jej intenzity. Stále sme pritom mali na zreteli, aby výsledná ukážka nebola neprirodená, nakoľko zvukové prostriedky môžu konkrétne významové signály textu zdôrazniť, ale v prípade, že by bola intenzifikácia neprirodená, výsledný efekt by mohol byť opačný. Na obrázku 3 sú zobrazené dve melodické realizácie tej istej vety. V ukážke a) s dôrazom na slová *hrozne* a *pršalo*, ktoré implicitne obsahujú smutnú, negatívnu emóciu⁹ (*Včera **hrozne pršalo**, ale dnes svieti slnko*), a v ukážke b) so zdôraznenými slovami *svieti* a *slnko* (*Včera hrozne pršalo, ale dnes **svieti slnko***), ktoré sú nositeľmi pozitívnej, radostnej emócie.

a)

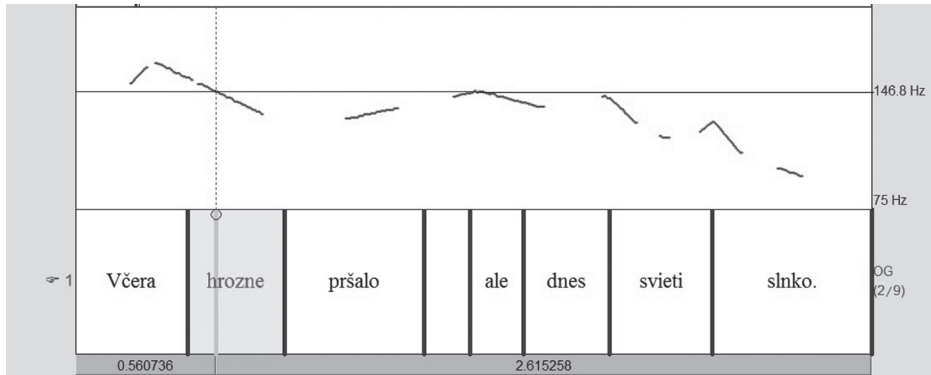
⁶ Zdôraznením konkrétneho slova sa zvýrazní aj jeho prípadná emocionálna konotácia.

⁷ Ak by sme totiž vety tvorili prirodzene tak, že by sme požadovali od hovoriaceho, aby slová zdôraznil, ale nevlozil do svojho prehovoru emócie, nemohli by sme vylúčiť nevedomý vklad emócií expedienta do realizácie výpovede.

⁸ Pozri: BOERSMA, P. – WEENINK, D.: Praat: doingphonetics by computer. Dostupné na: <<http://www.praat.org>>

⁹ Zdôraznené slová sú vo svojej podstate pojmové znaky s pozitívnymi alebo negatívnymi emocionálnymi konotáciami, nakoľko ich denotámi sú objekty, ktoré často slúžia ako citové podnety (p. Volková, 1992). Uvedenou problematikou sa bližšie zaoberáme v časti Diskusia.

b)

Obr. 3. Porovnanie dvoch rôznych melodických kontúr tej istej vety.

V príklade a) s dôrazom na slová s negatívnou emocionálnou konotáciou a v príklade b) s dôrazom na slová s pozitívnou emocionálnou konotáciou.

Uvádzame presné znenie ukážok spolu s označením zdôraznených slov v jednotlivých rečových realizáciách:

Ukážka 1-1

*Včera **hrozne pršalo**, ale dnes svieta slnko. Na čiernych hrudách blata sa trblietali malé kvapôčky vody. Juraja oviol jemný vánok, v ktorom zacítil zápach konského hnoja. Dom, v ktorom býval, bol malý, útulný, ale **starý a schátraný**.*¹⁰

Ukážka 1-2

*Včera hrozne pršalo, ale dnes **svieta slnko**. Na čiernych hrudách blata sa **trblietali malé kvapôčky** vody. Juraja oviol **jemný vánok**, v ktorom zacítil zápach konského hnoja. Dom, v ktorom býval, bol **malý, útulný**, ale starý a schátraný.*¹¹

Upravené vysyntetizované nahrávky sme dali vypočítať sedemnástim respondentom. Vek respondentov sa pohyboval od 17 do 35 rokov a boli v ňom rovnomerne zastúpené ženy aj muži. Respondenti nemali k dispozícii textovú predlohu, dostali len vytlačený dotazník (Obr. 4), na ktorom mali po vypočutí označiť, „s akou emóciou bol text čítaný“. Pred vypočutím syntetizovaného textu boli respondenti informovaní o možnosti akejkoľvek odpovede, teda že obe interpretácie textov môžu byť aj radostné, pozitívne, aj smutné, negatívne. Boli tiež upovedomení o tom, že budú počuť syntetizovaný text a rozdiely v emóciách môžu byť nie veľmi výrazné, pričom je žiaduce, aby sa nesnažili rozumovo analyzovať počutý prehovor, ale aby dali na svoju intuíciu a označili emóciu podľa toho, „ako to cítia“. Pri počúvaní boli použité

¹⁰ Rečová realizácia vygenerovaná syntetizátorom Kempelen 3.0, ktorá bola reprodukovávaná respondentom, je dostupná na adrese <http://speech.savba.sk/~fylozof/Ukazky/Ukazka1-1.wav>

¹¹ Rečová realizácia vygenerovaná syntetizátorom Kempelen 3.0, ktorá bola reprodukovávaná respondentom, je dostupná na adrese <http://speech.savba.sk/~fylozof/Ukazky/Ukazka1-2.wav>

vždy rovnaké slúchadlá – Senheiser PX200. Ukážky boli vysyntetizované so vzorkovacou frekvenciou 22 kHz a bitovým tokom 16 bit. Respondentov sme inštruovali vždy rovnako a zdôraznili sme skutočnosť, že je potrebné, aby sa nechali viesť svojimi pocitmi, a že neexistuje správna alebo nesprávna odpoveď.

Respondenti mali po vypočutí každého úryvku vyhodnotiť, s akou emóciou bol text čítaný. Hodnotenie sa realizovalo zakreslením zvislice na hodnotiacej stupnici, ktorá bola súčasťou dotazníka (pozri Obr. 4). Počet vypočutí konkrétnej rečovej realizácie nebol obmedzený a závisel od potreby konkrétneho respondenta. Po vypočutí prvej ukážky a zakreslení hodnotenia na stupnici respondenti pokračovali ukážkou 1-2 a nemohli si už vypočúť prvú ukážku. Použiť uvedenú hodnotiacu stupnicu sme sa rozhodli vzhľadom na inštrukciu, podľa ktorej mali respondenti odpovedať podľa svojich pocitov. Názorné zobrazenie širokej možnosti hodnotenia na osi smutne (negatívne) – radostne (pozitívne)¹² neobmedzuje respondenta slovným hodnotením, ktoré by mohlo vnieť do hodnotenia nechcenú mieru interpretácie. Týmto spôsobom sme sa chceli vyhnúť situáciám, keď sa respondent má rozhodnúť medzi tým, či bola interpretácia úryvku „veľmi smutná“ alebo len „trochu smutná“, resp. či bola smutná na stupeň 4 alebo na stupeň 5. Uvedeným spôsobom sme sa snažili v čo najväčšej miere potlačiť rozumovú interpretáciu a do popredia posunúť pocitové vnímanie.

TEXT 1-1

Vypočujte si nasledovný úryvok.

Označte na stupnici zvislou čiarou, s akou emóciou bol text čítaný.

Smutne, depresívne, negatívne   neutrálne   radostne, optimisticky, pozitívne

TEXT 1-2

Vypočujte si nasledovný úryvok.

Označte na stupnici zvislou čiarou, s akou emóciou bol text čítaný.

Smutne, depresívne, negatívne   neutrálne   radostne, optimisticky, pozitívne

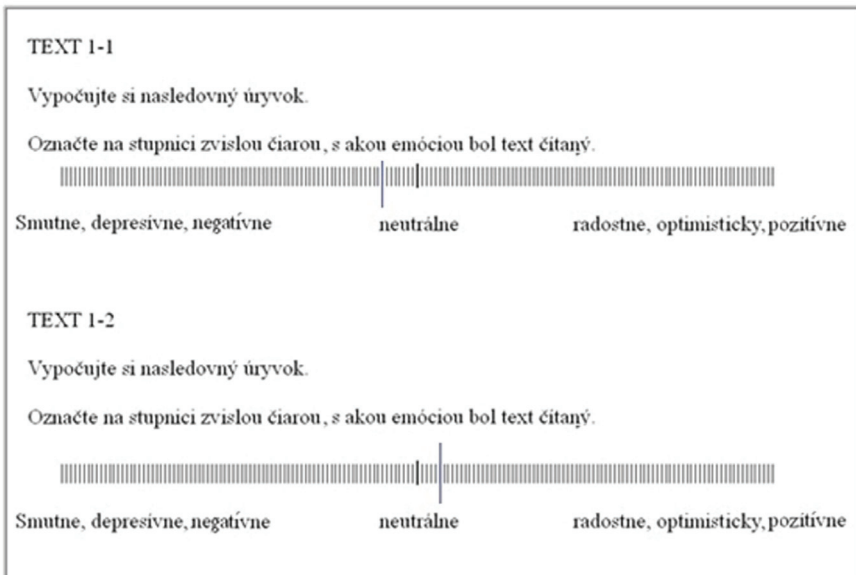
Obr. 4. Znenie dotazníka s otázkami pre respondenta a hodnotiacou stupnicou.

¹² Slová „radostný, pozitívny“ a slová „smutný, negatívny“ sme použili na vytvorenie asociácie pri vysvetľovaní zadania úlohy respondentom, aby lepšie pochopili, čo je ich úlohou. Podobným spôsobom tieto slová používame aj v článku, nejde teda o naznačenie synonymie, tieto výrazy, samozrejme, nie sú synonymami.

3. VÝSLEDKY

Po vyhodnotení odpovedí všetkých sedemnástich respondentov sa potvrdila výrazná tendencia hodnotenia expresivity prehovorov na základe emotívnej konotácie zdôraznených slov. Až 82 % respondentov označilo spôsob interpretácie ukážky 1-2 (so zdôraznenými slovami nesúcimi pozitívne emotívne konotácie) za radostnejší ako spôsob interpretácie ukážky 1-1 (so zdôraznenými slovami nesúcimi negatívne emotívne konotácie), ktorá sa počúvajúcim zdala smutnejšia. Aj keď v mnohých prípadoch boli ukážky hodnotené na rovnakej strane stupnice (teda obe respondent označil buď za radostné, alebo za smutné), rozdiel bol v miere pozitívneho/negatívneho emocionálneho náboja. Po vyhodnotení výsledkov priemerné hodnotenie ukážky 1-1 zodpovedalo ôsmim dielikom na strane smutnej emócie a priemerné hodnotenie ukážky 1-2 zodpovedalo piatim dielikom na strane radostnej emócie (pozri Obr. 5). V rozhovore po experimente žiadny z respondentov neuviedol, že by si všimol, že slová, ktoré sme intonačne upravili, boli zdôraznené. Pôsobenie zdôraznených slov s emotívnou konotáciou na recipienta potom môžeme interpretovať ako podlimitný emočný vnem (Ruisel, 2004, s. 31).

Obr. 5. Priemerné hodnotenie emócie jednotlivých ukážok.

4. DISKUSIA

Nazdávame sa, že z uvedeného experimentu vyplýva okrem iného aj to, že pri modelovaní prozódie musia medzi vstupnými parametrami figurovať aj významy jednotlivých lexém a fráz, a to nielen na úrovni jadra a východiska výpovede. Naprí-

klad pri modelovaní expresivity je potrebné disponovať aj informáciou o tom, ktoré slová vo výpovedi sú nositeľmi expresivity, a túto ich vlastnosť zohľadniť pri budovaní konkrétneho intonačného modelu. Ďalšie vplyvy, ktoré je nutné zohľadniť pri modelovaní prozódie, rozoberáme v dizertačnej práci *Modelovanie suprasegmentálnych javov pomocou výpočtovej techniky* (Sabo, 2013).

Ak by sme sa opreli o hľadisko B. Volkovej (1992), môžeme povedať, že v experimente sa prejavila tendencia, že emocionálny význam slov v texte môže byť intenzifikovaný aj nepatrným zdôraznením týchto slov v rečovej realizácii.¹³ Zdôraznenie jednotlivých slov si pritom recipient ani nemusí uvedomovať.

V uvedenom experimente je zaujímavé, že väčšina slov, ktoré mali pôsobiť ako nositeľa emócie, boli vo svojej podstate pojmovými znakmi s emotívnymi konotáciami, ktorých denotáty sú objekty, ktoré často¹⁴ slúžia ako citové podnety (pozri Volková, 1992). Okrem toho boli v texte použité tri lexémy s explicitnou evaluatívnou konotáciou (tamže): útluný, jemný a schátraný.

Aj keď výsledky experimentu poukazujú na to, že u recipientov rečového prejavu by mohla existovať tendencia prisudzovať konkrétnej realizácii prehovoru expresivitu bez ohľadu na to, či bola v prehovore expresivita prítomná, vzhľadom na počet respondentov nemožno vyvodzovať jednoznačné závery o pravdivosti alebo nepravdivosti predloženej hypotézy. V budúcnosti by sme chceli uskutočniť experiment nielen s väčším počtom respondentov, ale aj s pozmeneným rečovým materiálom. Keďže si respondenti ani v jednom prípade neuvedomili umiestnenie dôrazu na vybrané slová, je možné v budúcich experimentoch tieto slová zdôrazniť výraznejšie. Namiesto úryvku je zase možné použiť iba jednotlivé vety.

5. ZÁVERY

V prezentovanom článku sme experimentálne overovali hypotézu, že intonačné zdôraznenie slov s pozitívnymi alebo negatívnymi emocionálnymi konotáciami môže ovplyvňovať vnímanie expresivity výpovede recipientom. Sedemnásti respondenti mali za úlohu vypočítať si dve rečové realizácie toho istého textu a na stupnici mali označiť, s akou emóciou bol text čítaný. S cieľom dosiahnuť maximálnu emocionálnu neutrálnosť výpovede bola rečová realizácia vygenerovaná rečovým syntetizátorom. Následne boli pomocou špeciálneho softvéru zvýraznené¹⁵ vybrané slová alebo slovné spojenia, v prvom prípade s negatívnou a v druhom prípade s pozitív-

---

¹³ B. Volková sa vo svojej štúdií priamo nezaobrá intenzifikáciou na úrovni rečovej realizácie. Uvádza iba identifikáciu na úrovni kontextu. V našom experimente sme však použili ako predlohu vždy ten istý text, čím sme vylúčili akékoľvek možné vplyvy kontextu na konečnú interpretáciu rečového prehovoru recipientom.

¹⁴ Slovo často v danej vete poukazuje na to, že emotívne konotácie môžu platiť všeobecne, ale v niektorých prípadoch môžu byť do veľkej miery aj individuálne.

¹⁵ Pri zvyšovaní výšky tónu sme neprekročili 25 Hz, aby nebolo zvýšenie neprirozené.

nou emocionálnou konotáciou. Po vyhodnotení výsledkov sa ukázalo, že oslovení respondenti mali tendenciu označovať rečovú realizáciu so zdôraznenými slovami s negatívnou emocionálnou konotáciou ako text, ktorý bol prečítaný smutne, a rečovú realizáciu so zdôraznenými slovami s pozitívnou emocionálnou konotáciou ako text, ktorý bol prečítaný radostne. Potvrďuje sa pritom vedúca úloha sémantiky, ktorá v konkrétnej rečovej realizácii ovplyvňuje recipientovo vnímanie emocionálneho zafarbenia výpovede.

Prezentovaný experiment vzhľadom na svoj rozsah jednoznačne nepotvrďuje alebo nevyvracia predloženú hypotézu, ale jeho výsledky poukazujú na to, že by mohla existovať tendencia recipientov rečového prejavu prisudzovať konkrétnej realizácii prehovoru expresivitu bez ohľadu na to, či bola v prehovore expresivita prítomná.

Pod'akovanie. Tento príspevok vznikol vďaka grantovej podpore agentúry VEGA číslo 2/0197/15.

Bibliografia

- BACHOROWSKI, Jo-Anne: Vocal expression and perception of emotion. In: *Current Directions in Psychological Science*, 1999, roč. 8, č. 2, s. 53 – 57.
- COWIE, Roddy – RANDOLPH, R. Cornelius: Describing the emotional states that are expressed in speech. In: *Speech Communication*, 2003, roč. 40, č. 1-2, s. 5 – 32.
- DELLAERT, Frank – POLZIN, Thomas – WAIBEL, Alex: Recognizing emotion in speech. In: *Spoken Language, ICSLP 96*, 1996, roč. 3, s. 1970 – 1973.
- GOBL, Christer – CHASAIDE, Ailbhe Ní: The role of voice quality in communicating emotion, mood and attitude. In: *Speech Communication*, 2003, roč. 40, č. 1-2, s. 189 – 212.
- HOUSE, David: On the perception of mood in speech: Implications for the hearing impaired. In: *Lund Working Papers in Linguistics*, 2009, roč. 36, s. 99 – 108.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: Expresívny príznak. In: *Jazykovedný časopis*, 1970, roč. 21, s. 154 – 171.
- KAČALA, Ján: Syntaktický systém jazyka. Pezinok: Formát 1998. 144 s.
- KOOLAGUDI, G. Shashidhar – RAO, K. Sreenivasa: Emotion recognition from speech: a review. In: *International Journal of Speech Technology*, 2012, roč. 15, č. 2, s. 99 – 117.
- KRÁL, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 626 s.
- KRÁL, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: SPN 1989. 392 s.
- MLACEK, Ján: Slovenská frazeológia. Bratislava: SPN 1984. 156 s.
- NEUMANN, Roland – STRACK, Fritz: Mood contagion: the automatic transfer of mood between persons. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2000, roč. 79, č. 2, s. 211 – 123.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Intonácia slovenskej vety a médiá. In: *Slovenská reč*, 2002, roč. 67, č. 2, s. 77 – 81.
- POVAŽAJ, Matej: O pejoratívnych slovách. *Kultúra slova*, 1988, roč. 22, č. 9, s. 301 – 309.
- RUISEL, Imrich: Reprezentácia reality v kontexte kognitívnej psychológie. In: *Jazykovedný časopis*, 2004, roč. 55, č. 1, s. 27 – 42.

SABO, Róbert: Modelovanie slovenskej prozódie pomocou výpočtovej techniky. [Dizertačná práca.] Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2013.

SABOL, Ján: Prozodická sústava slovenčiny. Študijný zošit Metodicko-výskumného kabinetu Československého rozhlasu. 1. vyd. Bratislava: Československý rozhlas 1977. 100 s.

SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1989. 256 s.

SABOL, Ján: Symetria a asymetria v jazyku. In: *Vídy jazyka a jazykovedy*. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 31 – 40.

SAPRA, Ankur – PANWAR, Nikil – PANWAR, Sohan: Emotion recognition from speech. In: *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 2013, roč. 3, č. 2, s. 341 – 345.

TIBENSKÁ, Eva: Expresivita slovies z hľadiska lexikografickej praxe. In: *Slovenská reč*, 1982, roč. 47, č. 3, s. 145 – 155.

VOLKOVÁ, Bronislava: K emotivní sémantice a sémiotice. *Slovo a slovesnost*, 1992, roč. 53, č. 1, s. 11 – 21.

Internetové odkazy

BOERSMA, Paul – WEENINK, David: Praat: doing phonetics by computer. Online: <http://www.praat.org>, cit. 30. 8. 2015

RECENZIE A SPRÁVY

DVĚ KNIHY O JAZYKOVÉM MĚNĚNÍ

BYBEE, JOAN: *LANGUAGE CHANGE*. CAMBRIDGE: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS 2015. XVIII + 292 S. ISBN 978–1–107–65582–9.

GIVÓN, T.: *THE DIACHRONY OF GRAMMAR*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2015. 815 s. ISBN 978–90–272–1220–7.

S trochou zjednodušení lze říci, že hlavní, skoro by se chtělo říct mainstreamové, směry světové lingvistiky, byť nikoli pevně vymezené, dnes představují na jedné straně lingvisté formalistní, vyrůstající tak nebo onak z dědictví Noama Chomského, a na druhé straně lingvisté funkcionalističtí, tak nebo onak s dědictvím Noama Chomského polemizující. Podle nás jsou zajímavější lingvisté z druhého „tábora“, a to také proto, že se jejich práce – jak jsme se pokusili ukázat in*de* (Vykypěl, 2009) – dá docela dobře spojit s dědictvím pražské školy funkčního strukturalismu, kterou stále ještě považujeme za lingvistický tábor vůbec nejzajímavější. A právě od dvou výrazných představitelů tohoto „neofunkcionalistického“ směru vyšly teď dvě nové knihy, na něž zde chceme ve stručnosti upozornit.

1. Učebnice o jazykové změně

Recenzent pozorně sleduje zejména produkci Joan Bybee(ové), pozoruhodné například jako autorky teoreticky i prakticky podnětné knihy o ikonicitě v jazyce (Bybee, 1985) nebo obecněji svou „usage-based perspective on language“ (srov. zejm. Bybee, 2010), již pro dnešní lingvistické publikum v podstatě nevědomky objevuje a ovšem do nového kontextu zasazuje pražskostrukturalistickou zásadu, že funkce, kterou plní jazyková struktura, tuto strukturu samu ovlivňuje. Proto recenzent se zájmem vzal do rukou i její zatím poslední knihu, pojednávající souhrnně o tématu jazykové změny.

Obsah této knihy je následující. Nejdříve se v první kapitole stručně pojednává obecně o tématu jazykové změny (*1 The study of language change*, s. 1 – 14). Pak následují tři kapitoly o hláskoslovných změnách: první dvě o fonetické povaze jednotlivých typů změn v této oblasti a o jejich fonologických aspektech (*2 Sound change*, s. 15 – 48; *3 Sound change and phonological change in a wider perspective*, s. 49 – 74), třetí pak o otázkách morfonologických (*4 The interaction of sound change with grammar*, s. 75 – 92). Nato přicházejí tři kapitoly morfologické: jedna o analogických změnách (*5 Analogical change*, s. 93 – 116) a dvě o gramatikalizaci (*6 Grammaticalization: processes and mechanisms*, s. 117–138; *7 Common paths of grammaticalization*, s. 139 – 160). Další kapitola je o změnách v oblasti syntaxe (*8 Syntactic change: the development and change of constructions*, s. 161 – 187). Devátá kapitola pojednává o změnách v oblasti slovní zásoby (*9 Lexical change: how languages get new words and how words change their meaning*, s. 188 – 208). Otázkami srovnávání jazyků a re-

konstrukce se zabývá desátá kapitola (*10 Comparison, reconstruction, and typology*, s. 209 – 236). A konečně poslední kapitola je věnována obecným příčinám jazykových změn (*11 Sources of language change: internal and external factors*, s. 237 – 264).

Má-li recenzent v této zprávě Bybeeové knihu i krátce zhodnotit, pak je třeba říct, že ji sice vzal do ruky se zájmem, ale nakonec se přesvědčil, že je to – i když tak na první pohled, zejména pak na ten z Česka, nevypadá – skutečně především učebnice (vyšla v řadě *Cambridge Textbooks in Linguistics*). Z toho pak vyplývá i její obecná výhoda, totiž relativně přehledné a srozumitelné pojednání tématu, i nevýhoda, totiž občasná zjednodušování (např. u otázky evaluace jazykového vývoje na s. 10 – 11) a také to, že kniha nepřináší v podstatě nic nového, co už nebylo řečeno jinde. Kromě toho je škoda, že strukturální lingvistika přišla dost zkrátka, ale to je u dnešních neofunkcionalistů běžné. Každopádně knihu beze všeho doporučujeme k opatrnému, totiž i k jiným knihám na toto téma přihlížejícímu, čtení.

2. Diachronie exkluzivně

Recenzent podobně se zájmem – zejména pro jeho odvahu k originálním, byť i kontroverzním formulacím – sleduje i produkci druhého lingvisty, T. Givóna, na jehož nejnovější knihu zde chce upozornit a ji hned z kraje – i přes výtky, které ještě zaznějí níže – laskavému čtenáři k pozornosti vřele doporučit.

Knihy přináší ve svých 32 kapitolách výbor Givónových textů, vzniklých v době od počátku 70. let dodnes, nyní více či méně přepracovaných i doplněných o komentáře k okolnostem vzniku daného textu, příp. k jeho dalšímu vývoji. Kniha je rozdělena do šesti částí: první a poslední části především obecně (teoreticko-metodologicky) rámuující a čtyři především konkrétně (prakticko-deskriptivně) exemplifikující. První část tvoří čtyři rané texty (ze 70. let), uvádějící v rámci pojednání o některých konkrétních jevech (afixální morfologické prostředky, syntaktické konstrukce, „anomální“ syntax, slovosled) do popisu jazyka diachronní perspektivu jako exkluzivní obecný explikativní nástroj. Tato obecná diachronní perspektiva se pak ve čtyřech jádrových oddílech rozvíjí na pojednáních o různých deskriptivních tématech v konkrétních jazycích. Druhý oddíl tak v osmi kapitolách obsahuje pojednání o různých syntaktických a morfologických jevech (kopula, slovesné sufixy a seriální slovesa v afrických jazycích, slovosled a vedlejší věty v hebrejštině, shoda, etický dativ, neurčité členy). Třetí oddíl přináší pět kapitol o kategorii slovesného rodu, zejména pasiva. Pět kapitol čtvrtého oddílu pojednává o různých otázkách morfologie a syntaxe indiánského jazyka ute (pády, postpozice, kongruence, složená a neplnovýznamová slovesa). Konečně pátý oddíl sestává z pěti kapitol pojednávajících o různých aspektech toho, co Skalička (1942 – 43) nazval „problém druhého slovesa“ (seriální slovesa, analytické slovesné konstrukce, souvětí, nominalizace). Kniha se pak uzavírá částí poslední: ta jednak tvoří protějšek části úvodní, obsahující čtyři texty a jeden rozhovor z poslední doby, jednak jistým způsobem formuluje obecnou teoreticko-metodologickou perspektivu textů ve čtyřech jádrových kapitolách, nabízejíc výhled, jak má podle autora vypadat správná lingvistika.

Vše, co jsem považoval za potřebné říct o Givónově obecné koncepci lingvistiky (o tom, jak má podle něho vypadat správná lingvistika), bylo řečeno v recenzi jiné jeho knihy (srov. Vykypěl, 2010). Výtky proti ní není třeba měnit ani po vydání této knihy; v jedné větě formulováno je to problém, že Givón stojí na stanovisku explikativní exkluzivity historie (z jiného úhlu pohledu to lze vyjádřit tak, že zásadně upřednostňuje vysvětlení na úkor porozumění,

přibližně v tom smyslu, jak o tom obecně píše Scruton, 2002, s. 42 – 43). Co je teď nového, je to, že tento výbor, pokrývající časově téměř celou Givónovu práci v jazykovědě, jen zvýrazňuje ve výše zmíněné recenzi konstatovanou osudovou jednostrannost jisté tradice americké lingvistiky, jejíž ikonické figury (Bloomfield – Chomsky – (e.g.) Givón) potírají své předchůdce. Navíc Givón ilustruje, obávám se taky typické americké, ignorování nebo neznalost historicko-intelektuálních kontextů. Příkladem může být na jedné straně Hermann Paul, dekorativně užívaný autorem jako emblém dobré lingvistiky, a na druhé straně Ferdinand de Saussure jako „větrný mlýn“, konstruovaná figura, proti níž se bojuje (příznačný pro onu konstruovanost je pak jeden detail: Saussurův *Cours* autor mylně datuje do roku 1915). Naopak nic dalšího ze strukturalismu, který tvrdě kritizuje, Givón neuvádí (Bally, Hjelmslev, Jakobson, pražská škola, Martinet...). Obecně je pak pro zmíněné ignorování kontextu typická ta skutečnost, že strukturalismus autor pojímá nadčasově jako určitou perspektivu (strukturalistou pak je i Aristoteles), ne historicky jako určitý směr v lingvistice (asi jako romantismus ve smyslu určitého přístupu ke skutečnosti vs. romantismus jako literární směr). Posláním naší recenze – ovšem adresovaným už dříve i jiným neofunkcionalistickým badatelům (srov. Vykypěl, 2011) – nechť nakonec je: pište na různá témata z diachronie jazyků, ale nerámujte to teoreticko-programovými nebo nedejbože historiografickými texty bojujícími proti strukturalismu! Netřeba snad dodávat, že lepší seznámení s historií lingvistiky nemá cenu jen samo o sobě, ale i pro konkrétní práci: například k přesvědčení, že „cross-language typological diversity is about how different languages perform the very same communicative task by alternative means“ (s. 555, pozn. *), by se bývalo nemuselo dojit namáhavě mnohaletou prací, na niž autor implicity odkazuje, ale snad o něco snadněji četbou starého Skaličky (1935, s. 10).

Bibliografie

- BYBEE, Joan: L.: *Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam – Philadelphia 1985.
- BYBEE, Joan: *Language, Usage and Cognition*. Cambridge 2010.
- SCRUTON, Roger: *Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře*. Překlad z angl. originálu K. Cabalková. Praha 2002.
- SKALIČKA, Vladimír: *Zur ungarischen Grammatik*. Praha 1935.
- SKALIČKA, Vladimír: *Problém druhého slovesa*. Český časopis filologický, 1942–43, 1, s. 9 – 14.
- VYKYPĚL, Bohumil: *Empirical Functionalism and the Prague School*. München 2009.
- VYKYPĚL, Bohumil: *Review of T. Givón: The Genesis of Syntactic Complexity: Diachrony, Ontogeny, Neuro-cognition, Evolution* (Amsterdam – Philadelphia 2009). *Linguistica Brunensia*, 2010, 58, s. 348 – 349.
- VYKYPĚL, Bohumil: *Briefly on the use of the historiography of linguistics or Leave structuralism alone!* In: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 2011, 54, č. 2, s. 7 – 13.

Bohumil Vykypěl
Ústav pro jazyk český AV ČR, Brno

KVALITATÍVNE A KVANTITATÍVNE ASPEKTY TVORENIA SLOV V SLOVENČINE

Martin Ološtiak (ed.)

Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015. 1024 s. ISBN 978-80-555-1406-2

Úvod (Martin Ološtiak)

I. Z dejín derivatologického bádania v slovakistike (Martin Ološtiak): 1 Teoreticko-metodologické piliere; 2 Výskum slovotvorného vývoja; 3 Derivačná sémantika a onomaziológia; 4 Výskum tvorenia slov vo vzťahu k iným súčasťam jazyka; 5 Výskum kompozít; 6 Výskum tvorenia slov v interakčných súvislostiach; 7 Výskum tvorenia slov a lexikálnej motivácie; 8 Derivatológia a školská prax

II. Teoreticko-metodologické aspekty (Martin Ološtiak – Martina Ivanová): 1 Teória lexikálnej motivácie; 2 Slovtvorba, morfematika a morfonológia; 3 Slovtvorba a morfológia; 4 Slovtvorba a syntax; 5 Tvorenie pomenovaní v kontexte lexikálnej motivácie; 6 Slovtvorná a lexikálna motivovanosť lexiky v slovenčine

III. Onomaziologické aspekty slovtvornej motivácie (Martin Ološtiak): 1 Prehľad doterajších prístupov; 2 Reflexia a návrh riešenia; 3 Systematický prehľad; 4 Onomaziologická explicitnosť

IV. Formálno-procesuálne aspekty slovtvornej motivácie (Martin Ološtiak – Lucia Gianitsová-Ološtiaková): 1 Slovtvorný základ; 2 Slovtvorný formant a derivačné slovtvorné postupy; 3 Kompozícia a kompozičné slovtvorné postupy; 4 Delimitácia na úrovni slovtvorný základ – slovtvorný formant

V. Morfonologické aspekty slovtvornej motivácie (Lenka Palková): 1 Alternačné procesy; 2 Trunkačné procesy; 3 Kombinácia trunkácie a alternácie

VI. Lexikálnoparadigmatické aspekty slovtvornej motivácie (Martin Ološtiak – Eva Gogová – Ján Genči): 1 Motivačné hniezdo; 2 Motivačný rad; 3 Polymotivácia; 4 Motivačná intencia

VII. Nominačné aspekty slovných druhov: 1. Verbá (Martina Ivanová – Miroslava Kyseľová – Veronika Perovská); 2. Adjektíva (Martin Ološtiak); 3. Numeráliá a pronomína (Katarína Vužňáková); 4. Synsémantiká (Martin Ološtiak – Marta Vojteková)

VIII. Motivačnorelačné aspekty slovtvornej motivácie: 1 Slovtvorná motivácia a frazeologická motivácia (Martin Ološtiak – Marcela Micháľková); 2 Slovtvorná motivácia a abreviačná motivácia (Miroslava Gavurová – Martin Ološtiak); 3 Slovtvorná motivácia a expresívna motivácia (Martin Ološtiak); 4 Slovtvorná motivácia a teritoriálna motivácia (Peter Karpinský – Martin Ološtiak); 5 Slovtvorná motivácia a temporálna motivácia (Lucia Gianitsová-Ološtiaková – Martin Ološtiak – Soňa Rešovská)

IX. Lexikografické aspekty slovtvornej motivácie (Katarína Vužňáková): 1 Slovtvorba ako predmet lexikografie; 2 Slovtvorné lexikografické práce v historických súvislostiach a v intenciách slovanskej lingvistiky; 3 Hniezdové slovníky na Slovensku; 4 Priekopnícky projekt J. Furdíka Slovtvorný slovník slovenčiny; 5 Didaktické spracovanie slovtvorného slovníka; 6 Koncepcia Slovtvorného slovníka kompozít v slovenčine; 7 Prínosy slovtvorných lexikografických prác k poznaniu a používaniu jazyka

X. Interdisciplinárne aspekty slovtvornej motivácie (Martina Ivanová – Miroslava Kyseľová): 1 Slovtvorná motivácia a kognitívna lingvistika; 2 Slovtvorná motivácia a korpusová lingvistika

XI. Závery a perspektívy ďalšieho výskumu (Martin Ološtiak)

Na konci roku 2013 vydalo renomované tübingenské nakladatelství svazek obsahující ne jeden zajímavý pohled na jazyky z úhlu typologického a kontrastivního. I když jsou ústředními jazyky jednotlivých příspěvků především čeština a němčina, domnívám se, že by obsah knihy mohl být inspirativní i pro (kontrastivní) výzkum slovenštiny, neboť mnohé uveřejněné studie čerpají také z děl, v nichž je objektem bádání především slovenština: Ďurčo (1994) v článku Šichové, Bohušová (2008) v článku Schuppenera, Maceková (2007) v článku Valdřové nebo Gladrow[ová] (1996) v článku Žídkové a jiné.

Kniha je vlastně sborníkem příspěvků stejnojmenné konference. Příspěvky byly vybrány zjevně pečlivě a s dobrou vnitřní logikou tak, aby pokryly co možná nejširší spektrum jazykových struktur i aspektů lingvistického výzkumu. Jednoznačně tak rehabilituje označení „konferenční sborník“, jež se u hodnotících institucí stalo téměř vulgariem.

Rámec všech příspěvků vtyčuje úvodní kapitola autorů Ekkharda Königa a Marka Nekuly *Zum Verhältnis von kontrastiver Linguistik und Sprachtypologie*, v jejíž první části se věnují vymezení pojmů a především předmětu bádání kontrastivní lingvistiky a jazykové typologie. Obě vědecké oblasti pak syntetizují ve výzkumu lokálních a temporálních adpozic v angličtině, němčině, češtině a francouzštině, přičemž punktuálně přidávají i vhléd do jiných jazyků (finština, mandarínština, italština). Tento široký jazykový záběr zůstává pak v knize výjimkou. Ostatní výzkumy se věnují téměř výhradně srovnání dvěma jazyky.

Kapitola s názvem *Phraseologischer Vergleich Deutsch-Tschechisch und Typologie* je návodem a impulzem k tomu, jak přistupovat ke srovnávání frazeologismů. Problematice kontrastu s němčinou se věnovalo a věnuje mnoho českých (např. Čermák (2007, 2009), Šichová, 2013), slovenských [např. Ďurčo et al. (2015), Lišková (2010), Ondřčková (1992)], ale i maďarských (Földes, 1996) lingvistů, autorka Kateřina Šichová zde však (nově) apeluje na zohlednění typologie při určování míry ekvivalence. K tomu je jednoznačně výhodnější vyjít z významu fráze, jakkoliv je tento počín náročný, a srovnat pak formy v obou (všech) jazycích s přihlédnutím k typologickým specifikám. Nutno vyzdvihnout klasifikaci (ne)ekvivalence i metodický postup. Autorka obojí demonstruje na několika frázemech se somatickými komponenty. I když se jedná o stať především teoretickou, poněkud překvapí, že autorka podkládá teorii příklady pouze z jednojazyčných korpusů (DeReKo na IDS-Mannheim a Český národní korpus na ÚČNK v Praze) a nepoužila žádný korpus paralelní, např. InterCorp.

Marek Nekula v kapitole *Diminution im Deutschen und im Tschechischen aus typologischer Sicht* představuje svůj pohled na problematiku zdrobňování. Považuje deminuci za univerzální jev a deminutiva chápe přes tertium comparationis vlastně jako textový úsek. Vedle „klasických“ jednoslovných (syntetických) deminutiv, tedy slovních modifikací, považuje za deminutiva taktéž víceslovné útvary, které českým deminutivům v analytictějších jazycích často odpovídají, tedy tzv. analytická deminutiva. Typicky se jedná o základové slovo s determinantem (*klein* nebo *Klein-*, *little* apod.). Tento pohled je při zvoleném postupu a pojetí zcela legitimní, otázkou však zůstává, zda lze taková slovní uskupení považovat za deminutiva, zda se jedná skutečně o slovní modifikaci, což je jedna ze základních charakteristik deminutiv.

Celkem tři články sborníku se věnují problematice jazykového označení pohlavního rysu. Petr Nádeníček popisuje přechylování v němčině a v češtině, částečně poukazuje také na ruštinu. Přehledné popisy močnicích aparátů ve sledovaných jazycích a restriktce (fonetické, morfologické a sémantické) při tvoření slov označujících opačnou pohlaví jsou jednoznačnými impulsy k dalšímu výzkumu. Polemická jsou však některá tvrzení o frekvenci užití: *Frau Professor* má sice v korpuse DWDS častější výskyt než *Frau Professorin* (viz str. 106), je zde ovšem nutná podrobnější analýza dokladů: ve starších dokumentech je nepřechýlený tvar, v novějších přechýlený. Lépe je rozložení vidět na statistikách korpusu DeReKo – tvar přechýlený ve spojení s *Frau* jednoznačně od roku 1980 stoupá.

Velmi podobné téma popisuje v článku *Ausdrucksmittel und Strategien der Sexusspezifizierung bei deutschen und tschechischen Substantiven* Dagmar Žídková. Vychází z popisů sexusu v gramatikách, které pak systematizuje do tří stěžejních kategorií: 1) heteronyma, 2) morfologická modifikace (derivace), 3) kongruence, tedy syntaktická manifestace pohlaví u homonym (typ *ten/ta chot*). Za stěžejní část stati lze označit srovnání češtiny s němčinou, v jejímž úvodu autorka postuluje tři teze, které logicky vyplývají z popisů v gramatikách a vyvrací je srovnáním německých a českých příkladů.

Triádu k dichotomii označování pohlaví uzavírá příspěvek Jany Valdrové s názvem v podobě rétorické otázky (zjednodušeně): *Typologické rozdíly jako argument proti genderově neutrálnímu vyjadřování?* Na rozdíl od předešlých dvou statí k tématu je tato pojata především jazykově politicky. Autorka sleduje vývoj užívání genderově neutrálních formulací v českých zemích posledních zhruba dvaceti let a na několika příkladech poukazuje na nevhodnost používání generického maskulina, přidává návrhy na korektnější řešení a v několika případech je srovnává s němčinou. Připomíná také, že testování českých (provedla autorka sama), slovenských (Maceková, 2007) a německých (více autorů) rodilých mluvčích ukázalo, že generické maskulinum v mnoha kontextech nebývá vnímáno neutrálně. I z tohoto důvodu je text nutno považovat za apel.

K okrajové a často opomíjené oblasti jazyka se vyslovil Georg Schuppener. Pod názvem *Bildungsmuster von Onomatopoeitika im Deutschen und Tschechischen* srovnává formy českých a německých onomatopoeitik s podobným významem ze tří hledisek: vokalického, konsonantického a iniciálního. I když, jak píše, se potýká s nedostatečným materiálovým základem (slovníky onomatopoeitik neexistují), nachází zajímavé shody i rozdíly obou jazyků, jež lze zobecnit a částečně je připsat i rozdílům typologickým.

Zajímavou studii do knihy přispěla Barbara Schmiedtová. Přináší srovnání konceptualizace jazykové produkce, a to hned trilingválně: v češtině, němčině a ruštině. Jako stimuly použila obrazy znázorňující pohyby objektu k cíli. Technicky náročný výzkum dokládá zajímavé rozdíly i shody ve „vidění světa“ v tomto minisegmentu. Z výsledků je patrná blízkost konceptualizace německé a české – nikoliv české a ruské, jak by mohlo vyplývat z podobné typologie obou slovanských jazyků (především s ohledem na aspekt).

Titul sbírky textů, polemik a dokumentů sestavené Jochenem Klaußem (1997) o „skandální“ lásce J. W. Goetha k sedmnáctileté Ulrice „... keine Liebschaft war es nicht“ se stal názvem studie o dvojí (a vícere) negaci v němčině a češtině. Hans Wellmann v ní precizně vystihuje princip negace v němčině a v češtině, odmítá vliv češtiny a jiných okolních jazyků (např. i francouzštiny) na vícero negaci v němčině a připisuje ji v podstatě rozdílné funkci: zatímco v němčině je stylistickým prostředkem, v češtině se jedná o záležitost kongruence, tedy v pod-

statě záležitost gramatickou. Zajímavý postřeh (s odkazem na konzultaci s Markem Nekulou) se týká „akčního pole“ (scopus) české negace, které je zjevně menší než u německé negace. V tomto je srovnání velmi podobné např. i v užívání deminutiv. Česká deminutiva „zabarvuji“ text expresivně méně než německá (anglická), proto se jich v češtině užívá víc. Je jen škoda, že se autor nepokusil o rešerši paralelního korpusu a použil k přímému srovnání jako ukázkové věty data jednojazyčného korpusu mannheimského s „umělým“ (i když zdařilým) překladem.

Nenápadnými slůvky, které (často zásadně) dovedou měnit kontext, se věnuje Karsten Rin as. Srovnává německou gradační/intenzifikační částici *ganz* a její český protějšek *docela*. Hodnota této studie není jen v souhrnu pohledů a lišení funkcí těchto částic (v češtině také příslovce) a možností jejich překladů, nýbrž i v plauzibilitě výsledků. Autor sáhl po datech jednojazyčných i paralelních (jako jediný v této publikaci) korpusů a dokázal, že českému *docela* v němčině přesněji než částice *ganz* odpovídá *docela* jiná německá částice.

Dvě kapitoly knihy se věnují historickým textům, oba však s přesahem do současnosti. Helmut Keipert „znovu objevil“ *Berlaimontský konverzačník*, raně novověkou učebnici jazyků pro kupce, která dle autorových slov, ale i mojí zběžné rešerše v knihovnách, zůstala pro bohemistiku i kontrastivní výzkum zatím poněkud opomíjena. Z příkladových rozhovorů v latině, němčině a češtině autor tohoto příspěvku vybírá několik pragmatických elementů (tykáni/vykání/onikání, užití pragmatických modifikací tázací částice *co*) a podrobně popisuje jejich formy i funkce v kontrastu s němčinou a částečně i latinou. Vyzdvihuje také snahu neznámého autora české paralely o zjevně maximální přiblížení tehdejšímu jazykovému úzu. Autor si všímá i současné reality.

Další kapitola zkoumající kontrastivně češtinu a němčinu v jejich dřívějším historickém stadiu se věnuje morfologické kategorii času a jeho morfo-syntaktického vyjádření. Vlastimil Brom jako korpus použil jemu detailně známou *Dalimilovu kroniku*, dále německý a český překlad *Vita Caroli* a latinsky a česky psanou *Kroniku českou Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy* a její dva překlady do němčiny. Centrem pozornosti je futurum a rozdíly v jeho užití nejen mezi češtinou a němčinou, ale i v rámci němčiny samotné (jeden z německých překladů byl vyhotoven pravděpodobně severně od českého území, druhý jižně). Facit studie si klade otázku nad vzájemnými vlivy jazyků, jazykového transferu u bilingvních mluvčích i role překladatele.

Závěrečná stať je od Tilmana Berga. Autor s obdivuhodně dokonalou aktivní znalostí (i hovorové) češtiny si klade otázku, jestli čeští puristé 19. století měli vliv na současný jazykový typ (podle Skaličky, 1951) češtiny. Na příkladech českých kompozit, nominalizací sloves do abstrakt, prefix(oid)ací a několika (morfo-)syntaktických prostředků v kontrastu s němčinou dochází k závěru, který vybízí k zamyšlení nad purismem, složitým vývojem češtiny a nad snahami o reglementaci jazyka.

Tato třešnička na dortu seskládaného z hodnotných příspěvků dovršuje svěží dílo, které obohatí nejen vědecké, ale i zainteresované laické publikum. I z toho důvodu záměrně zmiňuji výsledky některých studií a vřele doporučuji četbu všech.

Bibliografie

BOHUŠOVÁ, Zuzana: Anlautende omatopoetische Konsonantencluster und Nuklei im Kontrast Deutsch-Slowakisch. In: Beiträge zu Sprache und Sprachen 6. Vorträge der 16.

Jahrestagung der Gesellschaft für Sprache und Sprachen. Ed. K. Pittner. München: Lincom 2008, s. 343 – 355.

ČERMÁK, František et al. (eds.): Slovník české frazeologie a idiomatiky 1., 2., 3., 4. Praha: Leda 2009. 507 s., 547 s., 1247 s., 1267 s.

ŘURČO, Peter – STEYER, Kathrin – HEIN, Katrin: Sprichwörter im Gebrauch. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2015. 168 s.

ŘURČO, Peter: Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie. Heidelberg: Gross 1994. 219 s.

FÖLDES, Csaba: Deutsche Phraseologie kontrastiv: intra- und interlinguale Zugänge. Heidelberg: Groos 1996. 222 s.

GLADROW, Anneliese: Belebtheit, Personalität und Sexus im Tschechischen und Slowakischen im Vergleich mit dem Deutschen. In: Slawische und deutsche Sprachwelt. Eds. W. Gladrow – S. Heyl. Frankfurt: 1996, s. 196 – 202.

KLAUSS, Jochen: „... keine Liebschaft war es nicht“: eine Textsammlung. Zürich: Manesse-Verl. 1997. 127 s.

LÍŠKOVÁ, Danuša: Peniaze – banky – burzy. In: Odborný preklad 5. Eds. L. Medvecká – J. Šoltys. Bratislava: AnaPress 2010, s. 22 – 34.

MACEKOVÁ, Johana: Rodové stereotypy v pracovných inzerátoch. Bratislava: Ústav aplikovanej psychológie, Univerzita Komenského v Bratislave 2007. 77 s.

ONDRČKOVÁ, Eva: Nemecko-slovenský slovník frazeologizmov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1992. 332 s.

SKALIČKA, Vladimír: Typ češtiny. Praha: Slovanské nakladatelství 1951. 96 s.

ŠICHOVÁ, Kateřina: „Mit Händen und Füßen reden.“ Verbale Phraseme im deutsch-tschechischen Vergleich. Tübingen: Groos 2013. 435 s.

Korpusy:

Český národní korpus. Praha: Ústav Českého národního korpusu, FF UK 2015. Dostupný na: <http://korpus.cz/>.

DeReKo: Deutsches Referenzkorpus. Mannheim: IDS 2015. Dostupný na: <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora>.

DWDS: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften 2015. Dostupný na: <http://www.dwds.de/>

InterCorp. Verze 9. Praha: Ústav Českého národního korpusu, FF UK 2016. Dostupný na: <http://www.korpus.cz/intercorp/>

Tomáš Káňa
Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

REFERÁTY

20. MEDZINÁRODNÁ A CELOPOĽSKÁ ONOMASTICKÁ KONFERENCIA

Niet pochýb o tom, že Poľsko je významným centrom slovanskej i svetovej onomastiky a práce poľských onomastikov dosiahli výrazné úspechy nielen doma, ale aj v zahraničí. Ako zdôraznil profesor Dmytro Bučko na 18. medzinárodnej a celopoľskej onomastickej konferencii v Lodži v roku 2012, Poľsko je mekkou slovanskej onomastiky a onomastici zo všetkých krajín sa ako mohamedáni doň s radosťou vracajú a obohacujú svoje onomastické poznanie. V rámci Lodžskej univerzity pracuje aj Komisia pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorej členmi sú aj slovenskí jazykovedci.¹ Poľské onomastické konferencie sa konajú s dvojročnou pravidelnosťou. Svojím tematickým spektrom pomaly už tradične v piatich sekciách s trojdňovým trvaním a predovšetkým s vysokou účasťou uznávaných vedcov nadobúdajú skôr charakter kongresov.

Pracownia Onomastyki Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego a Polska Akademia Umiejętności zorganizovali jubilejnú 20. medzinárodnú a celopoľskú onomastickú konferenciu (*XX Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna - XX MiOKO*), ktorá sa konala v dňoch 21. – 23. septembra 2016 v Krakove pod patronátom primátora Krakova prof. dr hab. Jaceka Majchrowského a rektora Jagelovskej univerzity prof. dr hab. n. med Wojciecha Nowaka. Viac ako sto referentov a účastníkov tradične pochádzalo z popredných vedeckých a vedecko-vzdelávacích inštitúcií Poľska, Česka, Ruska, Ukrajiny, Slovenska, Slovinska, ale prišli aj jazykovedci z Chorvátska, Litvy, Nemecka, Talianska, Bulharska, Macedónska a dokonca zo Spojených štátov amerických.

Konferencia nebola zameraná monotematicky, naopak, organizátori ponúkli témy ako vzťah proprii a náboženstva, semiotiky, v súčasnosti aktuálnemu multikulturalizmu, politiky, globalizácie i miestnej identity a význam historickej onymie pre rozvoj poľského štátu a jazyka. Široká tematická paleta otvorila dvere nielen jazykovedcom, ale aj odborníkom z iných vedných oblastí, pre ktoré je onomastika pomocnou vednou disciplínou.

Konferenciu otvorila prof. Barbara Czopek-Kpociuch. Odznel príhovor riaditeľa Inštitútu poľského jazyka (Instytut Języka Polskiego PAN) dr hab. Macieja Edera a v mene predsedu Komitátu jazykovedy (Komitet Językoznawstwa PAN) Wojciecha Chledbu účastníkov privítala prof. dr hab. Jadwiga Waniakowa. V rámci plenárnych zasadnutí sa pri príležitosti výročí a jubileí predstavili osobnosti, ktoré významne prispeli k rozvoju onomastiky, predovšetkým poľskí onomastici. Prof. Stanisława Sochacka (Opole), ktorá sa po smrti prof.

---

¹ V súčasnosti v Komisii pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov zo slovenských jazykovedcov pracujú J. Hladký, J. Krško, M. Majtán, P. Odaloš, I. Valentová, v minulosti najmä V. Blanár. Bližšie informácie o Komisii pre slovanskú onomastiku možno nájsť na internetovej stránke <http://onomastyka.uni.lodz.pl/mkos-co-mks/organizacja>.

Henryka Borka v r. 1986 stala redaktorkou diela *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, charakterizovala život a dielo svojho predchodu. Už 10 rokov uplynulo od úmrtia prof. Kazimierza Rymuta, autora významných onomastických publikácií, ktorý pôsobil v Krakove a spolupracoval napr. aj s dr. Milanom Majtánom. Spoločne vypracovali hydronomastikony *Hydronimia dorzecza Orawy* (1985)² a *Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec / Nazwy wodne dorzecza Dunajca* (1998). Tvorbu K. Rymuta pripomenula Barbara Czopek-Kpociuch (Krakov). Beata Afeltowicz (Štetín) prítomných oboznámila s prácou profesorky Aleksandry Belchnerowskej, ktorá skúmala poľskú toponymiu (ojkonymiu aj anojkonymiu) predovšetkým v západnom Pomoransku. Milan Harvalík (Praha) pripomenul dielo popredného predstaviteľa českej onomastickej školy – profesora Ivana Lutterera, ktorý nás opustil 1. januára 2016, a len nedávno si česká jazykovedná obec pripomenula jeho nedožitú 87. narodeniny. Zdôraznil jeho prínos predovšetkým v oblasti onomastickej teórie a metodológie.

Nezabudlo sa ani na informovanie o onomastických projektoch. K významným projektom slovanskej onomastiky určite možno zaradiť *Slovanský onomastický atlas*. O jeho genéze a perspektívach hovorila Romana Łobodzińska (Wrocław). Počas kávoových prestávok bola možnosť oboznámiť sa aktuálnymi poľskými projektmi ako *Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej (A – Q)*, *Słownik staropolski* i *Słownik staropolski. Suplement cz. I (verba absentia)*, *Piętnastowieczne przekłady Nowego Testamentu – elektroniczna konkordancja staropolska. Internetowa baza danych*, *Wielki Słownik Języka Polskiego* a elektronický *Słownik pojęciowego języka staropolskiego*. Poľský časopis *Onomastica*, ktorý je známy nielen v slovanskom onomastickom priestore, sa stal objektom výskumu Ewy Wolnicz-Pawłowskej (Varšava) s cieľom určiť číselný rozsah, obsah a štruktúru tematických slov v článkoch.

Niekoľko referátov bolo zameraných na onomastickú teóriu a metodológiu. Vzácný hosť zo Spojených štátov amerických Grant W. Smith (Cheney) v príspevku *Some practical applications of communication theory* ukázal fungovanie teórie komunikácie v praxi. Sociolingvisticky, resp. socioonomasticky bol ladený príspevok Roberta Mrózka (Krakov) *Komunikacyjno-kulturowy kontekst komponentów onimicznej sfery językowej*, do ktorého autor zahrnul takmer všetky navrhované témy konferencie. R. Mrózek kládol dôraz na potrebu rozlišovať pri výskume a analýze onymie sféru úradných a neúradných vlastných mien a ich fungovanie v oficiálnej a neoficiálnej komunikácii. Problematika nerozlišovania týchto sfér sa často prejavuje aj v slovenskej onomastike, čo bolo možné vidieť napr. aj v referátoch zo seminára venovanom prechýľovaniu priezvisk.³ V teoreticky ladenom príspevku Rudolf Šrámek (Brno) definoval pojmy slovtvorba a názvtvorba. Upozornil, že názvtvorba nie je kópiou apelatívnej slovtvorby, má centrálnu pozíciu v propriálnej sfére jazyka, tvorí systém štruktúrnych modelov a odlišuje sa produktivitou, areálom, chronológiou a typom väzby na komunikáciu. Kládol dôraz na špecifikum onymie, v terminológii V. Blanára na onomastický

² Nové vydanie tejto práce, ktoré bolo spracované už podľa zásad projektu *Hydronymia Europaea*, vyšlo v r. 2006.

³ Aj podľa recenzentského posudku M. Majtána v mnohých referátoch sa nerozlišovalo, či ide o oficiálny a neoficiálny, resp. úradný a neúradný, spisovný a nespisovný (nářečový) spôsob prechýľovania, alebo či ide len o zapisovanie či nezapisovanie neprechýlenej podoby ženského priezviska v úradných dokumentoch a či o používaní ženských priezvisk v živom kontexte. Vedecký seminár z názvom *Prechýľovanie: áno – nie?* sa konal 9. 2. 2016 v Bratislave. Zborník z tohto medzinárodného podujatia bude k dispozícii aj elektronicky na stránkach Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV ešte tento rok.

status vlastného mena, ktorý sa dostatočne nezohľadňuje. Pripomenuli by sme, že v slovenskej onomastike by sa mohla ešte rozlišovať *názvotvorba* pre abionický priestor a *menotvorba* pre bionický priestor.⁴ Artur Gałkowski (Lodž) sa zaoberal vo všeobecnosti problematikou prekladu vlastných mien ako onomastickou subdisciplínou a jej úlohami. Bez povšimnutia neostala ani onomastická terminológia, na ktorú sa predovšetkým v kontexte rozličných onomastických škôl sústredil Pavol Odaľoš (Banská Bystrica), pričom rovnako ako na minulých konferenciách a v štúdiách už zdôrazňovali napr. R. Šrámek, M. Harvalík, I. Valentová a iní, prízvukoval potrebu aktualizácie systematického spracovania slovanskej onomastickej terminológie z r. 1983 ako úlohu pre Komisiu pre slovanskú onomastiku.⁵ Onomastickej gramatike sa venovala Jana Marie Tušková (Brno), ktorá opísala gramatickú stránku proprií v českom jazyku s návrhom na jej komplexné spracovanie. Onomastická gramatika nie je zatiaľ vypracovaná ani pre slovenský jazyk, najkomplexnejšie ju doteraz spracoval V. Blanár.⁶ Vlastné mená a jazykové hranice bola téma referátu Bogdana Walczaka (Poznaň).

Termín eponymium sa v onomastickej terminológii zaraďuje k všeobecným onomastickým termínom, ide o vlastné meno osoby, podľa ktorej je pomenovaný nejaký iný objekt. Martyna Sabała (Varšava) sa venovala eponymám, ktoré používajú študenti Varšavskej univerzity.

Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska (Poznaň) v referáte *Neurobiologia nazywania* odhalila špecifiká vyhľadávania vlastných mien z mentálneho slovníka a analyzovala model tohto vyhľadávania, ktorý pozorovala na 56 pacientoch s mŕtvicou v ľavej hemisfére. V podobnom duchu bol ladený príspevok *Nazwy własne a otępienie – ujęcie neurolingwistyczne* Renaty Gliwy (Lodž). Ukazuje sa, že sa profiluje nový onomastický odbor, ktorého výsledky budú mať využitie v medicíne.

Dalia Kačinaityė-Vrubliauskienė (Vilnius) sa pozrela na vlastné mená z hľadiska kognitívnej lingvistiky ako na vrstvu slovnej zásoby, ktorá zachytáva určitý svetonázor, kultúru, históriu a vzťah ľudí k jazyku. Rolandas Kregždys (Vilnius) klasifikoval rozličné druhy vlastných mien v slovníku polonizmov v litovskom jazyku.

Ostatné príspevky sa viac špecializovali na jednotlivé druhy vlastných mien. Pomerne veľká skupina referujúcich prezentovala výsledky antroponymických výskumov. Irena Kałużyńska (Varšava) sa ako sinologička už tradične zamerala na čínsku antroponymickú sústavu. Tentoraz zisťovala, ktoré mená sú spojené s tromi najväčšími náboženstvami v Číne – konfucianizmom, taoizmom a budhizmom. Mieczysława Balowského (Poznaň) zaujímal, ako sa ovplyvňujú české a poľské antroponymá v pohraničnom území. Leszek Bednarczuk (Krakov) sa venoval etnonymám, konkrétne poľským menám kmeňov v systéme slovanskej derivácie. Ankica Čilaš Šimpraga (Záhreb) a Branimir Brgles (Záhreb) charakterizovali antroponymá motivované slovom *bóg* (boh) vo svetle spoločenských a historických okolností

---

⁴ V slovenskej onomastike sa vlastné mená delia na *mená* a *názvy*, pričom *meno* sa používa vo význame „vlastné meno živého objektu (v onomastickom význame)“, napr. osobné meno človeka, meno zvieratá, a *názov* ako „vlastné meno neživého objektu“, napr. názov vrchu, rieky, obce ap.

⁵ Medzinárodnú onomastickú terminológiu sa už pokúša zjednotiť terminologická komisia Medzinárodného komitétu onomastických vied (zoznam niektorých termínov v jazykoch komisie je dostupný z <http://icosweb.net/drupal/terminology>, cit. 2. 10. 2016) a slovenská onomastická terminológia sa spracúva v rámci Slovenskej onomastickej komisie pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave.

⁶ V rozsiahlej tridsaťstranovej štúdii *Morfologické kategórie vlastných mien* (2005).

v chorvátskej pomenovacej sústave od 11. storočia po súčasnosť. Ako ovplyvňujú západoeurópske jazyky macedónsky antroponymický systém, zaujímalo Meri Josifovskú-Momirovskú (Skopje). Małgorzata Kułakowska (Rzeszow) ukázala kultúrne interferencie na príklade mien Poliakov, ktorí žijú v oblasti Kyjeva. Zenon Lica (Gdansk) sa zamerl na nemecké priezviská Poliakov, ktoré sú motivované zamestnaním a archivujú staré nemecké nárečové prvky. Federico Fogo (Turín) poukázal na dôležitosť krstných rodičov pri pomenovaní detí v Turíne v 16. storočí. Izabela Łuc (Katovice) charakterizovala priezviská južnej časti poľského Sliezska v 19. storočí, ktoré boli motivované etnonymami. Ewa Majewska (Varšava) porovnávala motiváciu krstných mien menami katolíckych svätých v matričných záznamoch v Poľsku, Nemecku, Holandsku a vo Flámsku v 20. storočí. Iza Matusiak-Kempa (Olsztyn) na základe výskumu súčasných poľských priezvisk zisťovala, ktoré vznikli ako prezývky motivované rečovou chybou pomenovaného. Michał Mordań (Białystok) rozoberal krstné mená obyvateľov poľského mesta Bielsk Podlaski, ktoré vyexcerpoval z katolíckych a pravoslávnych matrík z rokov 1890 – 1909, pričom sa zamerl na ich nábožensko-spoločenskú motiváciu, pôvod i jazykovú stránku. Ľubov Ostaš (Ľvov) z Ukrajiny porovnávala fungovanie poľských mien detí, ktoré sa narodili na konci 20. storočia a začiatkom 21. storočia v Česku, na českom a poľskom území. Elisabetta Rossi (Turín) sa snažila ukázať, aké sú pri antroponymickom výskume možnosti využitia korpusov a internetových nástrojov umožňujúcich prístup k stredovekým talianskym dokumentom, Elżbieta Rudnicka-Fira (Krakov) poukázala na rozdiely a podobnosti krstných mien katolíkov a pravoslávnych v poľskom meste Przemysł a na fungovanie týchto krstných mien v rozličných kultúrach a komunitách v rámci mesta. Krystyna Szcześniak (Gdansk) v príspevku *Kirchspiels Gurnen (Parafia Górne) w dokumentacji Wolfganga Rothego i zgromadzone tam dane onomastyczno-socjologiczne* predstavila poľskými a nemeckými onomastikmi zatiaľ nedocenený prameň na výskum napr. osobných mien. Justyna B. Walkowiak (Poznań) sa zaoberala poľskými priezviskami s koncovkami *-y, -i* a súvislosťou ich lexikálneho významu s výberom prechýlenej alebo neprechýlenej úradnej podoby adjektívnych priezvisk žien. Krzysztof Tomasz Witczak (Lodź) obhajoval názor, že Mieško I. (poľ. *Mieszko I*) dostal slovanské meno *Tugumir* (v starej poľštine **Tagomir*). Piotr Złotkowski (Lublin) sa sústredil na priezviská s príponami *-ski, -cki* v oblasti Środkowe Podlasie. Ewa Zmuda (Krakov) prezentovala výsledky výskumu viac ako tisíc mien rehoľného spoločenstva bosých karmelitánov poľskej provincie. Zaujímalo ju, do akej miery sú ich rehoľné mená závislé od krstných mien. Aký vplyv a význam mali teonymy v minulosti i dnes v rôznych náboženstvách, kultúrach, ale aj vo svete internetu, bolo obsahom referátov *Imię boga. Praktyki magiczno-performatywne* Zbigniewa Paseka (Krakov) a *Isis, Astarte, Diana. Teonimia we współczesnych rytuałach magicznych* Tomasza Piaseckého (Vroclav). Stojno Spasov (Plovdiv) porovnával poľské a bulharské priezviská, ktoré sú motivované názvami zvierat a rastlín. Podľa autora sa týmito priezviskami odhaľuje prepojenie ľudí a prírody. Silvia Corino Rovano (Turín) sa zamerlala na problematiku pomenovania žien v stredovekých písomných prameňoch. Borjan Janev (Plovdiv) skúmal funkciu antroponym v bulharských prirovnaniach, predovšetkým v tých, ktoré odrážali psychické a fyzické vlastnosti Bulharov a bolo v nich použité vlastné meno.

Poľským historickým priezviskám sa venovalo niekoľko príspevkov. Anna Dąbrowska-Kamińska (Varšava) sa pokúsila o genézu tvorenia priezvisk na základe materiálu v poľských písomných prameňoch zo 17. a 18. storočia. Henryk Duszyński-Karabas

(Bydgoszcz) prezentoval výsledky výskumu osobných mien z náhrobkov z 30. rokov 20. storočia na cintoríne v meste Bydgoszcz. Spoločenský a náboženský vplyv na mená obyvateľov poľského mesta Bydgoszcz v 15. – 18. storočí bol témou príspevku Marie Czaplickej-Jedlikowskej (Gniezno). Karolina Czemplik (Gdansk) analyzovala 80 priezvisk, ktoré sa nachádzali v záznamoch rímskokatolíckej cirkvi vo farnosti poľskej obce Osie v rokoch 1751 – 1760. Ewa Nowak-Pasterska (Poznań) odhalila systém pomenovania učňov poznanského zlatníckeho cechu v 16. stor. Maria Trawińska (Varšava) v príspevku *Nazywanie ludzi w wielkopolskich księgach ziemskich z XIV i XV wieku* rozoberala rozličné spôsoby pomenovania ľudí v stredovekých poľských súdnych dokumentoch.

Príspevky dvoch talianskych vedkýň boli venované spôsobu pomenovania opustených detí. Elena Papa (Turín) na materiáli z Piemontu a Alda Rossebastiano (Turín) na materiáli z Turína skúmali, ako sa v 19. storočí vyberali mená pre nájdené opustené deti a aké to malo pre ne spoločenské dôsledky.

Oblasť zoonymie bola zastúpená jedným príspevkom. Agnieszka Kołodziej (Vroclav) sa zamerala na proces pomenovania mestských zvierat, tzv. domácich zvieracích maznáčikov v slovanských jazykoch z motivačného, formálneho a sociolingvistického hľadiska.

Ďalšia veľká skupina referujúcich prezentovala výsledky toponymických výskumov.

Zbigniew Babik (Krakov) na základe analýzy praslovanského apelatíva **krak(ov)* a jeho derivátov v toponymii a slovanského lexikálneho materiálu prišiel s novou sémantikou tohto výrazu, ktorá je spojená s dendroflórou. Poľskej toponymii, konkrétne tzv. služobníckym názvom sa venovala Urszula Wójcik (Čenstochová). Typy slovenských terénnych názvov, ktoré stoja na apelatívno-propriálnej hranici alebo v tzv. prechodovom páse, charakterizovala Iveta Valentová (Bratislava). Urszula Bijak (Krakov) charakterizovala transonymizáciu a geografické názvy, ktoré vznikli týmto procesom. Laimutis Bilkis (Vilnius) hľadal litovsko-poľské jazykové vzťahy v litovských toponymách s biblickým charakterom.

Inge Bily (Lipsko) opísala výskum slovanských osobných mien v toponymii starej lužickosrbskej oblasti. Grasilda Blažienė (Vilnius) sa zaoberala vzťahmi medzi baltským a poľským toponymickým systémom. Andrzeja Chłudzińskiego (Pruszcz Gdański) zaujímalo, ako sa prejavili biblické motívy v toponymii (predovšetkým v názvoch polí) východného (gdanského) Pomoranska. Anna Czapla (Lublin) zisťovala, do akej miery sú zastúpené poľské prvky v toponymii na starých, pôvodne ruských mapách historického (poľského) územia Haliča. Halszka Górny (Krakov) sa zaujímala o predkresťanské dedičstvo ukryté v najstaršej poľskej toponymii, pričom sa zamerala najmä na staré slovanské dvojjazykové osobné mená, ktoré sa zachovali v toponymách. Dariusz Ivoška (Vilnius) poukázal na význam štúdia historických prameňov pri analýze pruskej ojkonymie v pohraničnej oblasti dnešného Poľska a Kaliningradskej oblasti. Agnieszka Jurczyńska-Kłosok (Krakov) skúmala poľské a slovenské názvy vybraných objektov vo Vysokých Tatrách. Tereza Klemensová (Ostrava) charakterizovala toponymiu obcí okresu Jeseník v českej pohraničnej oblasti, ktorú v stredoveku kolonizovali Nemci a po roku 1945 aj grécki utečenci. Mariusz Koper (Lublin) zisťoval ukrajinské jazykové prvky (fonetické, morfológické i lexikálne) v terénnych názvoch poľského okresu Tomaszów Lubelski ako stopy po Ukrajincoch, ktorí boli vysídlení z tejto oblasti po druhej svetovej vojne. Elżbieta Kowalczyk-Heyman a Michał Gochna (Varšava) analyzovali hlavne názvy dedín Mazovského vojvodstva konca 14. a 15. storočia v súvislosti s historickým osídlením. Na výskum toponým sa orientovali aj Tomasz Związek a Tomasz Panecki

(Varšava) v príspevku *Toponimy jako istotne narzędzie metody retrogresywnej w kontekście badań nad zmianami środowiskowymi na terenie Równiny Nowotomyskiej od XV do XVIII wieku*. Jaromír Krško (Banská Bystrica) zisťoval onymickú motiváciu názvov horolezeckých ciest. Anna Mikiciuk (Lublin) hľadala východoslovanské prvky v terénnych názvoch v pohraničnej poľsko-bielorusko-ukrajinskej oblasti, konkrétne v okrese Biela Podlaska. Krasimir Georgiev Koilov (Sofia) zisťoval, ako moderné demografické procesy vplyvajú na toponymiu okolia Plovdivu v Bulharsku. Jana Rausová (Ostrava) charakterizovala živú (neúradnú) toponymiu moravskej obce Rusava, pričom zvláštnu pozornosť venovala v českej onomastickej terminológii tzv. *jménům po chalupě* (v slovenskej onomastike sa používa termín *meno domu*, resp. *meno podľa domu*). Tvori prechodný typ vlastného mena, lebo pomenúva dom, gazdovstvo, ale zároveň aj jeho obyvateľov a je typický nielen pre Rusavu, ale aj pre ostatné české a slovenské obce. Často zvykne byť aj súčasťou živých (neúradných) osobných mien ako ich funkčný člen. Gabriel Rožai (Banská Bystrica) poukázal na vplyv multikultúrnosti na podobu a vývin terénnych názvov piatich obcí vo východogemerskej oblasti. Mirosława Sagan-Bielawa (Krakov) sa zaoberala funkciou, štruktúrou a variantnosťou názvov poľských vojvodstiev. Predmetom príspevku Silva Torkara (Lubľana) boli niektoré morfológické a foneticko-fonologické zmeny v slovinskej toponymii. Ewelina Zajac (Lodž) klasifikovala poľské ojkonymá, ktoré sa utvorili z názvov farieb.

Na mestskú toponymiu sa zameralo niekoľko referátov. Marcin Kojder (Lublin) hovoril o zmenách v urbanonymii Kyjeva pod vplyvom zákona z r. 2015, ktorým sa odsúdil komunistický a nacistický režim i ich symbolika. Marek Olejnika (Lublin) zaujímali politické a spoločenské vplyvy na urbanonymiu niektorých ukrajinských miest. Elżbieta Umińska-Tytoń a Rafał Zarębski (Lodž) sa tiež zamerali na názvy mestských objektov, ale z hľadiska ich ovplyvňovania v duchu socialistických myšlienok v Poľsku po 2. svetovej vojne.

Problemátike statusu a definovania endonym a exonym sa venoval Wojciech Włoskiewicz (Varšava). Nikolina Miletić a Marija Perić (Zadar) hodnotili endonymá a exonymá v turistickom sprievodci Zadaru.

Dva referáty sa venovali prednostne vodným názvom. Maria Biolik (Olsztyn) interpretovala hydronymá severovýchodnej časti Poľska a Kristýna Bílková (Ostrava) analyzovala hydronymiu povodia českej rieky Ostravice.

Chrématonomastika zaznamenala v posledných rokoch prudký rozvoj, čo sa prejavilo aj na tejto konferencii. Piotr Tomasiak (Bydgoszcz) sa v príspevku *Policzalne i niepoliczalne w onomastyce* venoval možnostiam využitia štatistických metód v onomastickom výskume, predovšetkým v chrématonymii. Patryk Borowiak (Poznaň) skúmal názvy komerčných objektov, tzv. firmonymá (v slovenskej onomastike sa zaužíval termín logonymá) v Poznani v lingvistickom, kultúrnom a topografickom kontexte. Magdalena Graf (Poznaň) zisťovala, aký vplyv má globalizácia na jednej strane a snaha o miestnu identitu na druhej strane pri utváraní názvov niektorých vybraných značiek poľského piva a vodky. Julia Krivoščapova a Sergej Gorjajev (Jekaterinburg) sa tiež zaoberali názvami značiek vodky v poľskom, ale aj v ruskom jazyku, ktoré priamo alebo nepriamo poukazujú na pôvod. Helena Grochola-Szczepanek (Krakov) sa zase zaujímala o to, aký vplyv majú domáce tradície na názvy ubytovacích zariadení a prevádzok poskytujúcich rozličné služby turistom v poľskej obci Bukowina Tatrzańska, ktorá sa v poslednom období stala turisticky atraktívnym miestom.

Martyna Katarzyna Gibka (Gdansk) sa zaoberala názvami tzv. lanových centier (oddychových parkov s horolezeckými stenami a konštrukciami z lán na lezenie pre deti i dospelých), ktoré sa v súčasnosti stávajú stále populárnejšími.

Violetta Jaros (Čenstochová) skúmala vlastné mená vnútorných i vonkajších objektov kláštora Jasna Góra v Čenstochovej. Małgorzata Klinkosz (Gdansk) chcela vedieť, ako sa kašubčina, kašubská kultúra a identita odrazili v názvoch obchodných a kultúrnych budov. O formálnej štruktúre názvov súčasných poľských slovníkov (nie prekladových) a o tom, aké informácie môže názov poskytnúť o charaktere slovníka, hovorila Krystyna Kowalik (Krakov). Monika Kresa (Varšava) analyzovala ideoným literárnych, rozhlasových a filmových diel poľského autora Andrzeja Mularczyka, ktorý je známy predovšetkým ako scenárista. Agnieszka Myszkowa (Rzeszow) sa zamerala na názvy výrobných spoločností a firiem poskytujúcich služby v Haliči v období konca 19. a začiatku 20. storočia. Pomenovaniami volebných komisií ako prvkami politického marketingu sa zaoberala Alina Naruszewicz-Duchlińska (Olsztyn).

Ewa Oronowicz-Kida (Rzeszow) poukázala na čoraz populárnejšie tvorenie názvov reálnych i virtuálnych internetových obchodov a firiem pomocou sufixov *-arnia* a *-ownia*, ktoré v poľskej apelatívnej lexike poukazujú na miesto, v príspevku s výstižným názvom *Buciarńia, Hamownia, Kosmetykarnia – formacje potencjalne we współczesnym nazewnictwie polskim*. Renata Przybylska (Krakov) klasifikovala názvy rozličných typov ocenení, ktoré sa v súčasnosti udeľujú v Poľsku. Mariusz Rutkowski (Olsztyn) v referáte *Praktyki nazewnictwa w przestrzeni społeczno-politycznej. Prolegomena badawcze* charakterizoval súčasné názvy politických strán, politických a spoločenských projektov a udalostí vo vzťahu k národnej pamäti a poľskej identite. Do centra pozornosti Łucje Wilewskej (Krakov) sa dostali ideoným, konkrétne názvy obrazov a videí poľských umelcov, ktorí sa narodili v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. Autorku zaujímal predovšetkým vzťah medzi názvom, obrazom a tým, kto obraz sleduje, vníma.

Adam Siwiec (Lublin) načrel do virtuálneho sveta vlastných mien v internetových mechoch, fenoménoch, ktoré označujú myšlienkový koncept šírený internetom. Samuela Tomasiak (Bydgoszcz) sa sústredila na obchodné názvy liekov a ich využitie v reklame zameranej na vzdelávanie a snahu ovplyvniť potreby spotrebiteľov.

Literárna onymia je už značne rozpracovaná onomastická disciplína, ale napriek tomu stále nie je úplne jednoznačné jej zaradenie v rámci onomastickej terminologickej sústavy a mnohé problémy ostávajú otvorené. Irena Sarnowska-Gieffing (Poznań) odpovedala na základné otázky, aké je miesto literárnej onomastiky ako onomastickej subdisciplíny, aký je jej význam, postavenie, limity a možnosti ďalšieho štúdia v prepojení kultúry, literárnej vedy a lingvistiky. Kládla dôraz na potrebu nanovo definovať niektoré pojmy a termíny. Dimitar Dimitrow (Blagoevgrad) charakterizoval onymiu v prekladoch poézie Zbigniewa Herberta. Izabela Domaciuk-Czarny (Lublin) identifikovala funkcie vlastných mien vo fantastických svetoch vybraných literárnych diel a počítačových hier. Do oblasti výskumu literárnej onymie spadá aj príspevok *Od dawnego do współczesnego Poznania w kryminale*, v ktorom sa Marta Nowak (Poznań) snažila skúmať urbanonymiu Poznane v detektívnych príbehoch, ktoré boli napísané po r. 1989, špecifikovať ich funkcie a zistiť, nakoľko tieto názvy korešpondujú s reálnymi názvami. Artur Rejter (Katovice) zamerl pozornosť na interpretáciu vlastných mien v bestselleroch v kontexte s problematikou kultúrnej pamäti. Za dôležité pokladal schopnosť

čitateľa vedieť literárnu onymiu správne interpretovať. Giorgio Sale (Sassari) orientoval pozornosť na antroponymá v románe z obdobia talianskeho fašistického režimu *Denier du rêve* od francúzskej spisovateľky Marguerity Yourcenarovej. Monika Zekić (Gdansk) sa zaoberala vhodnosťou prekladu ženských mien v dráme *Všetko o ženách* od chorvátskeho spisovateľa Mira Gavrana. Alena Záborská (Banská Bystrica) v príspevku *Multikultúrnosť ako zdroj humoru z pohľadu onomastiky* analyzovala procesy vo vtípoch s etnicitou a skúmala princípy, na ktorých je tento druh vtípoval založený s ohľadom na onymiu.

V rámci konferencie sa konalo zasadnutie Onomastickej sekcie Komitétu jazykovedy Poľskej akadémie vied a Komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, na ktorej J. Krško a I. Valentová referovali o vedeckých projektoch Slovenskej onomastickej komisie pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, o činnosti Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, o nových slovenských onomastických publikáciách a o pripravovanej 20. slovenskej onomastickej konferencii s názvom *Konvergenca a divergencia v propriálnej sfére*, ktorá sa bude konať 26. – 28. 6. 2017 v Banskej Bystrici.

Po záverečných plenárnych vystúpeniach priebeh konferencie zhrnuli Mariusz Rutkowski a súčasný prezident Medzinárodného komitétu onomastických vied (*International Concil of Onomastic Sciences – ICOS*) Milan Harvalík, ktorý zdôraznil, ako sa interdisciplinárny charakter onomastiky prejavil predovšetkým v príspevkoch spojených s históriou, politickými vedami, archívárstvom, medicínou, kultúrou, právom, etnológiou, náboženstvom, psychológiou, sociológiou, geografiou a i. Kladne zhodnotil prínos príspevkov a vôbec skúmanie vlastných mien aj pre apelatívnu sféru, keďže propriálny systém reaguje na spoločenské zmeny a komunikačné potreby často rýchlejšie ako apelatívna zložka jazyka. Upozornil aj na fakt, že zatiaľ čo lingvista, ktorý skúma apelatíva, môže na základe dostatočne reprezentatívneho jazykového materiálu a teoretickej a metodologickej vybavenosti dôjsť k všeobecne platným poznatkom a relevantným záverom i bez hlbšej znalosti vlastných mien, onomastik pri výskume proprií sa musí vedieť bezpečne orientovať v apelatívnej sfére jazyka, pretože opozíciu medzi vlastnosťami a funkciami apelatív a proprií možno okrem iného sledovať aj skúmaním a rozborom dištingtívnych črt obidvoch skupín.

Prednesené referáty priniesli nové poznatky z jednotlivých onomastických subdisciplín, ale aj z oblasti onomastickej teórie, metodológie a terminológie. Mnohé sa vyznačovali interdisciplinárnym prístupom k onymii. Dominovali príspevky týkajúce sa najmä rozboru historickej poľskej onymie. Veľa referujúcich ukázalo množstvo nového zaujímavého materiálu a predbežné výsledky jeho analýzy, ktoré si však ešte budú vyžadovať syntetické spracovanie. Jednou z možností prezentovať výsledky tohto spracovania a onomastických výskumov bude aj ďalšia poľská onomastická konferencia, na ktorú všetkých pozvala vedúca organizačného výboru prof. Barbara Czopek-Kpociuch. Pripravovať ju budú onomastici z Lublinu a tematicky bude zameraná na onomastickú terminológiu a názvotvorbu.

Iveta Valentová
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

KRONIKA

ODIŠIEL PROFESOR IVAN LUTTERER

Nový rok otvoril svoje brány smutnej udalosti. Dňa 1. januára 2016 odišiel vo veku 86 rokov významný český jazykovedec, Blanár a Majtán českej onomastiky, prof. PhDr. Ivan Lutterer, CSc. Štúdium u profesora Vladimíra Šmilauera spolu s hlbokými znalosťami o vývine českého jazyka a znalosťami jazykového materiálu v kombinácii s poznatkami zahraničnej literatúry ho priviedli k vytvoreniu vedeckého diela, ktoré výrazne obohatilo a rozšírilo onomastickú metodológiu a teóriu a urobilo z I. Lutterera popredného reprezentanta českej jazykovedy v domácom i medzinárodnom prostredí.

Ivan Lutterer sa narodil 18. septembra 1929 v Prahe. Na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity študoval český a anglický jazyk a po absolvovaní štúdia v r. 1952 jej ostal naďalej verný ako vysokoškolský učiteľ až do odchodu na dôchodok v r. 1994. Najprv vyučoval na Katedre češtiny pre cudzincov, v r. 1961 prešiel na Katedru českého a slovenského jazyka, kde prednášal predovšetkým diachrónnu disciplínu, a ako nástupca prof. V. Šmilauera viedol výberové semináre z onomastiky. Docentom sa stal v r. 1990 a profesorom r. 1992. Ako lektor prednášal v Pekingu, Berlíne, Londýne a v Omahe. Organizoval Letnú školu slovanských štúdií a bol aj jej tajomníkom.

Spolupracoval s Ústavom pro jazyk český, hlavne s onomastickým oddelením, ktoré v rokoch 1972 – 1975 aj externe viedol. V roku 1974 sa stal členom redakčnej rady Zpravodaja Místopisnej komisie ČSAV (neskôr Onomastický zpravodaj a od r. 1995 Acta onomastica) a v rokoch 1990 – 2003 bol členom redakčnej rady časopisu Naše řeč.

Nemenej dôležitá bola činnosť I. Lutterera ako člena Názvoslovnej komisie Českého úřadu geografického a kartografického (1959 – 1991), American Name Society (1966 – 1993), Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku Československého komitétu slavistov (1973 – 1990) a Starozákonnej prekladovej skupiny Ekumenickej rady cirkví (1969 – 1984). Od roku 1959 bol členom Místopisnej komisie ČSAV (dnes Onomastická komise), v rokoch 1973 – 1984 bol jej tajomníkom a až do konca členom predsedníctva. V rokoch 1972 – 1993 zastupoval Československo v Medzinárodnej rade onomastických vied (International Committee of Onomastic Sciences) so sídlom v Lovani.

Svoje skúsenosti z vyučovania zahraničných študentov využil pri písaní učebnice češtiny pre Číňanov *Sien-taj tie-kche-ji kche-pen / Učebnice moderní češtiny* (1959) a učebnice *Mluvnice současné češtiny jako cizího jazyka* (1963) ako spoluautor. Na konci päťdesiatych rokov sa I. Lutterer čiastočne podieľal aj na príprave *Anglicko-českého slovníka* (1960), ktorého autori sú Jan Čaha a Jiří Krámský.

V priebehu svojho pôsobenia na fakulte publikoval v domácich a zahraničných časopisoch štúdie a články nielen z oblasti vyučovania češtiny ako cudzieho jazyka, ale aj zo starších štádií vývinu českého jazyka. V štúdiu *K dvěma systémům spřežkového pravopisu v češtině XIV. století* (1969) sa venoval staročeskému ortografickému systému a jeho príspevok *O no-*

vou češtinu *Starého zákona* (1971) obsahuje rozbor jazyka Starého zákona Kralickej Biblie. Vzťah k diachrónnym disciplinám prejavil aj v editorskej činnosti. V roku 1970 pripravil do tlače učebnicu staročeského tvaroslovia Václava Vážneho (*Historická mluvnice česká II. Tvarosloví*) a v roku 1978 druhé vydanie etymologického slovníka Josefa Holuba a Stanislava Leyera (*Stručný etymologický slovník jazyka českého*).

Popredné miesto vo vedeckých záujmoch I. Lutterera mala onomastika, čo dokazuje aj množstvo štúdií a publikácií takmer z každého onomastického odboru. Významným prínosom je monografia *Vývoj místních jmen a osídlení v povodí Orlic* (1969), v ktorej sledoval vzťah toponymie a spôsobu osídlenia. Prvýkrát v nej bola uplatnená Šmilauerova metóda malých typov na osadné, miestne názvy menšej oblasti, čím I. Lutterer zásadne prispel k rozvoju onomastickej teórie a metodológie. Práca má význam aj z hľadiska charakteristiky česko-nemeckých jazykových kontaktov v toponymii.

V monografii *Původ zeměpisných jmen* (1976, spoluautori Luboš Kropáček, Václav Huňáček) je uvedený pôvod viac ako tisícky názvov štátov, miest a zemepisných objektov z celého sveta. Výsledkom spolupráce aj so slovenským onomastikom Milanom Majtánom je monografia *Zeměpisná jména Československa* (1982), ktorá vysvetľuje zákonitosti vzniku takmer 1200 názvov administratívnych, hospodárskych a kultúrnych centier a názvov obcí, hôr a vodných tokov. I. Lutterer do nej spracoval vybrané toponymá z Čiech, M. Majtán zo slovenského územia a Rudolf Šrámek z Moravy a z českej časti Sliezska. Osobitne vyšla v dvoch doplnených vydaniach (1997, 2004) publikácia *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* autorov I. Lutterera a R. Šrámka, ktorá poskytuje ucelený pohľad na systém českej toponymie. Obsahuje výklad viac ako 1500 ojkónym, orónym a hydroným. V úvode sa autori vyjadrujú aj k názvu *Česko*, ktoré sa od roku 1993 stalo oficiálnym skráteným názvom pomenovania Českej republiky. Na rozdiel od dvojslovného názvu má okrem toho, že ide o kratšie pomenovanie, ešte tú zásadnú výhodu, že označuje vlastné meno geografického a sídelného historického celku, ktorý je nezávislý od politického zriadenia v krajine, a preto je po tejto stránke neutrálny. Názov *Čechy* označuje české územie bez Moravy a Sliezska.

Ojkonymii sa I. Lutterer venoval v mnohých štúdiách. V príspevku *Psychologie pojmenování a tzv. přezdívková jména místní* (1964) spochybnil pôvod osadných názvov, ktoré podľa niektorých autorov vznikli z prezývok obyvateľov, a podal ich nový výklad. V článkoch *Místní jména s přívlastkovým určením* (1961) a *Česká místní jména s adjektivní příponou -n-* (1968) analyzoval jednotlivé typy ojkónym. V zahraničných vedeckých časopisoch publikoval napríklad aj štúdie *Chronological value of suffixes in the Czech place-names* (1969) a *Zur Entwicklung der Bildungstypen slawischer Ortsnamen* (1971) o vývoji slovotvorných typov osadných názvov.

K štúdiám, ktoré riešia teoretické, metodologické a teoretické problémy, možno zaradiť napr. práce publikované v Poľsku *S novými úkoly nové metody toponomastické práce?* (1983) a *Miejsce etymologii w pracy onomastycznej* (1984). V štúdiu *Onomastika a mluvnice* (1976), ktorá vyšla v zborníku zo 6. slovenskej onomastickej konferencie, sa ako jeden z prvých zaujímal o onomastickú gramatiku. Z oblasti štandardizácie geografických názvov sú práce *Cizí zeměpisné názvy na českých mapách* (1968) a *Úzus a kodifikační praxe v geografickém názvosloví* (1989). Spolupráca na ekumenickom preklade Biblie sa prejavila v článkoch o biblických vlastných menách. V antroponymických štúdiách *Sociolinguistics and the study of per-*

sonal names (1969), *Osobní jméno a společenský úzus* (1984) skúmal odraz sociolingvistic-
kých aspektov a spoločenského úzu v osobných menách. Príspevky I. Lutterera v podstatnej
miere prispeli k rozvoju českej socioonomastiky.¹

Profesor Ivan Lutterer patrí k zakladateľom a výrazným predstaviteľom českej onomas-
tickej školy, ktorej výsledky hlavne jeho zásluhou dosiahli úspechy a rešpekt aj v zahraničí.
Jeho kolegovia a priatelia si ho však vážili nielen kvôli vedecky vysoko erudovaným prácam,
ktoré prispeli k prehĺbeniu, rozvoju a smerovaniu najmä českej a slovenskej onomastiky, a pe-
dagogickým a organizačným schopnostiam, ale aj pre jeho neoceniteľné charakterové vlast-
ností, akými sú vľúdnosť, láskavosť, skromnosť, spolupatričnosť a ústretovosť, vďaka ktorým
má svojich nasledovníkov a navždy ostane zapísaný v ich pamäti a v srdciach.

Iveta Valentová
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

---

¹ Výberová bibliografia I. Lutterera, ktorú zostavil M. Harvalík, je publikovaná v 57. ročníku
(2016) časopisu *Acta onomastica* v rámci príspevku R. Šrámka *Hluboká brázda Ivana Lutterera*.

PRELIMINÁRIA K MODERNÍ MLUVNICI ČEŠTINY

Oldřich Uličný a kol.

Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2015. 389 s. ISBN 978-80-244-4667-7

Úvodem

1. Představujeme moderní mluvnici češtiny (Oldřich Uličný)

I Česká komunikace a stylistika dnes

2. Pragmatický pohled na pragmatiku v mluvnici (Petr Kaderka)
3. O potřebě pozitivní komunikace (Jasňa Pacovská)
4. Jazyková kultura v mluvnici (Martin Prošek – Martin Beneš – Kamila Smejkalová)
5. Kam s rétorikou (Eva Hájková)
6. Funkční stylistika v kontextu současného vývoje (Soňa Schneiderová)
7. Experimentální psycholingvistika v českém kontextu (Denisa Bordag)

II Nově o češtině v dějinách a v kontaktech

8. Vnější dějiny češtiny (Robert Dittmann)
9. Vlastní jména v mluvnici (Václav Lábus)
10. Čeština a Morava (Ivo Martinec)
11. Čeština v kontaktech I: případ ruština (Ondřej Bláha)
12. Čeština v kontaktech II: angličtina na vzestupu (Ondřej Bláha)
13. Chorvatská čeština (Helena Stranjik)
14. Česky mluví i Romové (Marie Bořkovcová)
15. Psaná čeština českých neslyšících (Alena Macurová)
16. Čeština a Vietnamci v České republice (Ivo Vasiljev)

III Česká morfologie a syntax v moderní mluvnici

17. K chápání flexivní morfologie (Markéta Ziková)
18. Adjektiva v širší perspektivě (Jan Křivan)
19. Jak na částice a citoslovce (Miloslav Vondráček)
20. Spojky a předložky (Barbora Štěpánková)
21. Morfonologická alternace v současné češtině (Markéta Ziková)
22. Jak jsou utvářena česká slova (Patrik Mitter)
23. Výrazová realizace slovesné valence (Vladimír Petkevič)
24. Mezi rovinou syntaktickou a textovou (Svatava Škodová)

IV O české fonetice a pravopisu

25. Zvuková stavba češtiny (Zdena Palková)
26. Český pravopis – teorie a aplikace (Martin Beneš – Martin Prošek – Kamila Smejkalová)
27. O teorii českého pravopisu (Oldřich Uličný)

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Abrahamffy, J. 15
 Afanasjeva, N. 84
 Afeltowicz, B. 164
 Ahačič, K. 100
 Alefirenko, N. 83, 85
 Antonova, A. 84
 Apresyan/Apresianová/
 Апресян, V. J. 54 – 56, 60,
 63 – 71, 75, 76, 85
 Apresyan/Апресян, Y. D. 62,
 71, 75, 76, 85
 Aristoteles 157
 Aslin, R. N. 126, 141
 Atkins, B. T. S. 76, 79, 80, 85
 Babaeva, E. 75, 76, 85
 Babik, Z. 167
 Bachorowski, J.-A. 144, 153
 Bajza, J. I. 16, 21
 Bajzíkóvá, E. 53, 71
 Bak, G. 8
 Bakula, V. 81, 83, 85
 Baldwin, D. A. 126, 141
 Bally, X. 157
 Balowski, M. 165
 Barbierik, K. 100, 101
 Barnhart, D. K. 78
 Bednarczuk, L. 165
 Béjoint, H. 78
 Bel, M. 17, 18, 19, 25, 27, 28
 Belchnerowska, A. 164
 Bergr, T. 161
 Berkov, V. P. 76, 85
 Bernolák, A. 15, 18, 21, 22,
 26, 27, 28
 Bever, T. G. 141
 Bijak, U. 167
 Bilkis, L. 167
 Bílková, K. 168
 Bily, I. 167
 Biolik, M. 168
 Blanár, V. 6, 20, 21, 27, 163,
 164, 165
 Blažienē, G. 167
 Bloomfield, X. 157
 Bodlák, M. 101
 Bodnárová, M. 107 – 124
 Boersma, P. 148, 154
 Boguslavskaya, O. 75, 76, 85
 Bohušová, Z. 159, 161
 Bónová, I. 141
 Borek, H. 164
 Borowiak, P. 168
 Bosák, J. 121, 123
 Braungart-Rieker, J. M. 141
 Brestovičová, A. 125 – 142
 Brgles, B. 165
 Brom, V. 161
 Bučko, D. 163
 Vujnák, P. 23, 27
 Burke Lefever, J. 141
 Buzássyová, K. 6, 27
 Bybee, J. 155, 157
 Čaha, J. 171
 Carstairs-McCarthy/
 Карстейрс-Маккарти, A.
 37, 42
 Cellarius, Ch. 18
 Čermák, F. 162
 Chledba, W. 163
 Chlápíková, K. 100 – 104
 Chludziński, A. 167
 Chomsky, N. 155, 157
 Chrakovský/Храковский, V.
 S. 55 – 60, 69, 72
 Čílaš Šimpraga, A. 165
 Corino Rovano, S. 166
 Cowie, R. 145, 146, 147, 153
 Cross, T. 127, 141
 Cuadrado, S. 98
 Cukan, J. 83, 85
 Cvrček, V. 88, 100, 102
 Czaplá, A. 167
 Czaplicka-Jedlikowska, M.
 167
 Czemplik, K. 167
 Czopek-Kpociuch, B. 163,
 164, 170
 Dąbrowska-Kamińska, A. 166
 Daneš, F. 70, 88, 107, 123
 Dellaert, F. 144, 153
 Dēngeová, Z. 101
 Denisov, P. N. 78, 79, 85
 Derksen, R. 46, 48, 49
 Dimitrov, D. 169
 Dobrovský, J. 20, 22, 25, 27,
 29
 Dodane, Ch. 126, 141
 Dokulil, M. 88
 Doležal, P. 17, 18, 19, 25,
 27, 28
 Dolník, J. 6, 27, 70
 Domaciuk-Czarny, I. 169
 Dominey, P. 126, 141
 Doruľa, J. 6, 9, 10, 12, 14, 18,
 27, 30
 Dudok, M. 107, 111, 112, 123
 Ďurčo, P. 159, 162
 Ďurgala, M. 21
 Ďurovič, E. 6, 7, 11, 14, 16,
 17, 18, 19, 28
 Duszyński-Karabasz, H. 166
 Eder, M. 163
 Ershadt, A. 81, 83, 85
 Ertl, V. 87, 89
 Feldstein, R. F. 45, 50
 Ferguson, Ch. A. 9, 28, 128
 Fogel, A. 130, 142
 Fogo, F. 166
 Földes, C. 159, 162
 Gajdošová, K. 103
 Gak, V. G. 75, 85
 Galaktionova, I. 75, 76, 85
 Gálisová, A. 107, 111, 112,
 115, 123
 Gałkowski, A. 165
 Gao, J. 74, 85
 Garabík, R. 103
 Genzor, J. 91, 92
 Gibka, M. K. 169
 Givón, T. 155, 156, 157
 Gladrow, A. 159, 162
 Gliwa, R. 165
 Glovinskaia, M. 75, 76, 85
 Gluchov, B. 84
 Gobl, Ch. 144, 153
 Gochna, M. 167
 Goláňová, H. 102
 Gorjajev, S. 168
 Górný, H. 167
 Graf, M. 168
 Grepl, M. 70
 Grigorovich, L. 76, 85
 Grochola-Szczepanek, H. 168
 Habovštiaková, K. 6, 7, 28
 Hadvabný, R. 15
 Hall, J. 98, 99
 Hall, R. A. 88

- Haller, J. 87, 89
 Hargašová, Z. 17, 28
 Hartmann, R. R. K. 78
 Harvalík, M. 164, 165, 170
 Haspelmath, M. 56, 57, 70
 Hattala, M. 24, 89
 Havránek, B. 88
 Hein, K. 162
 Herbert, Z. 169
 Hirschová, M. 107, 108, 111,
 117, 119, 120, 123
 Hjelmslev, L. 157
 Hladký, J. 163
 Hlavsa, Z. 70
 Hnátková, M. 101, 103
 Hodža, M. M. 22, 24
 Hollý, J. 22, 23
 Holub, J. 172
 Horčíčka, D. S. 13
 Horecký, J. 6, 15, 28, 88, 90,
 121, 123
 House, D. 144, 153
 Huňáček, V. 172
 Hurban, J. M. 14, 15, 23, 24,
 28
 Hus, J. 88
 Imrichová, M. 55, 70
 Iomdin, B. 75, 76, 85
 Ivanishcheva, O. N. 73 – 86
 Ivanová/Ivanová-Šalingová,
 M. 56, 60, 70, 122, 124,
 144, 153
 Ivoška, D. 167
 Jakobson/Якобсон, R. 32, 42,
 60, 88, 90, 117, 124, 157
 Jakovlev, L. 84
 Janev, B. 166
 Jaros, V. 169
 Jarošová, A. 5 – 30
 Jarý, V. 101
 Jedlička, A. 88
 Jespersen, O. 88, 90, 117, 124
 Jochen, K. 160, 162
 Jóna, E. 6, 8, 17, 28
 Jonke, L. 87
 Josifovská-Momirovská M. 166
 Jungmann, J. 19
 Jurczyńska-Kłosok, A. 167
 Kačala, J. 144, 153
 Kačínaitė-Vrubliauskienė, D.
 165
 Käkälä-Puumala, T. 95
 Kałużyńska, I. 165
 Káňa, T. 159 – 162
 Kapalková, S. 125, 126, 141
 Karčová, A. 100, 103
 Karlík, P. 54, 55, 56, 62, 70,
 107, 124
 Karrass, J. 127, 141
 Kawai, M. 130, 142
 Keipert, H. 161
 Kert, G. M. 84, 85
 Kesselová, J. 53, 54, 70, 107 –
 115, 119 – 125, 130 – 133, 141
 Kharuzin, N. N. 82
 Klaret 9
 Klemensová, T. 167
 Klinkosz, M. 169
 Kmeťová, B. 100 – 104
 Koilov, K. G. 168
 Kojder, M. 168
 Kollár, J. 22, 23, 24
 Kołodziej, A. 167
 Komárek, M. 108, 124
 Komorová, K. 30
 Komrsková, Z. 104
 König, E. 56, 57, 70, 159
 Koolagudi, S. K. 144
 Koper, M. 167
 Kopřiva, P. 141
 Kopřivová, M. 103
 Kopřivová, T. 131, 141
 Korina, N. 83, 85
 Kowalczyk-Heyman, E. 167
 Kowalik, K. 169
 Krajčovič, R. 6, 7, 10, 12 –
 16, 21, 22, 28, 45, 47, 50
 Král, Á. 143, 153
 Kralčák, L. 23, 28, 45, 46,
 49, 50
 Krámský, J. 171
 Krasnovská, E. 14, 27
 Kravjar, J. 102
 Kresa, M. 169
 Kreždys, R. 165
 Kristiansen, M. 96
 Krivošćapova, J. 168
 Krman, D. 16, 17, 18
 Kropáček, L. 172
 Krško, J. 163, 168, 170
 Krupa, V. 28, 33, 34, 36, 42,
 91, 92
 Krylova, T. 75, 76, 85
 Kuchar, R. 8, 29
 Kułakowska, M. 166
 Kuruch, R. 84
 Kuzmány, K. 23, 27
 Kysel'ová, M. 70
 Laakso, A. 131, 141
 Lamendola, N. P. 141
 Landau, S. I. 74, 75, 79, 80,
 85
 Lauersdorf, M. R. 9, 11, 29
 Ledinek, N. 100
 Lenovsky, L. 83, 85
 Lesák, J. 16, 21, 29
 Leška, Š. 19
 Levická, J. 93 – 99, 100
 Levontina, I. 75, 76, 85
 Leyer, S. 172
 Lica, Z. 166
 Lifanov, K. V. 22, 28
 Liška, T. 100, 101
 Lišková, D. 159, 162
 Lišková, M. 101
 Ľobodzińska, R. 164
 Ľuc, I. 166
 Lukeš, D. 101
 Luther, M. 11
 Lutterer, I. 164, 171
 Maceková, J. 159, 160, 162
 Machek, V. 48, 50
 Mácsay/Maczay/Máčaj, A.
 15, 29
 Macůrek, J. 11, 29
 Madecki, R. 107, 124
 Magnus, O. 83
 Majchrowski, J. 163
 Majewska, E. 166
 Majtán, M. 163, 164, 172
 Majtán, M. 29
 Majtán, M. 6, 11, 12
 Martinet, A. 157
 Maslias, R. 98
 Masnicius/Masník, T. 13 – 17,
 28, 30
 Mathesius, V. 88, 90, 107, 124
 Mattila, H. E. S. 94
 Matusевич, M. 75, 85
 Matusiak-Kempa, I. 166
 Meares, R. 127, 141
 Mechkina, E. 84
 Melantrich z Aventina, J. 11

- Melchuyk, I. A. 75, 85
Mikiciuk, A. 168
Mikulajová, M. 125, 141
Miletić, N. 168
Milgrom-Firedman, J. 127, 141
Mitina, Y. 81, 83, 85
Mitrová, A. 128, 141
Mlacek, J. 144, 153
Mordaň, M. 166
Morel, M.-A. 56, 70
Mosel, U. 80, 81, 85
Mrózek, R. 164
Múcsková, G. 9, 24, 29
Mukařovský, J. 88
Mullins, J. 141
Muziková, K. 6, 29
Mystrík, J. 10, 15, 29
Myszka, A. 169
Nábělková, M. 20, 22, 24, 25, 29
Nádeníček, P. 160
Namsrai, M. 98
Naruszewicz-Duchlińska, A. 169
Nebeská, I. 63, 70
Nekula, M. 159, 161
Nekvapil, J. 88
Neumann, R. 144, 153
Neustupný, J. 88
Nevolová, D. 141
Ní, A. 153
Nilsson, H. 95, 96
Nkomo, D. 74, 85
Noreen, A. 90
Nováčková, J. 141
Novák, E. 6, 7, 29
Nový, J. 101
Nowak-Pasterska, E. 167
Nowak, M. 169
Nowak, W. 163
Odaloš, P. 163, 165
Olejník, M. 168
Ološtiak, M. 120, 124
Ondráčková, Z. 125
Ondrčková, E. 159, 162
Ondrejovič, S. 5, 6, 20, 27, 29, 87 – 92, 144, 153
Onikki-Rantajääskö, T. 94
Oravec, J. 53, 71, 107, 108, 111, 116, 124
Oronowicz-Kida, E. 169
Ostaš, E. 166
Palárik, J. 24
Palkovič, Juraj/Jiří 18, 19, 21, 22, 25, 26, 30
Pamarčuk, L. S. 28
Panecki, T. 167
Panwar, N. 154
Panwar, S. 154
Papa, E. 167
Pasek, Z. 166
Paul, H. 157
Pauliny, E. 6 – 16, 20 – 22, 30, 45, 46, 50, 88, 90
Pavelek, J. 17, 24
Penman, R. 127, 141
Perdih, A. 100
Perić, M. 168
Perovská, V. 70
Piasecki, T. 166
Pognan, P. 102
Pollak, S. 103
Polzin, T. 153
Popov, S. 31 – 42
Poukarová, P. 101
Považaj, M. 144, 153
Prinsloo, D. J. 74, 85
Przybylska, R. 169
Ptentsova, A. 75, 76, 85
Pukanec, M. 45 – 51
Putnam, H. 97
Radlinský, A. 24
Randolph, C. R. 145, 146, 147, 153
Rausová, J. 168
Rejter, A. 169
Ribay, Juraj/Georgius/Jur 19, 20, 30
Rinas, K. 161
Roinila, M. 95
Rossebastiano, A. 167
Rossi, E. 166
Rossi, F. 98
Rožai, G. 168
Rudnicka-Fira, E. 166
Ruisel, I. 151, 153
Rundell, M. 76, 79, 80, 85
Rutkiewicz-Hanczewska, M. 165
Rutkowski, M. 169, 170
Ružička, J. 71, 88
Rymut, K. 164
Sabała, M. 165
Sabo, R. 143 – 154
Sabol, J. 141, 143, 153, 154
Šafárik, P. J. 22
Sagan-Bielawa, M. 168
Saktorová, H. 30
Sale, G. 170
Salo, V. 95
Sannikov, A. 75, 76, 85
Sapra, A. 144, 154
Šarapatková, Ž. 107, 108, 116, 117, 124
Sarnowska-Giefing, I. 169
Saussure, F. de/Cocciop 32, 157
Scheller, E. 82, 85
Schillova, A. 103
Schmiedtová, B. 160
Schryver de, G.-M. 74, 85
Schuppener, G. 159, 160
Scruton, R. 157
Sgall, P. 88
Shcherba, L. V. 74, 75, 76, 77, 85
Šichová, K. 159, 162
Šimková, M. 103, 104
Simonides, J. 13
Siwec, A. 169
Skalička, V. 156, 157, 161, 162
Skladaná, J. 6, 11, 13, 17, 19, 29, 30
Škvarna, D. 23, 30
Slančová, D. 107, 121, 124 – 128, 132, 136, 141, 142
Slančová, T. 107, 124, 142
Šmatlák, S. 23, 30
Šmilauer, V. 171
Smith, G. W. 164
Smith/Smithová, L. B. 131, 141
Sochacka, S. 163
Sokolová, J. 53 – 72
Sokolová, M. 70, 121
Spasov, S. 166
Šrámek, R. 164, 165, 172
Stanislav, J. 6, 7, 8, 30
Starý, Z. 88
Steyer, K. 162
Štícha, F. 108, 112, 117, 124

- Strack, F. 153
 Štúr, L. 22, 23, 24, 26, 30, 45, 48, 50, 51
 Švagrovský, Š. 6, 9, 11, 13, 15, 19, 30
 Svensén, B. 76, 77, 78, 79, 80, 86
 Svetoň, L. 100
 Svozilová, N. 107 – 111, 117, 119, 124
 Szcześniak K. 166
 Tablic, B. 19
 Temmerman, R. 96
 Thamassy, M. 14, 15
 Tibenská, E. 144, 154
 Timonen, S. 95
 Toda, S. 130, 142
 Tomasik, P. 168
 Tomasik, S. 169
 Torkar, S. 168
 Trawińska, M. 167
 Trubeckoj, N. 90
 Turňa, J. 100
 Tušková, J. M. 165
 Umińska-Tytoň, E. 168
 Uryson/Urysonová/Урысон, E. B. 54, 55, 60 – 63, 69, 72, 75, 76, 85
 Valdrová, J. 159, 160
 Valentová, I. 12, 30, 163 – 173
 Vážný, V. 16, 30, 172
 Vellutina, D. 98
 Virius, M. 101
 Volková, B. 144, 148, 152, 154
 Vuković, P. 87 – 90
 Výkypěl, B. 155 – 157
 Waibel, A. 153
 Walczak, B. 165
 Walková, M. 131
 Walkowiak, J. B. 166
 Waniakowa, J. 163
 Warburton, K. 98
 Weenink, D. 148, 154
 Weingart, Mi. 88
 Wellmann, H. 160
 Wierzbicka, A. 60
 Wilewska, Ł. 169
 Witczak, K. T. 166
 Włoskowicz, W. 168
 Wójcik, U. 167
 Wolnicz-Pawłowska, E. 164
 Woodward, J. Z. 141
 Yurjeva, A. N. 84
 Záborská, A. 170
 Zając, E. 168
 Zajacová, S. 125, 126, 142
 Zareński, R. 168
 Zasorinová, L. N. 87
 Závodník, Š. 24
 Zekić, M. 170
 Zeman, D. 101
 Žeňuch, P. 14, 27
 Zgusta L. 80, 85
 Zholkovsky, A. K. 75, 85
 Žídková, D. 159, 160
 Žigo, P. 6, 7, 12, 14, 15, 16, 19, 22, 24, 28, 30
 Zimmermann, J. 141
 Zimová, L. 107, 108, 112, 114, 116, 124
 Złotkowski, P. 166
 Zmuda, E. 166
 Zumřík, M. 93 – 99
 Związek, T. 167
 Ажеж, К. 41
 Андерсон, Ж. 35, 41
 Арутюнова, Н. Д. 32, 41
 Богомолова, А. В. 60
 Богуславский, А. 55, 71
 Бодуэн де Кургенэ, И. А. 32
 Брунер, Дж. 35, 41
 Булыгина, Т. В. 54, 71
 Бурлак, С. А. 37, 41
 Варела, Ф. 37, 42
 Венцов, Н. В. 37, 41
 Войшвилло, Е. К. 35
 Выготский, Л. С. 36
 Гибсон, Дж. 35, 41
 Граудина, Л. К. 38, 41
 Губанов, А. Р. 55, 71
 Джонсон, М. 32, 33, 34, 42
 Евтюхин, в. Б. 71
 Ефремов, Н. Н. 71
 Жинкин, Н. И. 35, 41
 Каразин, В. Н. 31
 Кару, К. 56, 71
 Касевич, В. Б. 37, 41
 Кибрик, А. Е. 31, 33, 41
 Козинцева, Н. А. 56
 Кондаков, Н. И. 34, 41
 Крейдлин, Г. Е. 55, 71
 Крушевски, Н. в. 32
 Кубрякова, Л. С. 32, 41
 Кулешова, А. В. 71
 Лакофф, Дж. 32, 33, 34, 42
 Лурья, А. Р. 32, 42
 Ляпон, М. В. 54, 55, 62, 71
 Мальчуков, А. Л. 56, 71
 Матурана, У. 37, 42
 Мельчуук, И. 56
 Меркулов, И. П. 34, 42
 Михеев, А. В. 37, 42
 Мостовая, А. Д. 37, 42
 Найсер, У. 35, 42
 Недялков, И. в. 56
 Николаева, Т. М. 68, 72
 Оглоблин, А. К. 56
 Падучева, Е. В. 55, 71, 72
 Пиаже, Ж. 36, 42
 Рюмина, Н. А. 37, 42
 Санников, в. З. 60, 72
 Серебренников, Б. А. 37, 42
 Сеченов, И. М. 32, 36, 42
 Сильницкий, Г. Г. 56
 Солсо, Р. 35, 42
 Теремова, Р. М. 54, 55, 62, 72
 Уорф, Б. Л. 38, 39, 42
 Фрумкина, Р. М. 37, 42
 Холодович, А. А. 56
 Чумакина М. З. 72
 Шмелев, Д. Н. 54, 71, 72
 Яхонтов, С. Е. 56
 Величковский, Б. М. 35, 41

OBSAH ROČNÍKA 67, 2016

Štúdie

Martina BODNÁROVÁ: Osobné zámená <i>ja</i> a <i>on</i> v komunikačných súvislostiach.....	107
Alexandra BRESTOVIČOVÁ: Personálna deixa <i>ja</i> a <i>ty</i> v reči matky orientovanej na dieťa do troch rokov.....	125
Alexandra JAROŠOVÁ: Prítomnosť češtiny na Slovensku a aspekt spisovnosti.....	5
Сергей ПОПОВ: Метонимия и метафора как корреляты двух этапов вынужденно поверхностного восприятия возможности создать новое лексическое значение.....	31
Martin PUKANEC: On the Rhythmic Law and the Suffix <i>-ár</i>	45
Róbert SABO: Percepcia emócií na pozadí prozodickej prominencie slov.....	143

Rozhľady

Olga Nikolajevna IVANISHCHEVA: Dictionaries of Critically Endangered Languages: Focus on Users.....	73
Jana SOKOLOVÁ: Koncesívnosť v súčasnej ruskej lingvistike.....	53

Recenzie a správy

Nekula, Marek – Šichová, Kateřina – Valdřová, Jana (eds.): <i>Bilingualer Sprachvergleich und Typologie: Deutsch – Tschechisch</i> (Tomáš KÁŇA).....	159
<i>Jezična kultura. Program i naslijeđe Praqe škole</i> . Uredio, preveo i uvod napisao Petar Vuković. (Slavomír ONDREJOVIČ).....	87
Jozef Genzor: <i>Jazyky sveta. História a súčasnosť</i> (Slavomír ONDREJOVIČ).....	91
Dvě knihy o jazykovém měnění. Bybee, Joan: <i>Language Change</i> . Givón, T.: <i>The Diachrony of Grammar</i> (Bohumil VYKYPĚL).....	155

Referáty

SLOVKO 2015. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika, lexikografia (Katarína CHLPÍKOVÁ – Beáta KMEŤOVÁ).....	100
Aktuálne otázky a metódy terminologickej práce (Jana LEVICKÁ – Miroslav ZUMRÍK).....	93
20. medzinárodná a celopoľská onomastická konferencia (Iveta VALENTOVÁ).....	163

Kronika

Odišiel profesor Ivan Lutterer (Iveta VALENTOVÁ).....	171
---	-----

CONTENT OF THE VOLUME 67, 2016

Studies

Martina BODNÁROVÁ: Personal Pronouns <i>ja</i> [<i>I</i>] and <i>on</i> [<i>he</i>] in the Communication Context.....	107
Alexandra BRESTOVIČOVÁ: Personal Deixis <i>ja</i> [<i>I</i>] and <i>ty</i> [<i>you</i>] in the Mother's Speech Directed to a Child under Three Years.....	125
Alexandra JAROŠOVÁ: The Presence of Czech in Slovakia and the Aspect of Standardness.....	5
Sergej POPOV: Metonymy and Metaphor as Correlates of Two Stages in Forcedly Superficial Perception of the Possibility to Create a New Lexical Meaning.....	31
Martin PUKANEC: On the Rhythmic Law and the Suffix <i>-ár</i>	45
Róbert SABO: Perception of Emotions on the Background of Prosodic Prominence of Words.....	143

Horizons

Olga Nikolajevna IVANISHCHEVA: Dictionaries of Critically Endangered Languages: Focus on Users.....	73
Jana SOKOLOVÁ: Concessivity in Contemporary Russian Linguistics.....	53

Book Reviews

Nekula, Marek – Šichová, Kateřina – Valdřová, Jana (eds.): <i>Bilingualer Sprachvergleich und Typologie: Deutsch – Tschechisch</i> (Tomáš KÁŇA)	159
<i>Jezična kultura. Program i naslijeđe Praške škole</i> . [Language Culture. The Program and the Legacy of the Prague School] Editing, translation and introduction by Petar Vuković (Slavomir ONDREJOVIĆ)..	87
Jozef Genzor: <i>Jazyky sveta. História a súčasnosť</i> [Languages of the World. The History and the Present] (Slavomir ONDREJOVIĆ).....	91
Two Books about Language Changing, Bybee, Joan: <i>Language Change</i> . Givón, T.: <i>The Diachrony of Grammar</i> (Bohumil VYKYPĚL).....	155

Reports

SLOVKO 2015. Natural Language Processing, Corpus Linguistics, Lexicography. (Katarína CHLPIKOVÁ – Beáta KMETOVÁ).....	100
Current Issues and Methods of Terminology Work (Jana LEVICKÁ – Miroslav ZUMŘÍK).....	93
20 th International Onomastic Conference (Iveta VALENTOVÁ).....	163

Chronicle

Professor Ivan Lutterer passed away (Iveta VALENTOVÁ).....	171
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ ТОМА 67, 2016

Статьи

Мартина БОДНАРОВА: Личные местоимения <i>ja</i> [я] и <i>on</i> [он] в коммуникативном контексте.	107
Александра БРЕСТОВИЧОВА: Персональный дейксис <i>ja</i> [я] и <i>ty</i> [ты] в речи матери, направленной на ребенка до трех лет	125
Сергей ПОПОВ: Метонимия и метафора как корреляты двух этапов вынужденно поверхностного восприятия возможности создать новое лексическое значение.....	31
Мартин ПУКАНЕЦ: О ритмическом законе и суффиксе <i>-ár</i>	45
Роберт САБО: Восприятие эмоций на фоне просодической интенсивности слов.....	143
Александра ЯРОШОВА: Присутствие чешского языка в Словакии и аспект литературности .	5

Обзор

Ольга Николаевна ИВАНИЩЕВА: Словари исчезающих языков: ориентация на пользователя..	73
Яна СОКОЛОВА: Концессивность в современной русской лингвистике.....	53

Рецензии

Две книги о языковых изменениях. Bybee, Joan: <i>Language Change</i> . Givón, T.: <i>The Diachrony of Grammar</i> (Богумил ВЫКИПЕЛ).....	155
Некула, Марек – Шихова, Катержина – Валдрова, Яна (ред.): <i>Bilingualer Sprachvergleich und Typologie: Deutsch – Tschechisch</i> (Томаш КАНЯ).....	159
<i>Jezična kultura. Program i naslijeđe Praške škole</i> . [Языковая культура. Программа и наследие Пражской лингвистической школы] Составление, перевод и предисловие Петара Вуковича. (Славомир ОНДРЕЙОВИЧ)	87
Jozef Genzor: <i>Jazyky sveta. História a súčasnosť</i> [Йозеф Гензор: <i>Языки мира. История и современность</i>] (Славомир ОНДРЕЙОВИЧ).....	91

Научная жизнь

XX Международная и общепольская ономастическая конференция (Ивета ВАЛЕНТОВА).....	163
Актуальные вопросы и методы терминологической работы (Яна ЛЕВИЦКА – Мирослав ЗУМРИК).....	93
«СЛОВКО-2015». Компьютерная обработка естественного языка, корпусная лингвистика, лексикография (Катарина ХЛПИКОВА – Беата КМЕТЕВА).....	100

Хроника

Скончался профессор Иван Люттерер (Ивета ВАЛЕНТОВА)	171
---	-----

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia JAZYKOVEDNÉHO ČASOPISU uverejňuje príspevky **bez poplatku** za publikovanie.

Akceptované jazyky: všetky slovanské jazyky, angličtina, nemčina. Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku je abstrakt v angličtine (100 – 200 slov) a zoznam kľúčových slov v angličtine (3 – 8 slov).

Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku v inom ako slovenskom alebo českom jazyku je zhrnutie v slovenčine (400 – 600 slov) – preklad do slovenčiny zabezpečí redakcia.

Posudzovanie príspevkov: vedecké príspevky sú posudzované anonymne dvoma posudzovateľmi, ostatné príspevky jedným posudzovateľom; priemerná dĺžka vypracovania posudkov je 1 mesiac. Autori dostávajú znenie posudkov bez mena posudzovateľa.

Technické a formálne zásady:

- Príspevky musia byť v elektronickej podobe (textový editor Microsoft Word, font Times New Roman, veľkosť písma 12 a riadkovanie 1,5). V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačení.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- Kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov.
- Polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- Na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany (Horecký, 1956, s. 95).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, tie sa radia chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické odkazy:

- knižná publikácia: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- slovník: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- štúdia v zborníku: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- štúdia v časopise: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.
- internetový zdroj: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

INSTRUCTION FOR AUTHORS

JOURNAL OF LINGUISTICS publishes articles **free of publication charges**.

Accepted languages: all Slavic languages, English, German. Scientific submissions should include a 100-200 word abstract in English and a list of key words in English (3-8 words).

Scientific articles in a language other than Slovak or Czech should contain a summary in Slovak (400-600 words) – translation into Slovak will be provided by the editor.

Reviewing process: scientific articles undergo a double-blind peer-review process and are reviewed by two reviewers, other articles by one reviewer; the reviewing process takes 1 month on average. The authors are provided with the reviews without the name of the reviewer.

Technical and formal directions:

- Articles must be submitted in an electronic form (text editor Microsoft Word, 12-point Times New Roman font, and 1.5 line spacing). If the text contains special symbols, tables, diagrams, pictures etc. it is also necessary to submit a pdf or printed version.
- Contributions should contain the full name of the author(s), as well as his/her title(s) and institutional affiliation(s).
- The text of the contribution should be flush left; words at the end of a line are not hyphenated; a hard return is used only at the end of a paragraph.
- Paragraphs should be indented.
- Italics is usually used for titles of works and for linguistic examples.
- Boldface is usually used for subtitles and key terms.
- References in the text (in parentheses) contain the surname of the author, the year of publication and the number(s) of the page(s): (Horecký, 1956, s. 95).
- The list of references is placed at the end of the text (not in the notes) in alphabetical order. If there are several works by the same author, they are listed chronologically. Submissions to the journal sections “Book Reviews”, “Book Notices” and “Chronicle” should have references included directly in the text.

References:

- Monograph: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 pp.
- Dictionary: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 pp.
- Article in a collection: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, pp. 111 - 117.
- Article in a journal: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, Vol. 60, pp. 3 – 12.
- Internet source: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1337-9569 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS

SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Objednávky a predplatné prijíma/Orders and subscriptions are processed by:
SAP – Slovak Academic Press s.r.o., Bazová 2, 821 08 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

IČO vydavateľa 00 167 088

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 8 €, jednotlivé číslo 4 €
Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava 1

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava